

Zoran Spalajković

*Političko zaveštanje
srpskom narodu
dr Miroslava Spalajkovića*

*Beograd
2002*

Predgovor

Ovu knjigu priredio sam povodom sto jedne godine od početka bavljenja diplomatijom Dr M. Spalajkovića i pedeset jedne godine od njegove smrti, a sve zbog stradanja srpskog naroda u prošlom veku a posebno u poslednjih pedeset pet godina.

Čitajući biografiju Dr M. Spalajkovića i veliki broj njegovih rukopisa i tekstova kao i tekstova o njemu, došao sam do potrebe da priredim jedno ovako izdanje njegovih govora, misli i raznih tekstova, koji ga nedvosmisleno predstavljaju kao velikog patriotu i političara.

Veoma mnogo je uradio i pokušao da utiče na svest našeg napaćenog naroda, ne bi li naš narod izbegao sudbinu koja ga je potom zadesila. Nažalost stradanje našeg naroda je i dalje u toku.

Knjiga je pre svega namenjena srpskim intelektualcima, istoričarima i političarima, kao početni materijal za proučavanje suštine stradanja srpskog naroda.

Ovde su predstavljeni samo neki delovi iz života i rada Dr M. Spalajkovića radi skretanje pažnje na suštinu problema.

Nadam se da će ova knjiga doprineti vraćanju iz nepravедnog zaborava veliki rad i doprinos uvaženog diplomate i patriote.

Autor

Biografija

Dr M.Spaljковиć, diplomata i političar rođen je u Kragujevcu 6. aprila 1869.godine Osnovnu školu i gimnaziju je završio u Kragujevcu. Pravne nauke je studirao u Parizu, gde je doktorirao 1898.godine, radom "Bosna i Hercegovina".

Diplomatsku karijeru je započeo 1900. godine kao sekretar poslanstva u Petrogradu. Potom postaje konzul u Prištini. 1911. godine odlazi u Sofiju kao poslanik Srbije gde uzima učešće u stvaranju Balkanskog saveza. Uz napredovanje 1913. godine postaje poslanik Srbije u Petrogradu, na kom mestu se zadržava do početka Sovjetske Revolucije 1919. godine.

Veliki prijatelj porodice Karađorđević (pre svega zbog odanosti prestolu, izvlačenja i spasavanja iz boljševičke Rusije Knjeginje Jelene i njene dece kao jednih od naslednika krune Romanovih).

Pripadao je Narodnoj Radikalnoj Stranci. Po završetku Prvog Svetskog Rata bio je ministar bez portfelja i zastupnik ministra inostranih dela u kabinetu St. Protića. 1922. godine je postavljen za poslanika u Parizu gde ostaje do polovine 1935.

Kao ministar u penziji i dalje se bavio politikom. U toku Drugog Svetskog Rata živi u Beogradu gde je bio jedan od blizih saradnika Milana Nedića.

Nakon Drugog Svetskog Rata živi kao emigrant u Parizu u kome je i preminuo 1951. godine.

O Karađorđevićima

Pavle i Olga rodili su tri deteta - Aleksandra, Nikolu i Jelisavetu. Knez Aleksandar je rođen u Vajtlodžu, Engleska (1924), gde se školovao, a studije je nastavio u koledžu Iton. U porodičnom krugu poznat je kao Šulc, a bio je miljenik kralja Aleksandra.

Sva njihova deca delila su sudbinu roditelja u rasejanju. Služio je kao dobrovoljac u engleskom ratnom vazduhoplovstvu, a letačku karijeru nastavio je u Južnoj Africi i Cejlonu. Rukovodio je sa više preduzeća. Sada je predsednik jedne međunarodne avio-kompanije.

Knez Aleksandar Karađorđević je potpredsednik Upravnog odbora Zapadnoevropske eparhije Srpske pravoslavne crkve. Oženio se Marijom Pijom, princezom od Savoje, ćerkom italijanskog kralja Umberta Drugog. Iz ovog braka potiču deca - Dimitrije, Mihailo, Sergije i Jelena. U braku sa Barbarom od Lihtenštajna dobio je sina Dušana. živi sa porodicom u Parizu i doajen je Kraljevskog doma.

Nikola je u Londonu i rođen (1926) i u njemu je poginuo (1954), ne ostavivši za sobom porod. Podsećao je na oca izgledom, darovitošću i sklonostima. Počiva u porodičnoj grobnici u Lozani.

Jelisaveta je rođena u Beogradu (1936), a obrazovanje je sticala u mestima boravka izgnane porodice. Pohađala je školu lepe umetnosti u Parizu. Udavala se tri puta: za Hauarda Oksenberga (1961), kome je rodila Katarinu i Kristinu.

Prva kći Katarina Oksenberg, poznata je glumica (film "Kraljevska romansa Čarlsa i Dajane", filmska serija "Dinastija").

Kristina je udata za slikara Demijana Elisa (kumovao im jordanski kralj Husein), a bavi se publicistikom, objavila je autobiografski roman "Royal Blue" - Kraljevsko plavo, kod nas prevedena pod naslovom : "Taksi".

U drugom braku sa Nilom Balfurom (1969) imala je sina Nikolu. Balfur je sa Seli Mekejem napisao knjigu "Knez Pavle Karađorđević - jedna zakasnela biografija".

Treći njen muž bio je Manuel Ulou, bivši peruanski premijer.

Čestim dolascima u otadžbinu, šarmom i otvorenošću, kao i znanjem maternjeg jezika, privukla je simpatije sunarodnika.

Porodica kralja Petra Prvog nije bila brojnija zbog tragične smrti kneginje Zorke. Knez Nikola imao je devet kćeri i već je bio zabrinut kako i gde da ih udomi ("kud će knjaz s toliko devojaka").

Iako u poodmaklim godinama, Petar je bio dobra prilika - unuk slavnog vožda i pretendent na srpski presto, a pojavio se u vreme kad se prosac nije smeo odbiti (1883). Obrazovanje na Cetinju nije mogla steći, pa je upućena u Rusiju - u Institut u Smoljnom.

Karađorđevićima je rodila - Jelenu, Milenu, Đorđa, Aleksandra i Andriju. Posle jednog nesmotrenog slučaja i porođaja sina Andrije, umrla je i sahranjena je u Cetinjskom manastiru (1890).

Jelena je rođena u Rijeci Crnojevića (1884), a krštena je u Cetinju, gde je ruskog cara zastupao poslanik u Crnoj Gori Agiropulo. Do preseljenja princa Petra u Ženevu (1894) o njoj su brinuli majka, a zatim baba i deda. Posle četvorogodišnjeg boravka u Švajcarskoj, otac je odveo decu u Rusiju - Jelenu je ostavio u Kijevu, a Đorđa i Aleksandra u Petrogradu (1898).

Dolaskom na presto kralj je povukao i Jelenu u Beograd da bi ostarelom i usamljenom ocu pružila neophodnu pomoć i negu. **Delimično je i to bio razlog njenoj zakasneloj udaji, u 27. godini, za ruskog velikog kneza Jovana Konstantinovića Romanova (1911). Rodila je Ekaterinu (1914) i Vseolda (1915).**

Zbog pomoći koju je nesebično pružala srpskim ratnicima u Balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu, posebno dobrovoljcima i izbeglicama u Rusiji, odlikovana je od strane srpskog kralja Krstom milosrđa, a od ruskog cara Medaljom Sv. Đorđa četvrtog reda. **Srpski poslanik u Petrogradu, Miroslav Spaljković, pomagao joj je da napusti Rusiju i nastani se u Francuskoj u vreme najtežih meteža Oktobarske revolucije (1917).**

Njen suprug bio je uhapšen i pogubljen (1918). Retko je dolazio u Beograd, i to prilikom sahrane oca i otvaranja testamenta, živeći povučeno u Nici. **Srpkinja udata za člana ruske vladalačke porodice živela je u strahu od boljševika, koji je bio pojačan posle zbacivanja Karađorđevića.**

Poslednje godine života provela je sasvim povučena i izolovana, u bedi i siromaštvu, sve do smrti u Kanu 1962. godine.

Vseold, jedan od pretendenta na ruski presto, ženio se tri puta, ali nije ostavio porod za sobom.

Đorđe je rođen na Cetinju (1887) kao prvo muško dete, što mu je tek 1903. godine, kad je njegov otac postao kralj Srbije, donelo zvanje prestolonaslednika. Njegovo obrazovanje išlo je uobičajenim tokom; malo je učio na Cetinju, nešto više u Ženevi, da bi 1898. godine upisao Aleksandrovski kadetski korpus u Petrogradu.

Vraćen je u Srbiju i kao prestolonaslednik (1903), gde je, prema posebnom programu, pod kontrolom majora Lavaser, nastavio obrazovanje. Časove matematike davao mu je Mihailo Petrović Alas, profesor Univerziteta, sa kojim je uspostavio bliske, prijateljske odnose, krunisan je zajedničkim pronalazačkim radom.

Vojničke činove sticao je ukazima kralja - kaplara i podnarednika (1904), narednika i potporučnika (1905) kada je postao punoletnim, poručnika (1906), kapetana (1908) i majora (1910). Kralj Petar je doživeo da se prema njemu deca odnose kao i on prema svom ocu.

Đorđe mu je, ipak, zadavao više briga svojim bahatim ponašanjem, koje je ponajmanje priličilo prestolonasledniku i u svemu je bilo u suprotnosti sa dvorskim pravilima. Dva događaja bitno su uticala na to da ga otac prisili da se odrekne zvanja prestolonaslednika.

U vreme aneksione krize (1908-1909) ponašanjem i govorima nepotrebno se zamerio Austrougarskoj. Kad je Srbija primorana da

prizna aneksiju, prema savetu Rusije, deo odgovornosti pao je na njegova pleća.

U isto vreme, nervno razdražen i pomahnitao, isprebijao je svog poslužitelja Stevana Kolakovića, koji je umro od batina. Đorđe je morao da podnese ostavku 25. marta 1909. godine, da bi tri dana kasnije kralj proglasio Aleksandra za prestolonaslednika.

Glas Javnosti, 03.05.2001. (10. nastavak)
TRI BRAKA JELISAVETE KARADŽEVIĆ

RADOŠ LJUŠIĆ

Poslanik kraljevine Srbije pljunuo Lenjina

Miroslav Spalajković je 1917. godine na diplomatskom prijemu u boljševičkom dvorcu Smoljni, sručio u lice Vladimiru Iljiču da je nemački špijun i izdajnik slovenstva

O smislu srpske prošlosti i sadašnjosti nedavno je, u petak, 10. maja, bilo reči u emisiji "Srbi u ogledalu istine", prikazanoj na televiziji. U njoj je jedan od učesnika akademik Matija Bećković pomenuo malo poznat a veoma zanimljiv detalj iz doba "zore socijalizma", detalj koji bi, uz ostalo, trebalo da objasni kominternovsku netrpeljivost prema Srbima.

Bećković je, naglašavajući da postoje mnoge tamne mrlje u sećanju Srba nastale prećutkivanjem i prikrivanjem u poslednjih pola veka, ispričao da je Miroslav Spalajković, poslanik Kraljevine Srbije u Petrogradu, još u vreme Oktobarske revolucije – pljunuo Lenjinu u lice.

Između dva svetska rata Spalajković je o tom događaju pisao u novinama, hvaleći se da je još progresivan. Na to mu je Stanislav Vinaver, takođe preko štampe, odgovorio da je kod njega progresivna samo – progresivna paraliza!

O boljševicima sve najgore

Miroslav Spalajković pojavio se kao poslanik Srbije u Petrogradu 1913. godine. Bio je oženjen iz kuće Gligorija Jeftanovića, poznatog srpskog nacionaliste iz Bosne.

Kako kaže Nikola Popović, istoričar, frankovci i ustaše optuživali su Spalajkovića da je "glavni inspirator velikosrpske hegemonije". Argumenti za ove tvrdnje napisani su u knjizi Južnoslovensko pitanje, izdatoj prvi put u Beču 1918, i ponovo u Pavelićevoj NDH, 1943. godine.

Oktobarska revolucija zatekla je Spalajkovića u Petrogradu. Kada su boljševici osvojili Zimski dvorac i uselili svoj štab u onaj manji, Smoljni, koji je posle zbog toga ušao u istoriju, Spalajković nije krio svoju netrpeljivost prema njima. U službenim izveštajima iz Petrograda nije se libio da piše kako su u Smoljnom u stvari protuve, odrpanci, najgori ološ, Jevreji... Pretpostavlja se da je prema Lenjinu imao gotovo patološki odnos. Engleski poslanik u Rusiji toga doba Bjukenen piše da je Lenjin tada plenio okolinu svojom rečitošću i poznavanjem situacije. Zato je engleskoj delegaciji bilo zabranjeno da kod njega u posetama ostaje duže od pola sata – da ih ne pridobije.

Veselin Đuretić, istoričar, smatra da je Spalajković imao mnogo razloga da bude ogorčen na Lenjina i boljševike, jer je njihovim

dolaskom na vlast došlo do potpune promene ruske politike i gubitka jednog od tradicionalnih i najmoćnijih saveznika Srbije u svetskom ratu koji je trajao.

Prema svedočenju Džordža Kenana, američkog ambasadora u Rusiji iz doba revolucije, Lenjin je sazvao strane diplomate i za njemu važne ambasadore obezbedio fotelje a za ostale – stolice. Možda isprovociran i takvim protokolom, **srpski poslanik Spalajković pljunuo je Lenjina i rekao mu da je nemački špijun i izdajnik slovenstva. Posle Spalajkovićeve vike, Lenjin je, navodno, rekao da više voli takvu iskrenost nego diplomatsko uvijanje...** Uglavnom, Spalajković se posle, po naređenju Nikole Pašića, zajedno sa ostalim savezničkim poslanicima, povukao iz Rusije u Finsku.

Pašić, iza leđa Spalajkovića

Prema rečima istoričara Đorđa Stankovića, Nikola Pašić, predsednik vlade Srbije, nije mnogo verovao Spalajkoviću jer je bio čovek regenta Aleksandra. **Sam Pašić, održavao je veze sa boljševicima, i to sa Trockim a preko njega i sa Lenjinom.** Za ovu vezu koristio je bosanske socijaliste, ne prezajući pred ideološkim predrasudama, samo da bi ostvario ratne ciljeve Srbije. Kako je i sam nekada bio socijalista (nazivali su ga i komunarom), Pašić je lako mogao da razume šta se događa u Rusiji posle oktobra 1917. godine. On je sa Trockim održavao veze sve do juna 1918. godine.

Spalajković je bio izraziti monarhista. U jugoslaviji posle Prvog svetskog rata bio je blizak regentu, a posle kralju, Aleksandru. Smatra se da je kralj Aleksandar imao mnogo poverenja u Spalajkovića i da ga je nagradio ambadorskim mestom u Parizu. Tamo je Spalajković, navodno, učvrstio bliske veze sa kraljem i činio mnoge nezvanične usluge njemu i njegovoj familiji.

Sažetu ocenu o Spalajkovićevom držanju 1914. godine, pred Prvi svetski rat, dao je Sergej Dmitrijevič Sazonov, ruski ministar inostranih dela: u julskoj krizi Sazonov je Spalajkovića smatrao neuravnoteženim zbog njegovih nekontrolisanih oduševljenja ruskim savezništvom sa Srbijom.

Istoričar Milorad Ekmečić u knjizi Ratni ciljevi Srbije 1914, opisujući Spalajkovića navodi:

"Bio je među ređim diplomatama koji će u opštu istoriju svjetske diplomatije ući po zlu glasu, pošto je kasnije na prvom Lenjinovom prijemu za strane diplomate skočio nervozno sa stolice i pljunuo u lice šefu mlade sovjetske države, nazivajući ga njemačkim špijunom (...) Na osjetljivom diplomatskom mjestu 1914, on je išao sa sigurnošću s kojom se pijanac vraća iz krčme kući - se je jasno vidio do slijedećeg ugla. Cijeli put može biti kretanje u krugu, ali do slijedećeg ugla on jasno vidi.

Politika 25.05.1991.

Slavoljub Kačarević

D R A M A R U S I J E

Vetar ludosti i dalje besni nad čovečanstvom. To je neizbežna posledica velikih moralnih i materijalnih poremećaja, koja je proizveo svetski rat, rezultat krajnje materijalističke kulture čiji je glavni predstavnik bila Nemačka za poslednjih 50 godina. Politika, filozofija, umetnost, sve se svodilo u modernoj Nemačkoj na jedino merilo borbe i snage. Sve je tamo posmatrano pod uglom isključivo materijalističkim. I to ne beše delo samo jedne klase, već čitavog naroda. Ma da su prividno postojale dve ideologije, dve struje - jedna odozgo, druga odozdo, - u stvari obe su izvirale iz istog izvora, proizlazile od istog mentaliteta, imale su isti krajnji cilj: hegemoniju germanske rase i njenih shvatanja kako s međunarodnog gledišta tako i s društvenog Junkeristička i militaristička ideologija koju su osnovali Nemci Bizmarkova i Moltkeova vremena neminovno se morala završiti imperijalističkom utopijom i opštim ratom u Evropi. Tako isto, socijalistička ideologija Karla Marksa i Engleza, koja izvodi antagonizam, klasnu mržnju i diktatutu proletarijata, prenetu u inostranstvo kao revolucionarni program, morala je naposljetku da se primeni u ruskom boljševizmu. U oba slučaja, radi postignuća cilja - nemački militarizam ratom a ruski boljševizam društvenom revolucijom - nije uzimao ni pred kakvim naseljem i ni pred kakvim zločinom; bezumno delo koje je učinio nemački buržoa u Belgiji, u Severnoj Francuskoj i Srbiji ne razlikuje se od dela koje još uvek čini boljševički proletar u Rusiji. U oba slučaja, u slučaju buržoaske organizacije ili proleterske anarhije, učinjeno zlo je istovetno; ono se ne može smatrati kao specifični atribut jedne klase, već kao manifestacija istog mentaliteta, rezultat iste materijalističke kulture. U ovom odnosu nema razlike između buržoazije i proletarijata. Svaka društvena klasa je sposobna da promeni intelektualni i moralni pravac čim se njen mentalitet uputi nenormalnom pojavom s gledišta logike i psihologije; protivnom zdravom razumu i normalnom instinktu.

Ruska revolucija nam, možda, više nego sam rat otkriva bogato polje za dragocena posmatranja sa psihološkog, moralnog, sociološkog, političkog i drugog gledišta.

Ja mogu to reći poznavajući stvar, jer sam bio prisutan svima trenutcima ruske revolucije: sve sam video i sve preživeo. Nemoguće je ukratko iscrpeti jedan tako važan i veliki predmet; imam samo jednu pretenziju da budem objektivan i iskren. Nemam nameru da optužujem i da prekoračam i ne pišem toga radi, već da izazovem na razmišljanje i da pomognem tome koliko je moguće.

Najbolje ću ukratko izložiti moja posmatranja i suđenja o preživljenim događajima ako iznesem utisak, koji me nije ostavljao ni u jednom trenutku revolucije. Pred mojim očima je stalno bila slika kaveza u kome su bili zatvoreni zverovi. Jednoga dana svi su zverovi pobešli iz

kaveza, jer su ih ludaci ili zločinci pustili da izađu. I sad bi trebalo vratiti zverove u kavez; što je vrlo teško, ili ih poubijati, što je nemoguće, jer ih ima mnogo. U tome je tragika svake revolucije, a naročito ruske. Celo pitanje se svodi na to koliko se mogu pripitomiti zverovi. Istorija je to utvrdila svaki put kad su bile oborene ili uništene sve prepreke, koje predstavlja država sa svojim ustanovama i koje jedine sprečavaju ljudsku masu, da izađe iz najviše organizacije zajedničkog života, države, da bi se vratila u primitivno stanje, anarhiju.

Specifički karakter ruske revolucije pokazuje se u svoj svojoj ozbiljnosti, naročito za vreme boljševičke periode, zbog toga što su se organskom anarhizmu nerazdvojnomo rasi dadali elementi kriminaliteta i atavičkog alkoholizma. Ti elementi, koji postoje u ostalo svuda, dobijaju u Rusiji naročitu snagu s obzirom na ogromno njeno stanovništvo i duboko neznanje njenih masa. Iz sviju tih razloga, ruska revolucija je bila samo opšti delirium tremens, u toku koga je nemoguće konstatovati normalno i razumno delo. Ona je još u početku izašla iz koloseka. Iz političke revolucije ona se izrodila u društvenu revoluciju, i pored spoljnog rata koji je stavljao u pitanje i sam život naroda. Možda je bilo trenutka u kome je bilo moguće zadržati vratolomni trk Rusije ka svome vlastitom uništenju o dati događajima pravac shodniji zdravom razumu i stvarnim interesima naroda? To je bilo u junu mesecu 1917. kada je Kerenski bio na vrhuncu svoje popularnosti, a Lenjin i Trocki od sviju i svuda prezreni. Onda je bilo moguće učiniti boljševizam nemoćnim i onemogućiti ga da škodi Rusiji. Ali Kerenski nije bio na visini zadatka. To se događa uvek kad šef države ili vlade nema bitne osobine, kaja se sastoji u čvrstoj volji, sposobnoj da donese jasne i energične odluke kad treba zaštititi najviše interese naroda.

Treba zabeležiti zajedničku karakterističnu crtu svima doktrinarima i političarima ruske revolucije; ona proizlazi iz psihologije rase i sastoji se u nekoj vrsti neravnoteže između raznih psihičkih sposobnosti. To ja nazivam ograničnim anarhizmom čije su manifestacije: intelektualna utopija, moralni misticizam ili neotpornost zlu, rasipanje u ekonomskom polju, hipertrofija artističkog osećanja, atrofija političkog smisla i nesaznavanje stvarnog interesa. Taj organski anarhizam završava se u duši ruskog revolucionara - iz vremena Černiševskog kao iz vremena Tolstoja i Gorkog - nihilizmom, koji je, u političkom i društvenom smislu, tako reći istovetan, naročito po svojoj prihičkoj genezi, shvatanju nirvane u metafizičkom i moralnom smislu kod Hindusa. Ruski narod je veza koja vezuje dušu Azije sa dušom Evorpe.

Smisao ovih nekoliko površnih posmatranja možda će se bolje shvatiti ako se načini paralela između utopiskog, mističnog i negativnog karaktera Istoka i jasnog, svetlog i pozitivnog idealizma Zapada. Doista ruskoj neravnoteži može se protivstaviti anglo-saksonska ravnoteža, t.j. sposobnost gospodarenja anglosaksonske rase, koja se sastoji u stalnom prilagođavanju individualnog i kolektivnog života i prirodnom toku razvijanja.

Nemoguće mi je, da ostanem još pri objašnjavanju uzroka ekonomskog ili istorijskog reda, koji su najpre izazvali rusku revoluciju, a zatim joj dali nevezan karakter i doveli je do besnog ludila boljševizma.

Važnije i korisnije s gledišta cilja, koji imam u ovom članku, da privučem malo dužnu pažnju na sadašnji čin ruske drame, na borbu protivu boljševizma, da bi mogao više ili manje sigurno zaključiti kakav će biti njen kraj. Rezultat ove borbe odlučiće krajnji čin ruske revolucije, i prema tome, buduću sudbinu Rusije. Dokazaćemo da je boljševizam jedina i poslednja prepreka utvrđenju pravog demokratskog režima u Rusiji, i da će se ta prepreka oboriti silom, t.j. samom akcijom revolucije (nazvane u tom slučaju "kontra-revolucija" ma da bitnost revolucionarnog procesa ostaje ista u oba slučaja), kao što je to bilo sa autokratskim režimom, koji je predstavljao glavnu prepreku demokratizaciji države. Povodom toga primećujemo odmah da bi posledice boljševizma mogle biti vrlo nezgodne za političku evoluciju ne samo Rusije nego i cele Evrope, jer dug život boljševičkog režima može da kompromituje i diskredituje postepeno u očima naroda pravi demokratski ideal.

U Evropi se shvata opasnost od eventualnog širenja boljševizma preko granica Rusije, ali se ne gleda opasnost, još ozbiljnija i stvarnija, ako se ostavi da se boljševizam još dugo održi u Rusiji. Ipak možemo reći da, i ako stari autokratski režim poređen sa boljševičkim režimom može izgledati danas kao vrlo liberalan, povraćanje ka prošlosti u Rusiji treba da se smatra kao moralno i materijalno nemoguće. Razlog za to je vrlo prost i leži presvega u prirodnoj želji da se za budućnost uštedi ponavljanje sadašnje nesreće; narod sam sebi instinktivno kaže, da je prošlost bila dobra ne bi se tako velika katastrofa desila. Dakle u očima naroda naročito je prošlost odgovorna za sadašnjost, i ona nosi najveću težinu za današnju situaciju. Sledeći primer pokazuje narodno neprijateljstvo prema svemu onom što opominje na stari režim i njegovo eventualno povraćanje. Neznatan čin kao što je nedavno ponovo uzimanje epoleta od strane ruskih oficira, čime se u drugim zemljama ne bi pridavalo nikakvo značenje, proizveo je u severnoj Rusiji, oslobođenoj od boljševika vrlo mučan utisak; u očima neobrazovane mase, to je bila uspomena na stari režim i znak reakcije. Naprotiv, galoni koji su do tada zamenjivali epolete, nisu nadahnjivali nikakvo nepoverenje, jer su u tome gledali novačenje, a za detinjasa uobrazilju ruske mase, svako novačenje predstavlja progres. Ovaj je primer dvostruko karakterističan; jer potvrđuje demokratske tendencije ruskog naroda i lakovernost narodne mase, koju su boljševici tako vešto umeli iskoristiti.

Vidimo sada šta predstavlja boljševizam kao društveni, politički i ekonomski režim.

Ako rasmotrimo demokratsku ideju kao stariju od socijalističke ideje, i ako poželimo da povučemo demarkacionu liniju, više teorijsku, između dve tendencije, možemo prvu definisati kao jednakost pravnih uslova, a drugu kao jednakost ekonomskih uslova. Boljševizam je, kao što ćemo to videti, potpuna negacija obadve. Ja nisam socijalist, ali

nisam ni neprijatelj socijalizma, u toliko u koliko on, kao ekonomska doktrina, ili politički program, predstavlja korektiv nepravdi u sadašnjosti i pozitivni element progresa u budućnosti. Ali boljševizam nije socijalizam, jer pozitivni socijalizam teži ostvarenju jednakosti ekonomskih uslova putem bogatstva, dok boljševizam teži to da postigne putem bede. Boljševizam, ili ruski maksimalizam, ima za cilj rušilačke udarce svoje sekire, rušenje prirodnih društvenih činjenica, kao porodica, rad i pravo sopstvenosti koje iz rada proističe. On se trudi, da uništi glavnu društvenu vezu, koja služi kao prirodna osnovica zajedničkom životu. On sačinjava dakle potpunu negativnu i anti-društvenu doktrinu. Zbog toga su socijalističke partije u Rusiji, bez izuzetka, neumoljivi neprijatelji boljševika, i obratno. Njihova uzajamna mržnja je veća nego mržnja boljševika prema umerenim partijama.

U boljševičkoj ideologiji, glavni društveni elemenat predstavlja kategorija onih, koji su pogubili svoje položaje u društvu i skitnica ili, prema nemačkom izrazu, klasa "lumpen-proletarijata", kao da se shvatanje nacije može svesti na jednu jedinu klasu. Čak radnička klasa nema više interesa u očima boljševizma. Što se tiče klase naučnika, mislilaca, pronalazača, i t.d. koji su glavni činilac napretka, boljševizam ih je oglosio za potpuno nekorisne životu komunističkog društva.

Kao politički režim, boljševizam predstavlja najgori apsolutizam, najcrnju tiraniju. To je oligarhija ludaka, zločinaca i degenerisanih. Oni su proklamovali "diktatutu proletarijata" t.j. samovolju i apsolutnu vladu neznanja, lenjosti, poroka i zločina. To je diktatura najnižih nagona čoveka, moć raspaljenih strasti; vlada prostaka i zveri. To je režim "sile", koja se pokazuje u svome najgadnijem obliku i pod uglom skretanja obeleženim manitošću. Pravo se tu svodi na volju jačega, a sredstva za vladanje se tu sastoje u teroru i gladi.

U istini svaki se režim mora pretpostaviti tome režimu. Čovečanstvom ne može vladati ludilo, zločin i beda. Ako ima najprostije istine, - poznate svakom dobrom radniku, naročito onima koji shvataju vrednost svake individue zato što je specijalist u svome zanatu, - veština voditi ljude je najteža, najmučnija i najneprijatnija, a taj zanat tako isto ima specijalista. Moderni društveni život je tako prostrana i složena pojava da ga čak ljudi od talenta, znanja i pravde mogu shvatiti samo po cenu velikih napora i upravljati njim tek posle dužeg specijaliziranja. U ekonomskom odnosu boljševizam je doveo svoj duh rešenja i pustošenja do najviše tačke. Sve je porušeno. Ništa ne postoji više u Rusiji; ni seoska ekonomija, ni industrija, ni trgovina, ni željeznica. Svuda u celoj sovjetskoj Rusiji može se konstatovati prekid svakog rada, svake proizvodnje osim proizvodnje papirnog novca. Fabrikacija novčanica predstavlja danas jedinu boljševičku industriju.

Da je Lenjin doista iskren, on bi se do sada već ubedio da je njegova ideologija toliko isto utopijska i nenormalna koliko njegova akcija štetna. Događaji su mu dokazi, kao što je uostalom i bilo za predviđenje, da je njegovo poverenje u svetski proletarijat i verovanje u opše širenje društvene revolucije šimera sektarnog fanatika. Praktični

rezultat te šimere za Rusiju na čije je interese Lenjin trebao najpre da misli, jer njom upravlja, je taj da Rusija danas ima pored staroga još i nov proletarijat. Naročito se sva sitna buržoazija nalazi u tom stanju blagodareći političkom i ekonomskom Lenjinovom režimu.

Lenjin je uspeo potpuno da ostvari u Rusiji maksimalistički socijalizam, to jest jednakost ekonomskih uslova za sve - bedom i u bedi.

Da li Lenjin shvata strahovito značenje za buduću demokratsku Rusiju one lude fabrikacije novčanica, koja predstavlja jamačno za sve Ruse bez izuzetka jednakost bede? Da li on zna da sprema na taj način za buduće ruske naraštaje najsurovije ekonomsko ropstvo, koje će trajati nekoliko desetina godina, a za ruski proletarijat povišenje rada i bede u korist proletarijata svih drugih zemalja? To je najveći Lenjinov zločin.

Ako zna i shvata, on treba da ima milosti bar za ruskog radnika i seljaka, on treba da se odrekne tako ludih i zločinačkih eksperimenata, kojima se odaje na živom organizmu celoga ruskog naroda, kao anatomist na telu zečjem u njegovoj laboratoriji.

Lenjin je zao duh ruskog socijalizma. Njega preziru drugi socijalisti u toliko više što on ima izvrsnih osobina da zadobije neobrazovanu masu, dejstvujući na neke njene nagone. Ali treba dodati da su njega izvesno pomogle prilike, kao natorna nesposobnost njegovih protivnika, suviše veliki politički i moralni kredit, koji su ruski političari kao i saveznički dali ruskoj revoluciji, i najzad, čitav niz političkih i vojnih grešaka koje se izgleda još ne iscrpljuju.

Mi govorimo samo o Lenjinu, jer je on centralna figura, Dalaj-Lama Sovjetske Rusije. Mi ćemo samo spomenuti Trockoga jedino da bi označili ulogu i položaj Jevreja prema ruskoj revoluciji. Glavni štab sviju Sovjetskih organizacija sastoji se poglavito od Jevreja, anarhista ili avanturista i agenata sumnjivih poslova. Oni su ti koji u opše predstavljaju lidere sviju Sovjeta. Naravno takva situacija ispunjava strahom sve dobre ruske Jevreje misleći na eventualne pogrome, koje bi mogle da izvrše opskurne mase kad bude likvidirao boljševizam, da bi se osvetile za sva pretrpljena zla i muke, ne razlikujući dobre Jevreje od rđavih. Pokrenuta tim osećanjima, jedna jevrejska deputacija iz Moskve išla je kod Trockoga da obrati pažnju na neprijatne posledice, koje mogu pretrpeti svi jevreji u Rusiji zbog rada Trockoga, njihovog jednorodnika. Ovaj je, uvredivši ih i nazvaši ih "priljavim kapitalistima", isterao te odlične građane, koji predstavljaju najbolje jevrejske elemente. Da bi se desolidarisao sa boljševičkim Jevrejima pred ruskim narodom, Vinaver, jedan od glavnih vođa kadetske stranke, izvrsan govornik i pravnik, čovek visoke kulture i vrlo finog duha, objavio je manifest u kome je, u ime svih dobrih i čestitih ruskih Jevreja, zahvalio ruskome narodu što je priznao svojom revolucijom Jevrejima jednaka prava sa pravima drugih narodnosti, i molio završavajući manifest, da se i jevrejskom narodu prizna pravo da i on, kao isvi drugi narodi, ima svojih hulja.

Pad boljševizma mogao bi biti brži da nisu učinjene neke greške, koje su pojačale boljševički otpor i umanjile antiboljševičku snagu u Rusiji.

Zašto se na primer nije otvoreno priznao Sibir, čija će uloga u oslobođenju i vaskrsnuću Rusije biti odlučna i koji svojom teritorijalnom veličinom, svojom unutrašnjom organizacijom i akcijom svoje vojske, ima sva prava da privremeno predstavlja Rusiju, kao narod i državu? U tome svojstvu, on je trebao biti primljen na Konferenciji Mira, kao jednak drugim velikim silama, pa makar samo da označi u očima ruskoga naroda razliku, koju saveznici čine između Sovjetske i anti-boljševičke Rusije. Taj način rada bio bi moralna i politička pomoć, i to ne mala, koju bi saveznici dali ruskome narodu u njegovoj borbi protivu zla, koje ga nagriza. Zaboravlja se, da su Rusi, znatnim brojem svoga stanovništva, glavni i prirodni predstavnik slovenske rase. U tom pravu oni imaju i prava na jedno mesto u aeropagu, kome zasedavaju predstavnici velikih naroda drugih dveju rasa, anglo-saksonske i latinske, sa punomoćjem da rešavaju ne samo buduću sudbinu naroda svoje rase nego i naroda slovenske rase.

Dokazi, koji bi se mogli navesti protivu ove teze ne mogu izdržati kritiku, kao tako isto ni oni, koji se navode da bi se opravdao nerad u pitanju oslobođenja ruske prestonice, Petrograda. Govori se i govorilo, da je mogućnost oslobođenja Petrograda paralizovana nemogućnošću da se on snabdeva posle oslobađanja. I onda šta? Najprostije rešenje, koje ne zahteva nikakav napor i nikakvu žrtvu, to je da se ostavi ruska prestonica da umire od gladi i da se gleda kako razapeta na svojoj golgoti, svojom smrću otkupljuje grehove Rusa i svih drugih. Međutim, po mome mišljenju; moguće je drugo rešenje, koje je shodnije osećanjima čovečnosti i saveza, i ne samo moguće, nego prva stvar, koju je trebalo učiniti još odmah po zaključenju primirja sa Nemačkom. I zaista, zauzeće Petrograda, koji je u tome trenutku bio skoro bez odbrane sa mora, izazvalo bi brzi poraz i pad boljševizma. Oslobađanje te varoši bio bi znak za opštu pobunu u susednim gubernijama, naročito u guberiji Vologde, koja je najvažnija. Ona bi sasvim prirodno ubrzala ofanzivu saveznika u severnoj Rusiji kao i u Sibiru i Volodga, spojna tačka sa prekosibirskom željeznicom, nebi dugo čekala i bila bi oslobođena. Tako bi Sibirski put bio otvoren. Bilo bi rešeno pitanje snabdevanja ne samo za Petrograd i Rusiju, nego za čitavu Evropu, jer Sibir raspolaže količinom namirnica dovoljnjom za ishranu čitavoga sveta. U tome slučaju, i samo snabdevanje Berlina bilo bi lakši posao za saveznike.

Sve te greške samo su ohrabrile boljševizam. I njihov rezultat najneprijatniji je bio taj što je to izazvalo očajanje ruske duše, koja se sve više osećala sama. Najbolniji trenutak je bio kada su saveznici, objavljujući bez rezerve priznali rusku revoluciju, pozvali sve vlade i grupe ruske, bez razlike i ne izustivši ni jednu reč radi žigosanja boljševičkog režima, da se skupe na Prinčevska Ostrva. Na Zapadu se zaboravilo a boljševizam ne predstavlja ni doktrinu ni partiju ni politički

režim, u pravom smislu tih izraza. Nije se verovatno shvatalo do koje tačke i stepena boljševizam predstavlja antimoralnu i antisocijalnu pojavu i pojavu, koja proističe iz socijalne patologije i kriminologije. Inače bi se on tretirao na jedini način, shodan naučnoj i objektivnoj istini, koji se nameće u takvim prilikama. Ima samo jedan način tretiranja i lečenja zločina i ludila, i to ne da se sa njima pregovara nego da se protinu njih vodi borba. Svaki kompromis sa njima protivan je zdravom socijalnom i političkom smislu, osnovnim načelima svake etike, naročito one koja treba da bude osnova Lige Naroda.

Boljševički režim u Rusiji biće uništen od samih Rusa, pre nego što se to u opšte misli, pa makar to pomogao ili ne zapadni socijalizam ili liberalizam. Golgota Rusije primiće se svome kraju. Rusi, sa obzirom na karakter, mogu sve da oprostite boljševicima i da zaborave sve njihove zločine unutra, ali nikada ne mogu Rusi i Rusija da oprostite i zaborave, čak ako bi saveznici to i učinili, izdaju u Brest-Litovsku, kojim su boljševici pokušali da uprljaju čast velikog ruskog naroda i koja se može oprati samo u krvi onih, koji su učinili tu izdaju.

Te reči su odjek izmučene savesti nove Rusije.

Da, blagodareći snazi i mladosti svoga organizma, neiscrpnim materijalnim i moralnim svojim izvorima, Rusija će uskoro izaći iz kritične faze bolesti, koja bi, za svaki drugi narodni organizam, bila verovatno smrtna. Budućnost pripada ruskom narodu. U to ja nikako ne sumnjam. Ovo ubeđenje jedno je od najdubljih koja su stvorena u poslednje vreme. Ono je slično ubeđenju koje se stvara pored uzglavlja bolesnika, koji vam je drag i čiji tok bolesti pratite sa strahom od prvoga dana do trenutka kada se može sa sigurnošću utvrditi pobeda životne snage organizma i skorašnje nestajanje bolesnih klica, uništenje glavnog njihovog ognjišta.

Rusija će sigurno preživeti tešku bolest kojom se zarazila pre više od dve godine. Ta bolest je u toliko teža što je zarazna. Ja želim iskreno svima narodima, prijateljskim i neprijateljskim, da im slučaj Rusije posluži kao pouka i da znaju blagovremeno da pribegnu potrebnim prethodnim merama da se sačuvaju od te zaraze.

Razumna kritika koju sam učinio u tome pitanju, moja filozofska svest, kao i moje versko osećanje ponavljaju mi neprekidno da, izvan načela solidarnosti i saradnje između ljudskih bića uzetih lično i u zajednici, nema druge socijalne, političke i ekonomske istine. U tome načelu leži glavna poluga i pokretač napretka i spas ljudskog duštva. Solidarna saradnja to je istovremeno nagon, osećanje i interes. Izvan te solidarnosti u saradnji, nema mogućeg rešenja nikakvog problema, ni socijalnog ni međunarodnog. Razvijanje u smislu napretka, savršenije uređivanje odnosa između lica koja sačinjavaju narod ili između naroda koji sačinjavaju države, može se ostvariti samo pod uslovom inspirisanja ovim principom, koji priznaju naučni i moralni zaključci, socijalologija i vera. Zato svaki politički program, svako zakonodavno delo, svaku ustanovu narodnu ili međunarodnu koji doprinose širenju primene toga principa u praktičnom životu, treba pozdraviti, pomoći i ohrabriti, jer to

označava stvaran korak u napretku čovečanstva. Pokušaj da se osnuje Liga Naroda je neosporno najviša manifestacija ljudskog duha koja se nadahnjuje tim visokim principom. Tako isto, svaki akt, delo, svaku doktrinu, mentalitet, protivan tome principu sveopšte solidarnosti ili koji usvaja samo delimičnu solidarnost - kategorije lica u narodu ili grupe naroda u Društvu Država, ne treba odobriti i treba se protivu toga boriti jer to dovodi do antagonizma i klasne borbe sa društvenog gledišta, rata sa međunarodnog gledišta. U tom slučaju, dužnost je ljudi koji upravljaju i vladaju da odlučno i sa čvrstinom brane ljudsko društvo od svakoga pretečeg i opasnog pokušaja da rečju i delom odbaci čovečanstvo i civilizaciju za nekoliko vekova unazad.

punomoćni ministar i poslanik u Petrogradu
Dr.M.Spalajković

Država i socijalna patologija

NJENOM KRALJEVSKOM VIŠOČANSTVU
KNJEGINJI JELENI

Predgovor

Odlukom radikalnog poslaničkog kluba, bio sam određen da govorim u našem Parlamentu o užasnoj sudbini, koja mora postići svaku državu kad njena uprava, nesrećnim sticajem prilika, padne u ruke bezumnika. Po želji mnogih narodnih poslanika, objavljujem taj svoj govor i u ovom zasebnom izdanju, kako bi se u širim krugovima našeg naroda pružila mogućnost da razmišljaju i rasuđuju o događajima i pojavama, o kojima sam govorio.

Već sva nesreća, koju su Lenjin i ruski komunisti naneli Rusiji, bila bi dovoljan razlog za svakog razumnog člana našeg naroda da bude nepomirljiv protivnik tih internacionalnih avanturista i nepijatelja ruskog naroda. Ali za takvo naše držanje prema njima postoji, specijalno za nas Srbe, još i jedan drugi razlog, koji nisam naveo u svom govoru. Zbog Lenjina, i samo zbog njega, patnje srpskoga naroda u toku prošloga rata produžene su za čitavu godinu dana više, nego što bi to bilo da nije bilo Lenjina i njegovog bezumnog eksperimentisanja sa Rusijom.

Zaista, posle naše Golgote 1915 -1916 god., sva naša očekivanja bila su upravljena u Rusiju. Samo tako smo i mogli, sa mučeničkom rezignacijom, sačuvati veru u budućnost. I ta nas je vera držala sve do pred kraj 1917. godine. U to vreme je izvršen boljševički prevrat, a u

brzo za njim zaključen i mir u Brest-Litovsku. Ruskoga fronta je nestalo, a s njim i naše nade u Rusiju. Prvi i neposredni rezultat za srpski narod od demonske radnje Lenjinove u 1917. godini bio je - produženje robovanja i stradanja našega naroda do kraja 1918. godine.

Svu tragičnost ruske Golgote osetili su svi Srbi bez razlike, naročito oni Srbi koji su se tada nalazili u Rusiji, a među njima na prvom mestu velika i plemenita Srpkinja, čijem dubokom bolu i posvećujem ovaj govor -ove uspomene iz nedavne preživljenje prošlosti.

Dr. M.SPALAJKOVIĆ

Gospodo, koristeći se generalnom debatom o ustavnom pitanju, ja ću pokušati da vam u najopštijim potezima izložim nekoliko zaključaka, do kojih sam i sam ličnim posmatranjem za vreme svoga boravljenja u Rusiji došao, i kojima se još reljefnije ističu i potvrđuju ove osnovne misli, do kojih je došla današnja nauka o društvu i nauci.

Socijalna patologija

Govoreći o državi uopšte, ja ću se naročito zaustaviti na izvesnim patološkim pojavama našeg vremena u evoluciji ideje o modernoj državi. Zaista, gospodo, na pojave kao što je boljševizam i komunizam ne može se drugačije posmatrati nego kao na predmet socijalne patologije i od koristi je, mislim, kako za državnu politiku, tako i za nauku o državi, izložiti sistematski, bar u najglavnijim i najbitnijim tačkama te patološke slučajeve, u toliko pre, što taj predmet ima neposredne veze sa debatom koja se vodi u ovome domu.

Čuli smo već nekoliko čisto propagandskih govora predstavnika komunističke grupe. Njihovu tezu znamo. U korist te nenormalne, patološke i zakonima života skroz suprotne teze, vodi se, svesno ili nesvesno, propaganda i u štampi. Nije nikakvo čudo, kad tu propagandu vodi komunistička štampa. Ona je tada u svojoj logičnoj ulozi. Navešću jedno tvrđenje te propagande, koja se vodi u komunističkoj štampi. Na primer, u predgovoru Ustava ruske federativne sovjete republike, u srpskom izdanju, stoji na kraju: kako je sovjetska država najsavršeniji politički organizam koji je ikada u istoriji postojao!

Ali gospodo, ono što normalna pamet ne može ni da razume, ni da objasni, to je, kad na sličnu propagandu nailazimo čak i u štampi, koja se ne može smatrati kao komunistička. Kao jedan karakterističan primer navesti ću časopis "Novu Evropu", koji izlazi u Zagrebu. U br. od 1. maja o.g., kakva slučajnost, čitamo ove redove: (Čita): "Ruska revolucija je pokret, kome nema ravna u istoriji, jer ni jedan drugi nije pokušao da učini tako radikalne izmene u ekonomnom životu. To je prava pobuna robova, koji su postali svesni svoga položaja u životu. Oni pokušavaju da

izvrše duhovni preporod naše planete... Pred našim očima sahranjuje se buržoaska ideologija i buržoaska civilizacija na svim poljima...Privatna svojina, koja je do juče bila svetinjom, danas se proglašuje krađom i zločinom ... Rimsko pravo umire, na njegovo mesto hoće da postave pravo ruske revolucije... itd. (Dr. Sima Marković: Čitajte dalje). Ne mogu čitati sve, jer ima mnogo intresantnijih stvari, koje ću saopštiti docnije, naročito ono što je Lenjin govorio, - Kaže se dalje (čita): " Ruski narod ima neku urođenu duhovnu potrebu za životom u komunizmu... Da se još jasnije izrazim -ruski mužik, klasno nesvestan, poseduje jednu duhovnu crtu, radi koje se neće revoltirati u teškom stanju prelaženja iz privatne svojine u komunizam" ...

Gospodo, ovakova tvrđenja spadaju u oblast ako ne političkog, a ono u najmanju ruku m o r a l n o g boljševizma. (Glas: Ko je to napisao?) To nema značaja.

Značaj ima, što je to izašlo u "Novoj Evropi", a kad bi bilo u pitanju ime pisca, ne bih nikada gornje navode ni citirao. - I to je jedan patološki simptom našega vremena, taj moralni boljševizam.

Najviši politički pojam, najviši oblik duštvene organizacije to je država, i to je toliko tačno i istinito, da ni ekstremne patološke struje, kao što je komunizam ne mogu da odbace taj "buržoaski" pojam ni da se liše te najviše "buržoaske" političke ustanove.

Gospodo, vekovi stvaraju državni pojam i državne ustanove. Ni jedan pojedinac ne bi bio u stanju ni da izmisli ni da stvori državu.

Nijedan državni sistem nije i ne može biti savršen.

To je jedina apsolutna istina u socijalnim i političkim naukama i ona je, kao sve apsolutne istine, toliko prosta, da je gotovo naivna.

Sadašnja "buržoaska" država puna je nedostataka. Socijalistička država imala bi takođe svojih mana, a o komunističkoj - naročito ćemo govoriti. - Dakle za svaki državni sistem može se reći, kad se hoće, da je rđav.

Uopšte ne može se reći da je i jedan državni sistem, da je ikakav duštveni poredak idealan, i da će se ikada postići. Uvek se taži nešto savršenije.

Otkako postoji čovečanstvo, problem je postavljen i stalno se njime bave političari i mislioci, veliki i mali, i ne može se reći da je problem iko rešio, pa ni da ga je Karlo Marks rešio.

Šta više ima filozofa i doktrina, kao što je budizam, koje su došle do zaključka da je i sam život rđav i da nema smisla. Ljudska beda, ne samo u ekonomskom pogledu, nego i u svakom drugom tolika je, da se ljudi nikada sa njom nisu hteli definitivno izmiriti. Uvek su tražili negde raj, bilo na nebu, bilo na zemlji. Jedino grčki stoici bili su se izmirili sa stvarnošću. Posle je došlo hiršćanstvo i ono je dalo jednu novu psihološku doktrinu o budućem životu. I punih 20 vekova ljudi nisu ništa više tražili, ali nerazumni filozofi dođoše i razbiše tu ljudsku iluziju. Međutim, kako je vera i dalje ostala u prostim srcima narodnih masa, pojavise se novi proroci i uspeše da ubede proste i lakoverne ljude da je

budući raj na zemlji, i da se može vrlo brzo ostvariti kako u vremenu tako i u prostoru.

To je obećanje jedna velika socijalna avantura, i na tome počiva boljševička religija. (Glas sa komunističke strane: Nemate ni pojma o tome).

Lenjin je obećao 1917. godine Rusiji i ruskim rednicima i vojnicima, iznurenim od rata i gladi, ne samo "mir i hleb", nego i konačnu sreću na zemlji.

Recept zato bio je sasvim prost; trebalo je samo proglasiti Sovjetsku Republiku! Lenjin je - kažu - bio in bona fide, on je bio uveren, da je apsolutna istina u njegovim rukama. On je imao svoj kredo, svoje "vjeruju", i pošto ga je nametnuo svojoj zemlji, on je pokušao da ga nametne i celom čovečanstvu bilo ubeđenjem, bilo silom, pa čak i terorom. "Misli kao i ja - ili ću te ubiti" - govorio je Lenjin (dr. Sima Marković: Tako ste Vi Trockome mogli pljunutu u lice. - Nastaje prigovaranje pojedinih poslanika). - Sve je to Lenjin činio u interesu opšte i najveće sreće čovečanstva!! On je verovao u svoju mađioničku moć, da će po receptu, koji je čak neko drugi izmislio, izmeniti sve u životu i prirodi ljudskoj i da će dolinu suza pretvoriti u najružičastiji raj.

A kako, u stvari, izgleda taj mnogo obećavani raj u Sovjetskoj Rusiji! Ja to znam iz vlastitog iskustva! U ostalom čujte što o tome kaže jedan engleski pisac, Vels, u svojoj knjizi "Rusija u magli". Ja namerno njega navodim, jer iz razloga koji su za mene i suviše jasni, taj Englez, ma da osuđuje komunizam, ipak simpatiše boljševizmu u Rusiji i želi da se on tamo održi. Kakve strahovite rezultate je on konstatovao prilikom svog nedavnog bavljenja u Rusiji, pokuzuju nam već i sami naslovi pojedinih odeljaka u toj knjizi: "Umirući Petrograd", "Potok razrušenja", "Kremljanska sanjalica" itd.

Na jednom mestu on veli ovo (čita): "Poslednji ostaci društvenog poretka propadali su bespovratno. Poslednjih meseca 1917. godine, ubistva i grabeži bili su tako isto obične pojave na ulicama Moskve i Petrograda kao i automobilske katastrofe u Londonu; I niko na njih nije obraćao nikakve pažnje". Zatim opisuje kako izgledaju ulice u Petrogradu i Moskvi (čita): "gde se usred bela dana na sred najnaseljenijih ulica grada valjaju na kaldrmi leševi pored kojih ljudi prolaze, kao pored crknutih mačaka"... itd.

Suviše bi me daleko odvelo, da Vam čitam opis Petrograda i da Vam iznosim sliku carstva smrti, koje predstavlja današnja Sovjetska Rusija. Zato ostavljam to na stranu. Pomenuću samo jednu epizodu, koja je vrlo interesantna i koja će zanimati i gospodu komuniste. To je razgovor između gospodina Uelsa i Lenjina.

Prvo g. Uels opisuje kremljanski dvorac i kaže: taj dvorac 1914. godine bio je otvoren publici, a sad je tako zatvoren, da se ne može ući ni na spoljna prva vrata. (Min. Prosvete Sv. Pribićević: Ja sam mislio da je Lenjin u kolibi, a ne u dvorcu. Trebalo je dvorac dati invalidima). "Trebalo je proći, veli dalje Uels, kroz 5 ili 6 soba punih stražarima i činovnicima, koji su nas podvrgavali pregledu i perkvizicijama i na

posletku su nas uveli samome Lenjinu. Sve je to može biti neophodno za ličnu bezbednost Lenjina, ali to njega samoga čini nedostupnim narodu. I on sam, zahvaljujući tome, gubi živu vezu sa ruskim životom." I dalje opisuje svoj razgovor sa Lenjinom. "Lenjin se naročito interesuje da sazna što više o ruski upečacima, koje je dobio Uels. Ja sam rekao da komunizam suviše žuri i razrušava ranije pre no što može ma što da postroji. Naročito se to primećuje u Petrogradskoj Komuni. Tamo su uništili trgovinu mnogo pre nego što su stvorili nov ekonomski sistem, uništili su kooperative, u mesto da ih iskoriste. To nas je dovelo do osnovne tačke razilaženja među nama, do razlike između evolucionarnog kolektivismu i marksizma. Pitanje se sastoji u tome, da li je potrebna u opšte socijalna revolucija, da li postoji kakva bilo potreba u definitivnom uništavanju postojećeg ekonomskog stroja za sada kad se ne može ostvariti nov. Ja verujem u to, kaže Uels, da se putem polanomernog sistema društvenog vaspitavanja postojeći kapitalistički stroj može c i v i l i z o v a t i i pretvoriti u kolektivistički, dok je Lenjin već odavno usvojio marksističku dogmu o neophodnosti klasne borbe, i veruje u to, da je pad kapitalizma samo predigra, a da je neophodna ditatura proletarijata itd."

Gospodo, osnovna pogreška svih utopista, kao što je Lenjin, u tome je, što oni nikad ne unose u svoje račune jedan elemenat koji dominira sve druge, a to je ljudsku normalnu prirodu i normalne instinkte u čoveku. Nema sumnje da se i ta priroda i ti instinkti mogu usavršavati, ali se to usavršavanje vrši putem evolucije, a nikako putem revolucije. Revolucije su samo etape ili slučajnosti. Utopiste kao Lenjin hoće od jednog slučaja, i to nesretnog slučaja, da načine večito pravilo. Strahovito je velika destruktivna moć jedne lažne ideje ili jednog nezdravog ubeđenja. Ali, na žalost, danas se naročito u apstrakcijama te vrste gledaju nekakvi socijalni zakoni, neka viša socijalna istina, ma da se ni u jednoj oblasti ljudskog znanja ne može govoriti sa manje pozitivnosti nego u socijalnim naukama. Progres je nesumljivo potreban, ali kad neko u svoj bezumnoj fanatičkoj samouverenosti uобрази, da može prisvojiti sebi i funkcije tvorca u organizaciji čovečanstva i da može i ostalim ljudima nametnuti svoje političke fantazije, onda će oni fatalni zakoni večite prirode, koje on ignoriše, udaviti i njega samoga i koncepcije njegove bolesne mašte.

Tako mora proći svaki utopist, tako će proći i Lenjin (Glasovi sa strane komunista: Umrećete u toj želji).

Socijalizam i komunizam

U tom pogledu, gospodo, ima razlike između komunizma i socijalizma. Mi to svi znamo. Najglavnija je, po mome mišljenju, u tome što se socijalizam, vodeći sve više računa o evoluciji ljudske prirode i njenim zakonima, oteo od sektaškog utopizma, koji je bio u isto vreme i izvor snage i uzrok propasti komunizma. Socijalizam se može ukratko definisati kao doktrina kojoj je cilj ekonomska jednakost ljudi, to jeste

jednakost u bogatstvu. Kao što je demokratizam, koji se razvio iz francuske revolucije, negacija političkih i pravnih privilegija, i afirmacija ljudske jednakosti i ravnopravnosti pred zakonom, tako se iz demokratizma razvio socijalizam, kome je ideal ljudska jednakost u ekonomskom pogledu. Ali taj problem neće rešiti ni ekonomiste ni socijaliste, jer ga politika u opšte ne može rešiti. Taj problem, po mome mišljenju, može rešiti i rešiće samo pozitivna nauka: hemija, fizika, mehanika itd. Kad bude uspela da proizvodi životne namirnice, tako reći, bez truda i troškova. I ja verujem da će doći taj dan, jer verujem u progres nauke. Ipak, gospodo, socijalizam i kao doktrina i kao politička stranka ima i smisla i razloga da postoji. On je potreban u političkom životu moderne države. U socijalizmu mi vidimo jedan podstrek za unošenje sve veće socijalne pravde u ekonomske odnose u sadašnjosti i jedan elementa progressa u budućnosti.

Nedavni govor g. Divca bio je pun interesantne sadržine i ja lično mislim da bi mnogo što šta od predloga socijalista moglo da se unese u sadašnji Ustav, ma da je već po nešto i uneto, te se može reći da se u temelju ovoga Ustava nalazi po neki kamen koji su i socijalisti položili.

Ali gospodo, boljševizam nije socijalizam. On je negacija socijalizma. On je negativni socijalizam. Zaista, gospodo, dok je socijalizmu krajnji cilj jednakost u bogatstvu, dotle je boljševizam uspeo da ostvari u životu samo jednakost u bedi. Boljševizam ima svoju ideologiju. Ta komunistička ideologija predstavlja zbir utopija i sofizma. Ona se može u glavnom svesti na ove koncepcije. Komunistički svodi pojam o narodu samo na pojam o jednoj klasi - klasi proletarijata. U socijalnom pitanju vidi samo jednu stranu - stranu materijalnu, i svodi to pitanje isključivo na ekonomski problem, koji rešava uništenjem privatne svojine. (Glas sa komunističke strane: To nije istina). Osnovni društveni principi ili zakoni nalazi u antagonizmu ili borbi klasa, koja treba da dovede do potpunog uništenja svih klasa, osim jedne klase - klase proletarijata. Razlika između takvih koncepcija o društvu u državi i naših očigledna je. Najveća je u tome što je ova boljševička ideologija u suprotnosti sa normalnim zdravim razumom i normalnim tokom evolucije, i što nosi otisak patološkog posmatranja i rasuđivanja.

Komunistički gleda u proletarijatu ceo narod, a u međusobnoj borbi i uništenju klasa glavni socijalni zakon. Sam taj fakt pokazuje koliko je boljševička ideologija čisto destruktivnog karaktera i koliko su njeni metodi i principi skroz antisocijalni i antikulturni. Nauka, koja normalno i objektivno posmatra i rasuđuje o društvenom životu i njegovom razvoju, pronašla je dosada svega dva principa, dve generalne istine, bez kojih nema društva ni opstanka ni razvitka. Jedan je - princip solidarnosti, a drugi je princip - kontinuiteta.

Takođe ni socijalno pitanje ne može se svesti samo na ekonomski problem, a ruski eksperiment dokazao je još i to da je utopija misliti, da se taj problem može rešiti uništenjem privatne svojine. Privatna svojina kao i porodica predstavljaju ustanove, koje potiču iz prirodnih i normalnih instinkata koji su u čoveku. Ako je moguće uništiti te

instinkte, onda je moguće uništiti i privatnu svojinu. Pravo svojine može se samo pravilno regulisati (u pogledu subjekta), ali se ne može uništiti. Ono je glavni stimulant, glavna psihička poluga za rad i proizvodnju. O tome se i Lenjin uverio. Nikada i nigde seljak neće biti komunista. Ruska revolucija za to pruža najbolji dokaz. Ruskome mužiku kao i seljaku uopšte glavno je bilo doći do zemlje i kada je već jednom do nje došao, niko mu je više oteti ne može. (Pljeskanje u centru).

Socijalni problemi su pre svega psihološki problemi. To će najbolje potvrditi, ako ovde damo kratku psihološku definiciju o samim boljševicima i o njihovom razornom mentalitetu. Boljševici nemaju zdravog smisla za život, među njima najviše preovlađuju degenerisani tipovi. (Pljeskanje u centru). Njihove nervne ćelice su razrušene alkoholizmom i raznim bolestima. Njihov je život nesrećan i od tuda nezadovoljstvo i revolt kod njih protivu života i sreće drugih, onih koji su zdravi, onih koji rade i proizvode: od tuda kod njih i pobune protivu socijalnoga života uopšte i osvetljiva žudnja za uništenjem toga života, za socijalnom revolucijom. To je tip sektaškog fanatika. Ima i drugog tipa. Ovaj drugi tip spada u običnu kategoriju ili kriminalnih tipova ili spekulanata. Među komesarima i u sovjetskim organizacijama oba ova tipa su izmešana.

Jedan poznati ruski publicist kaže: "Idući petrogradskim ulicama i razgledajući lica, odmah ćete poznati komunistu. Ni hajdučka sitost ni zverska tupost nisu ono, što je glavno u tom licu, već dosada, bezmerna dosada boljševičkog raja-carstva anarhista". Za tim dodaje: "među ruskim komunistima ne nalaze se samo zlikovci. Ima tamo dobrih i čestitih ljudi, gotovo svetih. To su najstrašniji, i više nego od zlikovaca zaudara od njih kinesko meso."

Koliko je nezdrava i skroz nenormalna boljševička ideologija pokazaću jednom kratkom analizom njihove doktrine i njihovog političkog režima. Prvo ću govoriti o boljševizmu kao doktrini.

Boljševička doktrina

Kao što je nemački militarizam imao za cilj nemački imperijalizam, to jest hegemoniju nemačke rase nad svim ostalima, a sredstvo za ostvarenje toga cilja svetski rat, tako isto je i za sovjetski komunizam bio cilj opšta diktatura proletarijata, sredstvo svetska socijalna revolucija. Jedna od osnovnih dogmi suvremenog komunizma to je dogma o diktaturi proletarijata. Gospodo, nije teško dokazati da je i ta dogma jedna utopija i jedan sofizam više. Utopija zbog toga što kad bi se takva diktatura ma gde slučajno i ostvarila, kao sada u Rusiji, to bi bio samo jedan privremeni incident. Ona se nikada nebi mogla održati. (Dr. Sima Marković: "To vi govorite već tri godine"). Jer takav sistem vladavine protivan je osnovnim zakonima društvenog progresa i elementarnim pojmovima civilizovanog sveta o političkim slobodama i odnosima u kulturnoj državi. Suvremeni demokratski pojmovi o državi,

suvremeni život u opšte, protive se diktaturi, pa ma od kud ona dolazila, odozgo ili odozdo, od buržoazije ili proletarijata.

Stoga se ni jedna diktatura ne može održati, a po najmanje diktatura proletarijata, jer je on najmanje sposoban da upravlja državom. Stoga smo i mi, antikomunisti, koji pripadamo demokratskim strankama, odlučno protivni ne samo diktaturi jedne političke grupe nego i diktaturi jedne društvene klase, pa i diktaturi celoga naroda. To pravilo hoćemo mi i ovim Ustavom da utvrdimo. U ostalom, toga smo se pravila i do sada pridržavali. Pogledajte na našu buržoasku vladu! Svima grupama su vrata širom otvorena za ulazak u nju. Socijalisti su već bivali u vladi, zemljoradnici mogu ući kad hoće, samo vama, gospodo koministi, vrata su zatvorena! (Odobranje u centru). Nije potrebno da objašnjavam zašto. Gospodo, u sovjetskoj Rusiji diktatura proletarijata ne predstavlja samo jednu utopiju, nego i jedan sofizam. (Dr. Sima Marković: Faktičku silu pred kojom drhtite! Nije to sofizam!).

Rekoh da u sovjetskoj Rusiji diktatura proletarijata predstavlja ne samo jednu utopiju nego i jedan sofizam. Tamo se zaista diktatura proletarijata svodi na diktaturu nad proletarijatom, na diktaturu jednog čoveka nad proletarijatom, na diktaturu Lenjina nad celim ruskim narodom. Gospodo, svi oni koji su bilo za, bilo protiv diktature, pa ma od kuda ona dolazila, odozgo ili odozdo, moraju priznati da u ovom slučaju ona dolazi odozgo. Lenjin je diktator kao što nikada niko do sada u Rusiji nije bio. Nikada u istoriji Rusije nije bilo većeg i pravijeg azijskog despotizma i strašnije tiranije nego za ove tri godine boljševičke vladavine.

Socijalna revolucija

I za opštu socijalnu revoluciju, kao i za sve sastavne elemente komunističke ideologije, može se reći da je to samo jedna himera, jednostrano i najuže shvatanje društvenih pojava i istorijskih događaja i da predstavlja ili jednu utopiju ili jedan sofizam. Opšta socijalna revolucija, kao što je svaki čovek sa normalnim sposobnostima za posmatranje života, mogao od početka uvideti, jeste jedna utopija. I to što kažem nije moje tvrđenje, jedno obično ni a priori ni a posteriori, nego jedan fakt koji je eksperimentalno dokazan, i taj je eksperiment izvršen u krvavoj boljševičkoj laboratoriji. To tvrđenje nije naše. Ono je Lenjinovo i mi ćemo ga malo docnije od reči do reči navesti.

Revolucije imaju jedan konkretan i određeni cilj, da izleče jedan organ ili da očiste jednu ranu na organizmu. Ali ako im je cilj da unište dotadašnji društveni i državni organizam, pod iluzornim nagovorom da na njegovo mesto stvore nov, onda će one, kao i slične hirurške operacije, doneti smrt i samo smrt. Filozofi i mislioci bili su kadkad duhovni oci revolucija, ali revolucije su izvršavali samo zverovi. Zato o revolucijama u istoriji u opšte se ne može ni govoriti kao o nekim razumnim pojavama. Kakav je proces i rezultat socijalnih revolucija u pogledu društvenog napretka? Revolucije samo ruše i to bez kritike i bez

potrebe, dok se na posletku i one same pod svojim reševinama ne zatrpaju. Takav mora biti kraj svake socijalne revolucije. Takva je sudbina i francuske revolucije, a takvu sudbinu je naročito doživela ruska revolucija. Na bezbrojnim razvalinama i usred nepreglednog groblja od ljudi i stvari, pošto grozničavi delirijum prođe, život ponovo nastavlja svoj tok tamo gde ga je trenutno prikinuo, a neizbežna evolucija se produžava.

Revolucije imaju i svoje korisne strane? Prvo što nam otkrivaju svu onu neizmernu štetu, koju one nanose na prvom mestu narodu i zemlji gde se dešavaju, a zatim i ostalom čovečanstvu. U tom pogledu ruska revolucija služi nam kao dragoceno iskustvo, koje je najviše koštalo Rusiju. Ja ne vidim razloga zašto bi se čovečanstvo ponosilo francuskom, a još manje ruskom revolucijom.

Sofizam je utvrditi i pripisivati revoluciji u zasluge ono, što su zasluge pojedinaca, t.j. velikih ljudi i mislilaca. Ono čime se demokratija današnja ponosi, to nije zasluga francuske revolucije, nego su to ideje Voltera, Monteskijsa, Rusoa i najposle Napoleona. To su njihove ideje i tvorevine, koje bi se ostvarile i bez revolucije i sa mnogo manje štete putem evolucije, nego ovako kao što je bilo.

Razlika između Francuske i Ruske revolucije je ogromna kao što je i razlika između duhovnih preteča, koji su predhodili jednoj i drugoj revoluciji. Francuskoj revoluciji prethodile su ideje velikih mislilaca Voltera, Monteksija i Žanžaka Rusoa, zato je ona bila škola patriotizma i građanskih sloboda i vrlina. Demokratizam se rodio u svetlosti, i zavladao je pomoću istine. - Ruskoj je revoluciji prethodio Karlo Marks, on je njen Bog, a Lenjin se proglasio za njegovog proroka. Ruska revolucija, naročito u svome boljševičkom periodu, bila je škola laži i obmana. Nikada do danas niko nije tako lagao kao vođe treće internacionale. Ruska revolucija, u početku delirijum tremens, prešla je pod boljševizmom u furiozno ludilo i završila se opštom paralizom celoga narodnog organizma. Rusija sada pati od sušenja kičme. To bolesno stanje vodi društvenom raspadanju. Ta je bolest zarazna, njen bakterij se zove komunizam. Gospodo, evolucija je jedini organski činilac u kontinuitetu društvenoga napretka. Evolucija društva ide uporedo sa evolucijom čoveka. I do današnjega stanja došlo se samo putem evolucije, a nikako pute revolucije. Ako je darvinizam tačan, t.j. ako je čovek postao od majmuna, onda je se taj prelaz mogao izvršiti samo putem evolucije, a nikako putem revolucije. Jer u protivnom slučaju revolucija bi ubila i majmuna i čoveka.

Iz svih tih razloga objektivni razum i rasuđivanje buni se protiv revolucije uopšte i priznaje samo evoluciju kao faktor progresa.

Boljševički režim

Sav negativan karakter u mentalitetu i doktrini ruskoga komunizma, sva njegova socijalna deskrutivnost još jače izbija u ruskom boljševičkom režimu.

Boljševizam je negacija ne samo demokratskog režima, nego i čisto socijalističkog. To se vidi kako u oblasti unutrašnje politike tako i u oblasti spoljne politike Ruske Sovjetske Republike. U jednoj i drugoj oblasti ciljevi su uvek negativni. (Dr. Sima Marković: Zar i zaključivanje trgovinskog ugovora sa Engleskom). Doći ću i na to. Pored svega toga, mora se priznati, da su boljševici ipak uspeli stvoriti nekakav aparat vlasti, aparat užasan i strahovit, ali ipak aparat sa svojom birokratijom, regularnom vojskom, i sa svima akcesorima organizovane vlasti. U unutrašnjoj politici, kao što sam kazao, cilj je komunizma bio: uništenje privatne svojine i buržoazije, a sistem vladavine - diktatura proletarijata. Taj poslednji izraz je sinonim oligarhije najniže vrste, sastavljene iz najnekulturnijih elemenata. Lenjin je uspeo kod onih delova narodnih masa koje nose žig umnog, moralnog i fizičkog degenerisanja. On je kod njih uspeo povlađivanjem najnižim instiktima u čoveku. Govorio im je, otimajte i grabite. To mu je bio najlakši način da u početku dobije pristalice i da se dočepa vlasti. On je to činio i za to što je u svome fanatičkom shvatanju socijalne pravde mislio, da je buržoaska klasa i suviše dugo eksploatisala i nemilosrdno pljačkala raničku klasu i da sad bar za neko vreme treba uloga da se promeni, a posle će se zavesti red, komunistički red. Taj je poredak zaista i zaveden. On se održava terorom, rekvizicijom i štampanjem novčanica. To su bila sredstva i metod boljševičke uprave. Možete, gospodo, zamisliti, kako je bilo stanovništvo pod takvom upravom. Najgora je bila sudbina buržoazije. Buržoazija je prosto istrebljena. Ja vam savetujem da pročitate knjigu Uelsa pa ćete tamo videti kako je prošao onaj najlepši, najinteresantniji i najvažniji deo buržoazije - ljudi od nauke. Prema njima su se Sovjetska država i vlasti odnosile kao i prema ostalim delovima buržoaskih klasa. (Čuje se: Francuzi su odsjekli glavu Lavoaziju). Jedan dokumenat više o bezumnosti komunističkoj. (Čuje se: Francuska Akademija Nauka tvrdi da nigde književnost ne cveta kao u Rusiji). A očajni apel Maksima Gorkog celom civilizovanom svetu! –

Sudbina seljaka bila je mnogo gora od sudbine radnika. Najkompromitovanije ličnosti seljačkoga porekla postavljene su za komesare po selima, a razbojnici iz Moskovskoga i Petrogradskoga zatvora slati su u sela, da sprovedu brutalnu boljševičku politiku, i seljaci su morali da rade za Sovjete, dok im je stoka crkavala a hrana nasilno oduzimana. Pošto se neorganizovani i nenaoružani seljaci nisu mogli boriti sa komunističkim vlastima, to su prestali da proizvode više no što je njima samim bilo potrebno za život.

Dejstvo je bilo neočekivano. Gradovi su ostajali bez namirnica, narod je počeo gladovati i sva je poljoprivreda i proizvodnja stala. Gospodo, u Rusiji postoji jedna ogromna stihijna sila, to je pasivnost

seljačkih masa. Ona se pokazala u dva maha: u početku ruske revolucije i sad pri kraju boljševičkog režima. Ona je rušila carizam, ona sada ruši i komunizam.

Ovim povodom hoću da dodirnem sa nekoliko reči agrarno pitanje, jer u tome faktu, što ono u Rusiji nije bilo nikad rešeno, treba gledati jedan od najglavnijih uzroka propasti Rusije. (Čuje se: A vi to ovde sad nećete da vidite).

Može se kazati da je danas agrarno pitanje najvažniji deo socijalnog pitanja; upravo socijalno pitanje, naročito za zemljoradničke zemlje, svodi se na agrarno pitanje. Ruska intelegencija nije do skora to uviđala. Za nju je postojao i nju je interesovao samo ustavni problem, dok seljačke mase nisu imale pojma o ustavnom problemu. Kao što vam je poznato, seljak je u Rusiji, oslobođen ropstva pod Aleksandrom II., ali ta reforma nije bila dovoljna. Seljak je formalno bio oslobođen, a stvarno je ostao i dalje rob, jer seljak bez zemlje ne može drugo ništa ni biti. I od svih ruskih državnika samo je Stolipin shvatio presudan značaj agrarne reforme za budućnost Rusije, i on bi je izveo da je ostao živ. U tome stanju je i svetski rat zatekao Rusiju i kad je 1917. god. Nemačka ubacila u Rusiju boljševizam sa namerom da razruši ruski front revolucijom, pošto ga nije mogla srušiti silom, boljševički agitatori na ruskom frontu operisali su naročito sa agrarnom parolom "zemlja se deli". Ruski se front sav istopio za nekoliko meseci i 10,000.000 ruskih seljaka u surim šinjelima razišli su se automatski svojim kućama. (Čuje se sa krajne levice: Kako to automatski?) Bez dopuštanja više vlasti. To je prvi negativan rezultat ruske revolucije, a to je bio i najglavniji politički i vojni uspeh Nemačke u prošlom ratu.

Najveća zasluga za taj uspeh pripada Lenjinu, i ja sam imao prilike 1. januara 1918., da mu to i lično još u težoj formi kažem. Ali sada i Lenjinu agrarno pitanje dolazi glave, jer se ono može rešiti samo na jedan jedini način: regulisanjem odnosa na bazi privatne svojine u pogledu zemlje. Seljak prima samo takvo rešenje, a ono je u načelnoj kontradikciji i sa ustanovom komunizma, kao što je ranije bilo i sa ustanovom velikih poseda.

Sovjetska spoljna politika

Gospodo, kao god što su se sve nade komunizma srušile u oblasti unutrašnje politike, tako su se razbili i svi komunistički pokušaji u oblasti spolje politike. Drukčije nije moglo ni biti, i tako će i u buduće uvek biti, jer se utopije nikad ne mogu da ostvare. Utopije i sofizmi, kao i sve zablude ljudske logike, mogu ulaziti u političke programe pojedinih sanjalica i onih ekstremnih grupa, koje ne idu stazom zdravoga razuma. Kao god što se komunizam nije mogao ostvariti među seljacima u Rusiji, tako se ni svetska socijalna revolucija nije mogla izvesti u inostranstvu. I u jednom i u drugom slučaju komunistička ideologija potpuno je bankrotirala. Sva spoljna politika sovjetske Rusije bila je u agitaciji na strani za pripremanje svetske revolucije. U Moskvi i Petrogradu se

umiralo od gladi, ali za to se silno zlato stavljalo na raspoloženje agentima sovjetske republike po pojedinim evropskim prestonicama. Tih agenata bilo je od svih narodnosti, svih klasa i svih profesija. Među njima je bilo đaka i profesora, pa čak i diplomatskih činovnika. Do pred kratkoga vremena verovalo se u Moskvi u solidarnost internacionalnog proletarijata i u toj solidarnosti gledalo se najpozitivnije jamstvo za uspeh svetske revolucije koja bi dala mogućnost ruskome proletarijatu da diktira uslove mira evropskoj buržoaziji. Ali se najposle uvidelo da je ovo jedna iluzija, a za Rusiju čak i jedna opasna iluzija. I kod nas se, gospodo, verovalo u tu solidarnost. Jedan od predstavnika komunizma kazao je sa ovoga mesta: da on i njegovi drugovi očekuju integralno i definitivno oslobođenje našega naroda - od komunizma, t.j. od pobede ideje o internacionali. Koliko je, gospodo, sve ono naivno! Setite se samo ugovora Brestlitovskog. Mi bismo i sad bili pod jarmom nemačkim, da nije bilo "kapitalističke" antante, koja je i sovjetsku Rusiju od nemačkog jarma oslododila.

Iz Moskve su trošene velike sume na stvaranje komunističke partije u inostranstvu, pa i kod nas. Svaka takva grupa predstavljala je jednu stečenu poziciju za Sovjetsku Rusiju u inostranstvu. I sve te pozicije bile su filijale Moskve. Naročito je naša zemlja imala osobiti strategijski značaj za izvođenje sovjetskog plana u spoljnoj politici u najvećem stilu. Naša zemlja imaja je da posluži kao most za prelaz u Italiju i kao prvi bedem istočnog komunizma prema zapadnoj buržoaziji. Prema tome naši komunisti nalazili su se u položaju saveznika jedne strane države, koja je eventualno mogla postati naš neprijatelj. Eto, gospodo, kakav je bio položaj naših komunističkih kolega. To je jedan od njih sa ovoga mesta otvoreno i priznao. Zbog takvog položaja i naša državna vlast imala je dužnost da motri na komuniste i da brani i zaštićuje državu od njih. Mi smo se gospodo nalazili pred jednom velikom međunarodnom zaverom - sui generis, čiji su konci išli iz Moskve a čiji je cilj bio opšta socijalna revolucija t.j. obnovenje svetskoga rata, samo u još gorem i opasnijem obliku od prošloga, jer bi taj rat bio u isto vreme i spoljni i unutarnji, i socijalni i internacionalni, dakle mnogo veće i opasnije bezumlje no što je bio prošli rat, - upravo najveće ludilo, od kad sve postoji.

Predsednik: dr. Ivan R i b a r: Gospodine poslaniče, moram da Vas upozorim da, je vreme da završite svoj govor. (Čuje se: Neka govori.)

Obznana

Dr. M. S p a l a j k o v i ć (nastavlja): Eto, gospodo, pred kakvom smo se perspektivom mi nalazili, kad je naša vlada ispunila svoju dužnost prema zemlji, objavivši poznatu obznanu. Ova je obznana kritikovana sa formalne tačke gledišta. Za mene je ova diskusija sporedna. Treba kritikovati obznanu i sa jedne druge tačke gledišta koje je u mojim očima mnogo važnije i mnogo bitnije, jer je u vezi ne samo sa formalno stranom života nego i njegovom stvarnom sadržinom, jer šta bi nam

vredela obznana da je donesena i na najpravilniji način, ali dockan, kad se već život više ne bi mogao odbraniti. Primo viver deinde philosophari! Kad je život u opasnosti, dužnost je državnika i onih, kojima je poverena zaštita države i sudbine ljudi, da ispune svoj zadatak odlučno i bez obzira na formalizam. Da je ruska privremena vlada 1917. godine postupila kao što je sad naša vlada postupila, Rusija bi bila spasena. Ali se tim putem nije išlo u Petrogradu.

Glavni uzrok tome leži u naopakom političkom shvatanju ruske intelegencije i ruskih političara bez razlike stranaka. Rusku revoluciju je upropastila dijalektika, doktrinarstvo i frazeologija ruske intelegencije. Rat je besneo, neprijatelj je bio već u Rigi, a u Petrogradu od samog početka revolucije prolivali su se potoci od fraza, mitinga i brošura, i svi su se bavili najapstraktnijim političkim pitanjima, kao što je pitanje o emancipaciji žena, opštem pravu glasa, federativnoj republici, demokratiji vojske itd. Tadašnji ministar vojni Gučkov, svojim zlopoznatim prikazom broj 1. otvorio je i na samome frontu širom sva vrata najraznovrsnijim propagandama, koje su sipale otrov među ruske vojnike. Setimo se zatim afere Kornilova i Kerenskog. Posle propalog pokušaja u mesecu julu 1917. godine, boljševici su spremali nov prevrat, koji su u oktobru i izvršili. General Kornilov je, kao i sav pametan svet, predvideo tu opasnost i hteo spasti Rusiju, ali je toga čestitoga Rusa u tome omeo, na jedan nedostojan i nelojalan način, Kerenski, ta karikatura od državnika i narodnog tribuna. Zato je, i samo zato je propala ruska revolucija i Rusija, a umalo što nije i cela Evropa.

Ja čestitam g.Draškoviću - žalim što nije ovde - čestitam mu što se on u sličnoj situaciji kod nas ugledao na Kornilova, a ne na Kerenskog. Ja smatram za svoju građansku dužnost, da mu sa ovoga mesta zahvalim, što je on ispunio jednu dužnost prema svima nama, uzimajući na vreme u odbranu naše živote i našu imovinu, bez obzira na to šta će njega lično snaći, bilo na ulici, bilo u Parlamentu.

Govori se, gospodo, da su se naši komunisti za ova poslednja dva meseca otreznili. Zasluga za to prepisuje se Obznani i Damoklovom maču, koji je nad njihovim glavama okačio g.Drašković. Ima nesumljivo i toga, ali ima i drugih uzroka tome. Ja ću navesti samo najnovije i najglavnije: potpuno i definitivno bankrotstvo ne samo ranije nameravane sovjetske akcije, kojoj je bio cilj opšta socijalna revolucija i obnova evropskog rata, nego i potpuno bankrotstvo komunističkog režima, i boljševičke državne ideje u Rusiji.

Likvidacija boljševizma

Gospodo, specijalnim uzrocima i prilikama u Rusiji, u čije dublje izlaganje ne mogu ovde ulaziti, može se objasniti, kako je u toj zemlji mogao komunizam da se dočepa vlasti i da se na njoj ovako dugo održi. Ali, nigde kao u Rusiji nije bilo lakše predvideti njegov fatalni svršetak. U toj skroz zemljoradničkoj zemlji komunizam je morao propasti, i ništa od

njega tamo neće ostati. Događaji u Rusiji, ili bolje reći, proces unutarnjeg raspadanja boljševizma, razvija se vratolomnom brzinom. Ako samo pažljivo proučimo dva do tri fakta iz života sovjetske Rusije za poslednja dva meseca, i zagledamo dublje u njihov unutarnji smisao, mi ćemo se uveriti, da se zaista nalazimo pred vrlo skorom likvidacijom boljševizma. Tako zvanih belih, antiboljševičkih frontova više nema. Denjikin, Judenić i Vrangel pripadaju istoriji. Time je boljševička vlada izgubila glavno i poslednje oružje za svoju unutarnju propagandu i za pravdanje svoga opstanka.

Svakom je poznato, da su Lenjin i Trocki pune tri godine pravdali svoju krvavu diktaturu isključivo neophodnim potrebama obrane i borbe "na 14 buržoaskih kontra - revolucionarnih frontova, na kojima bivši carski generali probijaju put za povratak starih veleposednika i žandarma u Rusiju". Na te carske generale svaljivali su boljševici svu krivicu za glad, bolesti i ostalu bedu izmučenog ruskoga naroda. "Bele generale" isticali su pred očima narodnih masa uvek kao jedini uzrok, koji sprečava sovjetsku vladu, da pristupi izgrađivanju nove države, a ne samo rušenju stare. Ali evo prošlo je nekoliko meseci, od kako je nestalo poslednjega belogardskog fronta - generala Vrangela. Od tada je počela padati maska iza koje se krila boljševička nemoć, da se izvede ekonomsko uređenje Rusije na komunističkim načelima.

Sada je maska sasvim pala i sada je jasno za svakoga seljaka, - da su boljševici bili samo veliki majstori u rušenju, i da je velika svetska revolucija, koju su boljševički apostoli tako dugo propovedali i pripremali, odložena u nedogled. I znate, gospodo, ko je prvi došao do toga zaključka i imao šta više smelosti, da ga objavi pred sovjetima. Niko drugi, nego sam Dalaj-Lama komunizma - Lenjin.

Samo Lenjin, to jedinstveno čudovište od fanatika, ima smelosti da govori slobodno i otvoreno u Sovjetskoj Rusiji. Za njega je rečeno, da je "formula bez duše". Izraz je tačan. Lenjin nikada ne vodi računa o čoveku, o njegovom želudcu i mozgu, o njegovim prirodnim instinktima i strastima. Njegova je logika nemilosrdno i svirepo dosledna. Dok Lenjin veruje u čudotvornu moć svoje formule, on neće odustati od nje, pa makar i ceo svet propao. Ali sa istom tolikom hladnokrvnosti odgurnuće on staru formulu, čim se on lično uveri u njezinu nemoć, pa ma što mu govorili njegovi učenici, njegove pristalice i mračne boljševičke gomile. I u tom mu daju naročitu snagu ogromna sila njegove volje, njegova materijalna nezainteresovanost, i neosporiv njegov autoritet, koji on uživa kod komunista.

Lenjin je za mene uvek bio jedan psihološki i politički problem. I kad god sam pokušao, da protumačim tu "formulu bez duše", da razrešim tu ljudsku zagonetku, uvek mi se nehotice nametala paralela između Petra Velikoga i Lenjina (Dr. Ivanović: "Dakle velik čovek"). Obojica su po narodnosti Rusi, ma da su Lenjinu to neki osporavali. Obojica su apsolutisti, diktatori, despoti. U obojici vidimo jednu ne sasvim rusku osobinu, u obojici je oličena neobuzdana gvozdena volja, neslomljiva energija i nesavladiva želja za radom. Obadva predstavljaju

dva ekstrema, dva antipoda jedan prema drugome. Kod prvoga je oličen duh genijalnog tvorca, a kod drugoga duh destruktivnoga demona, Prvi je stvarao, drugi je uništavao. I temelje, koje je Petar Veliki podigao. Lenjin je do dna razrušio. I sad šta? Treba podići nove temelje, treba sazidati novu državu. Ali zato treba biti Petar, a ne Lenjin. I Lenjin jamačno sada to i uviđa, u koliko mu destruktivna priroda njegova duha to dopušta.

Još u prošloj godini na jednoj tajnoj konferenciji komunističke stranke u Moskvi, Lenjin je opominjao predstavnike krajnje boljševičke levice da treba trezveno rasuđivati o međunarodnom položaju, kad je reč o jednom tako osnovnom problemu, kao što je pitanje o svetskoj revoluciji. On im je tada govorio: "treba još dokazati da će socijalna revolucija u Evropi neizbežno planuti u skoroj budućnosti. Treba još dokazati, da zapadna evropska buržoazija neće naći put i sredstva da izađe iz sadanjega teškoga položaja u koji je stavio rat i period posle rata. Treba još dokazati da će zapadni evropski proletarijat neizbežno sledovati našem primeru i da neće slušati gospodu umerene socijaliste kao što su Hendeston, Kašen i Šajdeman..."

Može se zamisliti, kakvo su dejstvo te reči Lenjinove proizvele na njegove učenike, kod kojih su sve nade i planovi bili sračunati na neizbežnost svetske socijalne revolucije još u toku ove godine.

Prošlo je već osam do devet meseci od toga istorijskoga momenta, od kada je "veliki učitelj" prestao da govori o neizbežnosti svetske revolucije. Za sve to vreme boljševička misao je javno bludela, a ekonomski položaj Rusije postajao je takođe javno sve gori i gori.

Sovjetska vlada nije se mogla više braniti i pravdati građanskim ratom. Belih frontova nije više bilo. Tada se po gradovima javlja jedna pojava, koja je jako zabrinula sovjetsku vladu.

Radnici su počeli napuštati fabrike i razilaziti se u masama po selima, gde im je bar hleb bio siguran. Od takozvanih "kvalifikovanih" radnika nije skoro ni jedan ostao u industriskim centrima kao što su Petrograd i Moskva, bez obzira na sistem premija, koji je vlada bila zavela samo da radnike zadrži po gradovima. Radnici su počeli napuštati i političke organizacije pa i državne kancelarije i nadležstva.

Što se tiče držanja seljaka prema sovjetskoj vladi, ono je već svakome dobro poznato.

Kao što su seljaci bili protiv belih generala, zato što su im oni na vrhovima svojih sabalja i u rancima svojih vojnika nosili stare pomeščike i stare žandarme; tako su isto bili i protiv sovjetske vlasti, koja im je ostavljala po jednu kravu i jednoga konja, a oduzimala od njih sve proizvode sa zemlje, ne dajući seljaku ni najneophodnije fabrikate kao što su motike, kose, potkovice, klinci itd.

Međutim seljaci, zemljoradnici, predstavljaju, po samoj boljševističkoj statistici, 85% celokupnog stanovništva Rusije. Seljaci su vrlo pravilno rasuđivali i ovako su govorili (čita): "Zakon o nacionalizaciji zemlje prinuđava nas da dajemo sve proizvode sovjetskoj vlasti... Rekvizicijom nam oduzimlju poslednju kravu i poslednjeg konja. Od

takve vlade ne možemo ništa očekivati, i onda zašto da radimo". Seljaci su obrađivali zemlju samo u onolikoj meri, koliko im je samima bilo potrebno za njihov opstanak. Videli smo kakve su bile posledice te pasivne opozicije sela!

Takvo je stanje vladalo u Rusiji još do pre dva meseca, a tada je buknuo Kronštatski ustanak. To je bilo početkom marta o.g. Ta je pobuna upravo počela u Moskvi i Petrogradu, a završila se u Kronštatu. To je bio pokret kojim nije upravljao ni jedan beli general; to je bila pobuna radnika i seljaka. Lenjin, koga je kao što sam već spomenuo - još prošle godine počela mučiti sumnja o ostvarljivosti komunizma, shvatio je odmah unutarnji smisao i značaj te pobune. I dok je na ledu u Finskom zalivu Trocki ugušivao u krvi kronštatsku pobunu, dotle je Lenjin u Moskvi na desetom kongresu komunističke stranke objašnjavao svoju novu "formulu". On je 17. marta o.g. održao jedan govor kojim određuje novu osnovu buduće boljševičke politike. Čujte, gospodo, Lenjinove reči (čita): "Ustanak u Moskvi za nas je memento mori. On je za nas najstrašnija opomena odkada postoji sovjetska vlast. Treba priznati, drugovi, da smo mi do sada bili fantastičari (ili kako on kaže po ruskom: fantazeri). Mi smo veoma daleko od mogućnosti komunističkog zidanja u jednoj zemlji gde prevlađuje seljačko stanovništvo. Treba stvoriti nove odnose... Naš međunarodni položaj se opredeljuje krajnje sporim razvitkom revolucionog pokreta u celom svetu, i mi ni u kom slučaju ne možemo uneti u naš politički račun skorbu pobjedu svetske revolucije..."

Posle te svečane izjave Lenjin je saopštio kongresu, da će savet narodnih komesara izdati 2 Ukaza: Jedan o trgovinskim odnosima po gradovima, a drugi o agrarnim odnosima po selima. Razume se, da je kongres ogromnom većinom odobrio politiku diktatora. Nekoliko dana docnije ti su ukazi bili objavljeni u Moskvi sa velikom svečanošću. Prvim ukazom se ponovo ustanovljava sloboda trgovine po gradovima (dr. Sima Marković: I po selima), a drugim ukazom na mesto rekvizicija po selima, zavodi se prost porez na zelju i ostavlja se seljacima punopravna vlast da njihove proizvode mogu kao svoju privatnu svojinu slobodno prodavati kome hoće, ili državi ili komesarima ili privatnim licima.

Pre godinu dana, na devetom komunističkom kongresu, kao i ranije, Lenjin i njegovi učenici udarili su se u drugi, i sa penom u ustima vikali su da samo izdajnici, menševici i socijalni revolucionari, koje treba obesiti, mogu predlagati povraćaj takvih ustanova, kao što je sloboda trgovine i privatne svojine u selu, koje bi značile kapitulaciju komunizma, a sada? Sad sam Lenjin, sa onom gvozdenom logikom, kaja ga odlikuje, objavljuje neophodnost tih mera, i neophodnost kapitulacije. I ko je izgovori "a" mora izgovoriti i "b". Sa vraćanjem slobode trgovine i privatne svojine otpočinje likvidacija komunizma u ekonomskom pogledu i ona mora logično i neizbežno dovesti i do potpune likvidacije komunističkog političkog sistema u Rusiji. Boljševizam se razbio o pasivni otpor seljaka; njega nisu mogli srušiti ni beli generali ni savezne buržoazije. Lenjin je položio oružje i kapitulirao pred ruskim mužikom.

Hladnokrvnost, sa kojom je Lenjin izjavio svojim pristalicama da komunizam nije postigao svoj cilj i da se neuspeh diktature proletarijata može popraviti samo brзом primenom kapitalizma (dr, Sima Marković : "To nije istina!") pokazuje pored ostalog još i fanatičku veru, koju taj čovek ima u svoju diktatorsku moć. Ni jedan političar, ni jedan despot, ne bi se smeo usuditi da javno prizna taj neuspeh ili da predloži promenu politike kojom bi se tako cinički odrekao svoga osnovnog načela. (Dr. Sima Marković: "Nemate pojma o komunizmu!") Svojim ortodoksnomarksističkim manifestom Lenjin povraća ustanovu privatne svojine, obnavlja kapitale i izgovara reč "sopstvenik" sa naglaskom pravoga buržoaskog ekonomiste, objavljujući da će u buduće sopstvenici moći raditi i proizvoditi za svoj vlastiti interes, jer im se više ništa neće od njihovih proizvoda oduzimati, nego će se od njih samo porez naplaćivati. Taj sistem nije nov. Tim sistemom se služi čovečanstvo evo već nekoliko hiljada godina.

Lenjin napušta komunističku ideologiju i čini ekonomske koncesije da bi spasao svoj politički režim, diktaturu proletarijata u Rusiji. Ali to je naivnost. (Dr.Momčilo Ivanić: "Mnogi tako rade da bi ostali na vlasti"). Ali ne može se, gospodo, ni u ekonomskom pogledu suzbiti nepoverenje seljaka dokle god se ne dobije njegovo političko poverenje.

Ruski mužik neće verovati državnoj vlasti dokle god u Moskvi bude sedeo Lenjin i dokle sastav te vlasti bude kakav je danas. I on ima pravo, jer mu sva prošlost boljševičkog režima to potvrđuje. Zato je verovatno da će uskoro sovjetsku boljševističku vlast zameniti u Rusiji socijalisti, menševici i eseri. Sa njima će početi evolucija političkog života u Rusiji. Oni moraju ići demokratskim putem, jer drugoga nema.

Društvene klase

Rusija će se podići, ali ruski narod će decenijama morati da radi za buržoaziju i za proletarijat dugih naroda. To je sve nasleđe koje je Lenjin ostavio budućim ruskim upravljačima.

Lenjin je uništio društvene klase i poljoprivredu, taj glavni izvor ruskog bogatstva. U svome komunističkom fanatizmu i bezumlju, on je sve Ruse pretvorio u proletere, to jest u nadničare i agrare. A nadničar živi od nadnice i ništa ne može da ostavi na stranu. Tako se ne stvara nacionalni kapital. Šta može seljak bez buržoacije, - bez inženjera, stručnjaka, trgovaca, posrednika i potrošača?! Seljak može proizvoditi maksimum, ali mu to neće ništa ili vrlo malo vredeti, ako svoje sirovine i svoje proizvode ne bude umeo ili ne bude imao kome prodati. Tu je, u pogledu ekonomskom, socijalna funkcija buržoazije. Lenjin je uništio rusku buržoaziju i sada je traži na strani; sada traži tuđu buržoaziju, jer bez nje ne može da spasi Rusiju od ekonomske smrti. On to zna, on je toga svestan, i on sada traži od Engleza i Francuza da mu oni dadu svoje kapitale i svoju buržoaziju, svoje inženjere, mehaničare, trgovce itd. A šta će biti za čitav budući narod? - Rusi će biti u svojoj rođenoj zemlji nadničari i činovnici, a stranci će biti u Rusiji akcionari i preduzimači,

deliće dividendu i odnosiće rusko bogatstvo preko granice. (Burno pljeskanje.)

Dr. Sima M a r k o v i ć: Zašto žalite za tim bogatstvom?"

Predsednik Dr. Ivan R i b a r: Molim g. poslanike da izvolite dovršiti svoj govor. Dr. M. S p a l a j k o v i ć: Međutim kad bi bila ruska buržoazija, ona bi vršila tu ulogu koju će vršiti stranci, i bogatstvo bi ostalo u zemlji.

Eto, gospodo, prve posledice od trogodišnjeg rezultata komunističkog i sovjetskog režima u Rusiji.

Društvene su klase instrument narodnog života. To su oruđa i alati bez kojih ljudsko društvo u modernoj državi ne može da živi. Njih stvaraju potrebe života i njih nije lako izmeniti. One su pluća kojima narod i država dišu. One su srce kojim narodni i državni život kuca, one su ruke i mozak kojima se narod i država upravljaju. U narodu ne sme biti privilegisanih kasti, ali mora biti društvenih klasa koje se razlikuju samo na osnovu principa podele rada. U tom i leži osnovna ideja demokratizacije.

Posle svih ovih izloženih fakata, možete, gospodo, presuditi koliko odgovora stvarnosti ona slika koju nam daju g. komunistički poslanici o sovjetskoj Rusiji, kad nam je predstavljaju kao pravi raj. Ali radi toga raja neće se srpski seljak ni radnik polkomiti i odreći onoga što već ima, naročito ne sad, posle iskustva koje Rusija pruža celome svetu. Sovjetska Rusija je carstvo smrti, to već svaki zna. (Glas sa komunističke strane: za kapitaliste.)

Boljševički eksperimenat su osetili svi narodi, ali niko toliko, kao ruski narod. Kao kad anatomist vrši disekciju nad živim zečevima na svome anatomskom stolu u laboratoriji, tako su Lenjin i njegovi asistenti i saradnici vršili i vrše vivisekciju nad bićem najvećeg slovenskog naroda, nad kolektivnim organizmom od preko sto miliona ljudi. U tom pogledu grandioznost ludila. Ipak, gospodo, svako zlo ima i svoje dobro. Dobro je što se boljševizam sam od sebe srušio, kao što se i sve što u sebi nosi klicu smrti i propasti mora samo sobom srušiti. Dobro je što nikakvi raniji pokušaji ruskih i saveznih generala nisu uspeli, jer da je komunizam bio presečen, komuniste bi rekli da je sva nesreća u tome što nije ostao na vlasti njihov režim koji bi doveo do novoga poretka, do novog društvenog života u celom čovečanstvu. I docnije bi oni ponovo pokušali slične eksperimente, ako ne u Rusiji, onda može biti u kome drugom kraju sveta. Ovako je komunizam sam sebi iskopao raku i u nju će se sahraniti za nvek. On je sam na sebi primenio eksperimentalni metod, kao kad se u hemijskoj laboratoriji ispituje dejstvo nekog najžešćeg otrova. Komunizam je otrov, od koga se neizbežno mora raspasti svaki živi društveni organizam.

Naša država.

Gospodo, do sad sam govorio o državi uopšte i u vezi sa izvesnim patološkim pojavama. (Predsednik Dr. Iv. Ribar: Opominje govornika da završi svoj govor.)

Sad ću preći, gospodo, specijalno na našu državu i na ono što je novo u njoj, t.j. na onaj odnos koji je nov u oblasti našeg državnog prava koje ima da se reguliše ovim ustavom. Biću vrlo kratak. To je odnos između naša tri plemena, a to je i osnovno i kapitalno pitanje, može se reći, najinteresantnije pitanje u našem Ustavu. O tome moram govoriti u toliko pre, što smatram za dužnost, da ispravim jedno pogrešno mišljenje, koje se očividno iz neobaveštenosti ovde meni pripisivalo. Na jednoj sednici Ustavnog Odbora, na kojoj ja nisam bio prisutan, gospodin Ljuba Jovanović, odgovarajući gospodinu Šimraku pomenuo je i moje ime, rekav: "da bi bila samo naivnost od moje strane, ako sam ja govoreći u Sarajevu o Srbima i Hrvatima zaista rekao, da su to dve rase". To hoću da ispravim. Gospodo, ništa ne bi bilo žalosnije, nego kad ne bi prosvećeni ljudi, koji su pozvani da rešavaju naš najglavniji problem o državnom jedinstvu, imali potpuno i naučno prečišćene pojmove o rasi, narodu i narodnosti.

Gospodo, Srbi i Hrvati ne samo da su jedne iste rase (slovenske), nego su i jedne iste narodnosti, t.j. dva plemena jedne iste narodnosti, srpske ili hrvatske, ili bolje reći srpsko-hrvatske narodnosti. To je konstatacija jednoga etnografskog fakta, i baš u tome faktoru mi crpimo najglavniji prirodni argumenat u prilog našeg narodnog jedinstva i naše jedinstvene države kojoj hoćemo ovim Ustavom i formalne temelje da položimo.

Baš za to, što smo mi i Hrvati jedne narodnosti, sasvim je logično i prirodno, da treba da budemo ne samo jedna nacija, t.j. jedan narod u političkome smislu, nego i jedan narod u kulturnom i duhovnom smislu, pošto su nam i krv i jezik, i mane i vrline - iste. (Čuje se sa desnice: To ne može za jedan dan.

Gospodo, ima primera, i vi ih znate, da nekoliko raznih narodnosti iste rase pa čak i nekoliko raznih rasa, kao na pr. U Švajcarskoj, sastavljaju jednu naciju, jedan narod u političkome smislu. Za takve političke sklopove i njihovo uređenje, federativni oblik je na svome mestu. Jer zaista tu može biti razlike u duhovnim i kulturnim ciljevima i potrebama, pošto postoji razlika u glavnom instrumentu izražavanja misli, razlika u jeziku. Ali kad je reč o Hrvatima i Srbima problem se postavlja sasvim drugačije.

Kod nas u prošlosti su tuđinski režimi hteli da načine ne samo dva različna naroda, nego i dve potpuno razne i odvojene narodnosti, a da je samo mogla Austrija bi stvorila i dve različite rase. (Čuje se sa desnice: Tri.) Sad imamo da ispravimo ono, što je prošlost donekle uspela da poremeti, da izgladimo one brazde, u koliko ih je podvojenost našega života više veštački izdubila. Ko se tome protivi, znači da hoće da produži da ide putem, kojim je išla Austrija.

Glavna razlika između pojma o narodu i pojma o narodnosti je u ovome: U definiciji pojma o narodu glavni je momenat politički, to jest istovetnost političkih težnji ili želja da se živi u jednoj državnoj celini, kao što je slučaj sa troimenim švajcarskim narodom; a u definiciji pojma

o narodnosti glavni momenat je organske prirode, to jest istovetnost i po krvi i jeziku, kao što je slučaj sa našim troimenim narodom.

Gospodo, sva razlika između Srba i Hrvata svodi se na razliku u mentalitetu, naročito u političkom mentalitetu, jer smo živeli i politički se vaspitavali pod raznim političkim uslovima, i ono što je bilo najgore u Austro-Ugarskoj, to su bili ti uslovi za političko vaspitanje naših naroda. Ja neću ulaziti u isticanje tih momenata koji predstavljaju razliku u našim plemenskim mentalitetima, o tome su odlično govorili g. Ljuba Jovanović i g. Trumbić. Ja ću samo potsetiti na onaj lep savet koji je g. Ljuba Jovanović dao kad je rekao da treba sve one rđave stvari, sve one rđave navike koje nam je tuđin nametnuo, odbaciti; od njih se lečiti i oslobodjavati. Tih rđavih stvari gospodo, ima dosta u Ustavnom nacrtu narodnog kluba. Tamo su ispremetane i izmešane odredbe o raznim tipovima složene države. Neću ulaziti u detalje toga nacrtu, kazaću ovo: Mi smo i protiv federalizma i protiv separatizma ne samo iz načela, nego i iz praktičnih razloga, jer su i jedan i drugi protivni narodnom životu, protivni njegovim interesima. Mi smo protiv federalizma iz unutarnjih razloga, a protivimo se separatizmu iz spoljnih razloga. Mi smo za vladino rešenje našeg državnog problema, iznetom u vladinom nacrtu ustava, jer ono jedino praktično, jedino ostvarljivo, jedino dobro.

Navešću prvo unutrašnje razloge. Ako bismo sad počeli, ako bismo sad hteli da uredimo državno-pravnu vezu između naša tri plemena na federalističkoj osnovi, u tom slučaju ne bismo nikako mogli izbeći pitanje o razganičenju, i onda bismo se neminovno spotakli o taj problem koji jeste i ostaće uvek kamen spoticanja, kad god se bude pokretalo rešenje toga pitanja na toj osnovi, jer mi Srbi, što će u ostalom svako razumeti, posle ovoga velikoga rata ne bismo nikad pristali da i jedan Srbin ne bude pod srpskom upravom i da ostane pod ma kakvom drugom zasebnom upravom, pa makar to bilo i pod bratskom hrvatskom upravom. Prema tome kad bismo se razgraničavali, granice bi se morale povući tako da zahvate sve Srbe, pa čak i u krajevima gde bi oni sačinjavali manjinu.

Srbi su izmešani sa Hrvatima naročito u Hrvatskoj, i s toga je razgraničenje na plemenskoj osnovi nemoguće. S toga je rešenje državnog problema na federalističkoj osnovi neizvodljivo i opasno. Jer bi tek onda nastali plemenski sporovi, raspre i trzavice. Prema tome i ako federalizam izgleda teorijski Hrvatima idealan, unitarizam je praktičniji, racionalniji i bolji za sve. Jer se samo njime može izbeći ona nezgoda koja bi se inače fatalno morala pojaviti. Samo njime možemo izbeći ne samo nezgodu nego i nepravdu, koja bi se fatalno od naše strane učinila našoj braći Hrvatima. Drugim rečima, gospodo, samo se unitarističkom državno-pravnom strukturom može održati naše državno-pravno jedinstvo; samo takvom formulom postizava se bezopasno rešenje našega državnoga problema. Samo u tome okviru može Srbin, Hrvat i Slovenac imati zajedničku državu. Dok federalizam po jednoj i drugoj koncepciji, g. Drinkovića Ili g. Korošeca, ne samo da nije lek za one nezgode koje bismo hteli da otklonimo od naše zajedničke države, nego

bi federalizam još više ojačao te nezgode. On bi pooštrio one oštre uglove bilo u našem plemenskom mentalitetu bilo u našoj sujetnoj sentimentalnosti, koji će još dugo strčati. Unutarnja formula daje nam najbolje, najpovoljnije rešenje, jer tako neće nad Hrvatima upravljati srpska pokrajinska vlada niti nad Srbima hrvatska pokrajinska vlada, nego nad svima Srbima, Hrvatima i Slovencima upravljajući jedna zajednička vlada sastavljena od Srba, Hrvata i Slovenaca. (Odobranje.)

Mi znamo, gospodo, da donošenjem ovoga ustava sve teškoće neće biti otklonjene, neće biti rešene. Mi znamo, da će one nastaviti, i sa njima u budućnosti treba se boriti. Ali, gospodo, to je pitanje života i njegova daljega razvoja, i mi smo se s tim stvarima pomirili. Tih bi teškoća bilo i kad bi bilo moguće da se odmah postigne potpun sporazum. A to ne znači, što nije moguće danas da neće biti moguće sutra.

Imajmo, gospodo, svi bez razlike na umu budućnost, koja je pred nama i uzdržavajmo se svakoga nepromišljenoga, nerazmišljenoga postupka koji bi mogao kompromitovati tu budućnost. Otvarajmo dobro oči da ne postanemo žrtva praznih reči i fraza, kao što je centralizam i decentralizam, i upropastimo stvarne interese i budućnost našega naroda.

Ovde se, gospodo, često ističe primer Engleske: njen Ustav i njena decentralizacija. Pa lepo, gospodo, pored svega toga tamo ima najviše borbi i trzavica. Ja se nadam da naša Hrvatska neće biti nikada u našoj državi ono, što je u Engleskoj Irska.

Ostaje mi, gospodo, još da pomenem na kraju svoga govora i razloge spoljne prirode, koji su odlično protiv separatizma u našoj državi. Ko god danas teži odvajanju, radio svesno ili nesvesno, oni rade u korist onih sila, koje su mir diktovale. Mi ne možemo u današnjim prilikama primili odgovornost za takve eventualnosti, opasne za nas i za današnju Evropu. To može činiti samo Stepan Radić. Srbija je u toku prošloga rata dobila toliki međunarodni značaj ne samo za onaj momenat nego i za budućnost, tako da su naši saveznici gledali u njoj jedan od glavnih elemenata za njihove buduće diplomatske i vojničke kombinacije na jevropskom istoku.

Srbija je saveznicima za to pružala sve moralne i fizičke garancije. Za saveznike nije bilo opasnosti da se Srbija bilo uveća bilo da se od nje i sa njom stvori jedna kombinacija kao što je ova sad. Saveznici su znali da takva država neće biti nikada sa Nemačkom ni sa njenim satelitima Austrijom, Mađarskom ili Bugarskom. Samo na taj način moglo se i pitanje o Hrvatima i Slovencima uputiti putem koji je doveo do današnjega njegovog rešenja. Sad kad bi se to pitanje ponovootvorilo, verovatno je da bi i njegovo rešenje bilo drukčije. Verovatno je da bi onda otpali za zapadnu Evropu i svi razlozi koji su sprečavali da se Italiji dodeli što više od dotičnih krajeva. Jednom rečju, gospodo, g. Radić sa svojom lakomislenošću sve teže kompromituje politički i moralni kredit Hrvata u međunarodnom životu. Ne gubite to iz vida. Radić pokušava da zavede jedan deo hrvatskoga naroda onim putem kojim je kralj

Ferdinand uspeo da zavede Bugare. Na samim Hrvatima leži dužnost da ga u tome spreče. To je pitanje u ovome trenutku, kao i svima budućim trenucima, važnije i od samoga Ustava. To je prvo pitanje sa kojim treba jedanput za svagda raščistiti. (Pljeskanje i burno odobravanje.

Govor na Ustavotvornoj skupstini 1921.

Dr.Miroslav Spalajković

Govor Dr.M.Spaljковиća na proslavi Sv. Save na Sorboni

Gospođe i gospodo,

Pošto sam dobio reč,hoću pre svega da se zahvalim gospodinu Leigu,bivšem predsedniku Saveta i predsedniku komisije spoljnih poslova Narodne skupštine, zato što je pristao da ove godine prisustvuje prazniku Sv. Save.

Zahvaljujem isto tako i gospodinu Polu Apelu, rektoru Pariske Akademije na gostoprimstvu koje je on pružio prilikom proslave praznika našeg Sv. save u velikom anfiteatru Sorbone i članovima instituta Slavista za velike napore koje su uložili da bi ostvarili tesnu kulturnu francusko slovensku saradnju.

Hvala isto tako i svima Vama koji ste došli u tako velikom broju da potvrdite Vašim prisustvom, simpatije prema narodu koji sam počastvovan da predstavljam u Francuskoj.

Budite uvereni da moja zemlja zna to da ceni i sutra ako zatreba nač narod pružiće nov dokaz svoje privrženosti Francuskoj. Mi smo svesni duga koji smo stekli prema Vašoj zemlji i za sve ono što je Francuska učinila za Srbe za vreme rata, za pomoć koja nam je pružena u odbrani našeg naroda i njegovom ujedinjenju. Prijateljstvo vojske na bojnom polju, surova zajednička stradanja za vreme rata i najzdyd zajednički neprijatelj, zahteva odbranu i mir našim dvema zemljama, koje su dokazane bezbroj puta što ujedinjuje Francusku i Jugoslaviju u današnjem miru, isto tako kao i u evropskim ratovima.

Jugoslavija je kao i Francuska podstaknuta iskrenom željom da se okrene potpuno miru i učvršćenju mira u ovom trenutku,čiji garanti su ugovori koje su potpisale pobedničke savezničke snage sa pobeđenim neprijateljskim snagama.

Mi smo o tome pružili mnogobrojne dokaze , osnivanjem Male Antante čija je uloga kao što je poznato da sačuva mir u centralnoj evropi i na Balkanu, a i Italijansko - Jugoslovenski sporazum koji treba da bude sada potpisan.

Za Kralja i Otadžbinu.

Oduševljenje poput oluje razmahalo se na završetku izborne kampanje u travničkoj oblasti, kad je g. Spalajković svoj politički, a još više državnički, govor završio u našem mestu za današnje prilike najznačajnijom riječi: "Za Kralja i Otadžbinu". Odista nije se moglo ni očekivati da bi dosadašnji trijumfalni pohod g. Spalajkovića mogao da se završi jačim potezom nego li je bio ovaj. Nije moguće u detalje reproducirati govor g. Spalajkovića, izrečen u drevnom vezirskom gradu, pa ćemo ga pokušati navjesti barem u najkonkretnijim potezima:

Kao učitelj, kao profesor metodom koji je najpristupačniji narodnome razumjevanju g. Spalajković je pokušao da tri hiljade slušača uveri u potrebu političkoga vaspitanja. I uspeo je, jer se gotovo na svakom licu odražavalo zadovoljstvo, osećalo se i odviše jako duševno talasanje zbijene mase, što je potvrdilo konačno opšte zadovoljstvo. Podvlačeći ogromne koristi od dobre politike, g. Spalajković je upozorio na opasnost od hrđave politike: "Dužnost je baviti se politikom ali pri tom tražiti političku istinu. Za naše prilike ima jedna velika istina, a to je: da smo svi bez razlike vere i plemstva jedno te isto. To je, za nas uopće, najveća politička istina." I zbilja g. Spalajkoviću je uspelo da raščlani sve momente, koji tangiraju jedinstvo narodno; uspelo mu je, da cela masa oseti, da smo u istinu svi jedno i da nam je svima jedina i najviša zadaća spas jedinstva narodnoga i održanje državne zajednice. Primenuju svakom prijatelju narodnome, odnosno svakom biraču, da se privine političkim strankama, za njima ide, a pri tome bezuslovno da pazi, da u tom ne zaluta: "Stranke, koje se brinu samo za veru ili samo za plemenske interese, odnosno isključivo za svoje staleške potrebe, nisu nikada, a danas još manje navodile jedan narod na pravi put. Istom onaj, koji tvrdi da je u slozi spas, ona stranka, koja kaže, da smo svi bez razlike jedno te isto, i ljudi i stranke žele narodu sreću, one su dobre po narod, za takima i sa takima treba ići." – Vežući istaknute misli na nedavne stranačke grupacije konstatuje, da je nestalo komunizma, koji je upropasito Rusiju, nestalo i drugog pokrete, zemljoradničkoga, koji je hteo da zavede težaka: "I pokret među radnicima kao i pokret među težacima raspirivao je staleške mržnje, sejao razdor i davao brata na brata. I jedan i drugi, mesto da razvija grašansku solidarnost sa bratskom ljubavi i slogom, stvarao je mržnju i nesreću u cijelom narodu. Sretan sam, što sam prilikom obilaženja ove oblasti vidio, da je narod počeo da otvara oči." – Ove su se napomene odnosile naročito na pravoslani deo našega naroda. Zatim se govornik osvrnuo na braću Muslimane i na njihov najnoviji politički rad: "I kod muslimana, naše braće jednokrvne i rođene video sam počinjanje otvaranja očiju. Muslimani travničke oblasti vide isto ono što i mi Šumadinci, čvrsto su odlučili da usvako doba kao i mi

polože svoje živote za ovu zajedničku otadžbinu. Mi smosada u vama videli sebi jednake borce i patriote. Da ste nam i prije bili braća jednokrvna i draga, vidi se već po tome, što smo odmah poslije oslobođenja sa našim muslimanima jednako delili pravo i dužnost. Prvi Ministar vera bio je Musliman." Obrazlažući ovaj navod detaljnije, govornik je uspio da dokaže, koliko Srbima nikad nije bilo na pameti da u bratu druge vere vide išto drugo nego pravoga brata: "Pa kad je to tako kako se je mogla u jednom delu naše muslimanske braće da javi misao za autonomiju. Traži se neka samostalnost pokrajinska, koja može onome, koji to traži, donijeti samo zlo. Ta mi Srbi za jedinstvo narodno i državno dajemo sve što se je moglo dati. I ta se autonomija traži baš onda kad sam ja sa svojim Šumadincima žrtvovao grb, veliko ime i slavnu zastavu. Mi, za račun da se utopimo u bratsko more ljubavi, žrtvovamo najveće naše svetinje. Pa zar tada tražite autonomiju?"

U taj momenat počinje mujezin ukuisati, i govornik naglo prekida govor, odaje poštovanje molitvi, što čitav zbor ispunjava jednom veličanstvenom pobožnošću. Neobična tišina i zaneti pogledi na govorničku tribinu svedoče, koliko je dubok utisak bio u ovom lijepome gestu g. Spalajkovića. Čim je mujezin završio molitvu, prolomio se vazduh od urnebesnog klicanja govorniku.

Posle ove veličanstvene pauze obraća se g. Spalajković onome delu naše braće katolika, koji su zavedeni zabludama iz prošlosti otišli tako daleko, da su zaboravili i bratstvo i bratsku ljubav. Ta je zabluda povukla i mnogog našeg čovjeka iz ponosne Bosne, a "meni je dužnost, da vam kažem, da taj put ne vodi nikakvom dobru. Vaše pogreške čine nam samo smetnje. Izvesna braća katolici, koji su ono isto što i mi zaneli su se pa traže još i više nego što su autonomije. Oni hoće odvajanja. No zapamtite, da više nema da se govori hoće li pobediti Hrvatsko ili Srpsko pitanje. Danas postoji samo jedno pitanje: da li će pobediti državna misao. Za to treba sve da se ispuni državnom mišlju, kojoj je sadržina narodno i državno jedinstvo. Samo je jedno pitanje, koje se sada nameće kad se o prednjem govori za što se tako dugo čekalo najedinstvo, kad smo svi tako jedno. Kuća nam je zajednička, mnogo se za nju žrtvovalo i nikome se niti može niti smije dopustiti da tu lijepu kuću raskući, da joj temelje zaljulja. U ovoj je našoj državi sve jednakopravno! Pa zašto tražite nešto drugo, kad to drugo može doneti samo manje, nego što se ima u našoj rođenoj državi. Šta ima da bude s onim, koji se izdvoji iz našeg doma? U tušini može biti sam tuđi rob, a u svojoj kući svoj gospodar. Pa jer mi znamo, da je to tako i da drukčije ne može biti mi već iz ljubavi prema svojoj braći nedamo nikome da se odvoji. Teško je onome, ko hoće da zaljulja ovom državom. Jedan je pokušao za račun treće internacionale da upropasti tekovine velikih oslobodilačkih ratova, da nam razruši kuću. To je bio plan jednog

demona. I prvi udaraci tog demona pali su na našeg velikog Kralja i na našu lijepu državu. I na tog velikog junaka padale su uvrede jednoga Radića. No on se u svojoj demonskoj raspojasanosti nije ustavio samo na tom, nego je dotakao i zenicu našega oka, našu vojsku. I u nju je pokušao Radić da unese rastrojstvo. To je naučio u Moskvi. Za tim, znajući da su uz Kralja izvesni političari, koji su mnogo puta dokazali svoju neograničenu ljubav prema otadžbini, udario je i na radikalnu stranku. Radić je veoma dobro znao da ako potkopa temelje radikalnoj stranci, da je tim naškodio i državi i Kralju. No zaboravio je taj demon, da su mnogo jači i neprijatelji i čitave države udarale na nju pa nisu ništa učinile. Radikalna ih je stranka pod noge bacila, države su se srušile, a radikali su ostali snažni.

I sad se u pomoć gospodinu Radiću digao Dr. Trumbić. Tome je čoveku u jedno vreme bila poverena sudbina naše države. Tada joj je svojom neoprežnošću hteo da odmogne na strani, a danas kuša da joj naškodi unutra. Zbog njega smo izgubili Zadar i Skadar. Reka je bila pre toga već izgubljena. I on je, nepoznavajući stvar, svojim vođenjem inostane politike učinio, da smo izgubili kao što rekoh i Zadar i Skadar. On nije hteo da sluša savjete. Lord Džordž a ni Klemanso-a, koji su nam hteli uštedeti gornji poraz. Svojom nespretnosti i neznanju mogao je g. Trumbić da zahvali, da mu je jednom prilikom u prisustvu g. Pašića rekao g. Klemanso ovo: Vi čutite o vašoj braći! To što imate, imate da zahvalite samo ovome strancu i pri tom je pokazao na g. Pašića. I sad taj g. Trumbić uzima reč i u našem unutarnjem životu. Spominjući mene, rekao je, da u nas komunizma nema. Ali ja znam ovo, da je u prošloj godini našoj državi prijetila komunistička opasnost. Mi je nismo izmislili, ona je bila tu. Pa taj čovek, nekadašnji ministar naše države, nije htio ni da za Ustav glasa. O sad propoveda neslogu, razdor a nikad se ni na Krfu ni u Londonu, nije setio ni da natukne štogod o kakovome separatizmu. Kad mi ne govorimo o srpskom suverenstvu, on se diže i govori o hrvatskom seporatizmu. Tako se on odužuje Kralju, koji zajedno s nama hoće smo jedno suverenstvo: suverenstvo sviju nas.

Pa sad razmislite i rasudite, kda ćete i s kime ćete. Pazite i ne činite političke greške, Čuvajte se, jer ako učinite tu grešku, znajte, da ćete biti prvi ki, kojijima će se to osvetiti. Što se tiče nas, znajte, da je Šumadiji potreban mir i da smo spremni da suzbijemo svakog, ko hoće u taj naš i naš mir da unese nered i nemir. Mi smo izgoreli, mi smo porobljeni, mi smo izginuli i mi nećemo dozvoliti da se na još sveža zgarišta dižu nova. Da smo mi hteli, mogli smo stvoriti jednu srpsku državu, koja bi imala u sebi i Bosnu sa Hercegovinom i Vojvodinom i t. d., državu koj bi bila unutra mirna i sretne, a prema napolju jedinstvena i snažna. Samo smo mi gledali dalje: Mi smo se žrtvovali radi ljudi, koju su isto onako mislili kao i mi. Mi ćemo i drugima otvoriti oči. Mi ćemo i

radi njih kao i radi nas sačuvati pod svaku cenu ovu državu. Mi produžujemo isti put, kojim smo išli i pre u Šumadiji. Na vama je sada da dokažete, da se vladalac i njegovi najbolji ljudi nisu u vama prevarili. Narod ima da pomogne i svoga Kralja i svoje prvake.

8. Februara imate da ispunite svoju dužnost. Sa kuglicam možete mnogo pomoći Kralju i vladi. Samo znajte, da je ova država stvorena čeličnim kuglicama, i ako je vi ne obranite vašim gumenim, mi ćemo je ponovo braniti našim čeličnim kuglicama. Završujem sa jednom najvećom riječi, najsilnijim poklikom:

" Za Kralja i Otadžbinu! "

Travnik, 5. februara.

Velike greške Francuza

ISTINA I LAŽ

O MARSEJSKOM ATENTATU

* Ko je stvarno bio inicijator i naredbodavac ubistva kralja Aleksandra Karađorđevića 9. oktobra 1934. godine?

* Zašto je jugoslovenska javnost decenijama dezinformisana o marsejskom atentatu?

* Da li su dokumenta iz arhiva nekadašnje Demokratske Republike Nemačke o ubistvu kralja Aleksandra falsifikovana?

* Da li je ruski akademik Volkov, pisac knjige o marsejskom atentatu, uopšte video originalna dokumenta o ubistvu kralja Aleksandra?

* Zbog čega NOVISTI traže naučnu ekspertizu dokumenata o atentatu na kralja Aleksandra koja su objavljena u Berlinu?

VELIKE GREŠKE FRANCUZA

Pre nego što je iz Boke Kotorske isplovio za Francusku, kralj Aleksandar je iz Ministarstva inostranih dela Kraljevine Jugoslavije dobio obaveštenje da ustaše na njega spremaju atentat. Kako će se saznati posle Drugog svetskog rata, obaveštenje je dobio dr Ivan Subotić, jugoslovenski stalni delegat pri Društvu naroda u Ženevi. Njemu se neočekivano, pod šifrom "prijatelj" javio stari frankovac i ustaša, član "Hrvatskog komiteta" od 1920. godine dr Vladimir Saks-Petrović, koji mu je saopštio da Glavni ustaški stan na čelu sa Pavelićem organizuje atentat na Kralja u Francuskoj.

Kralj odbija zaštitu

Drugo, još sigurnije i preciznije upozorenje Kralj je primio radio-vezom na razaraču "Dubrovnik". Evo šta je o tome u svojoj trilogiji o ustašama napisao profesor dr Bogdan Krizman:

"Putem, kraljevski putnik na "Dubrovniku" nije imao "dobro more", i teško je podnosio valove. Približavajući se francuskom kopnu i marsejskoj luci, 9. oktobra poslije podne Kralju su saopćili Milićevići najnoviju informaciju-koju je Milićević bio primio u Parizu od nekog svog agenta u Italiji-da će atentatori (njih pet ili šest) pokušati atentat u Marseju, a da je druga grupa otišla u Pariz da tamo pokuša atentat, ako ne bi uspeli oni na obali."

Milićević je svojevremeno autoru ovog feljtona izjavio da je sa svojim najznačajnijim informatorom u ustaškom taboru Antom Godinom, kontaktirao isključivo preko Rima. Na toj "javci" znali su gde se Milićević u tom trenutku nalazi, pa su mu iz Rima, tada, slali obaveštenja na

parisku adresu gde je stigao desetak dana pre Kraljevskog iskrcavanja u Francusku.

Profesor Krizman iskusan naučni istraživač, istoričar evropskog renomea i poznavalac svih jugoslovenskih i mnogih svetskih arhiva, kaže da su "zabrinuti dvorjani predlagali Aleksandru da se ne iskrcava nego da ostane na brodu dok se ne poduzmu sve mjere opreza, ili da uplove u ratnu luku Tulon a ne Marsej, no Aleksandar-izmoren putovanjem i rezigniran-odgovorio je da je sad prekasno za sve to".

"Program se-nastavlja Krizman-mora izvršiti! Isto tako je već prije, pri oblačenju admiralske uniforme, otklonio molbu svog sobara Zečevića (Zeke) da navuče zaštitnu potkošulju od čelika, što bi mu tom prilikom zasigurno spasilo život. Napustio je razarač i motornim se čamcem, u pratnji francuskog ministra mornarice F.Piertija (rođenog Korizikanca), zaputio prema obali, gdje su ga na Kej de Belž očekivali okupljeni dostojanstvenici."

Aleksandar je prema rečima Zečevića, svom "momku" odgovorio: "Ostavi se toga, Zeko, nema smrti bez sudnjeg dana"..

Milićević je posvedočio da je imao muke sa francuzima da pošalje radio-telegram na "Dubrovnik" o mogućem atentatu: "Izgubio sam ceo dan dok sam u francuskom Ministarstvu mornarice jedva izdejstvao odobrenje da, preko Tulona, otpošaljem to važno upozorenje..."

Upozorenje Spaljковиća

Upravnik dvora pukovnik Pavlović, koji je bio na iskrcavanju pored Kralja, zgrnuo se: "Kakav je to bio kaos, prava gungula!" Kralj je jedva prišao Partu, francuskom ministru spoljnih poslova, koji ga je prvi pozdravio dobrodošlicom. Jedva se mogao čuti od orkestra koji je intonirao himne. Aleksandar mu je veoma kratko odgovorio, s osmehom, bled.

Kralj je trebalo da se pozdravi i sa delegacijom francuskih boraca sa Solunskog fronta, ali se uz njega našao poslanik u Parizu Miroslav Spaljковиć koji mu je usplahiren rekao: "Veličanstvo, Veličanstvo... treba promeniti maršutu..." Spaljковиć je širio ruke, molio Kralja da mimo utvrđenog protokola krenu desno, a ne levo gde su ga očekivali atentatori. Aleksandar je i njemu rekao ono što je govorio na "Dubrovniku": "Program se mora izvršiti".

Čak ga je odgurnuo rukom da bi prišao nekoj od delegacija koje su se probijale prema njemu. Maršal dvora general Dimitrijević je povisio glas i, mada se govorilo isključivo francuski, na našem jeziku rekao: "Vaše veličanstvo, ovuda, po protokolu, ovuda..."

Opis iskrcavanja završavamo rečima akademika Volkova: "To je bila prva zvanična poseta kralja Aleksandra Francuskoj pa su obe strane htele da to bude što svečanije."

I ovaj Volkovljev navod je netačan. Kako su to obe strane želele da doček bude što svečaniji kod jednog suverena, vladaoca-kralja najveće države na Balkanskom poluostrvu, dočekuje jedan od 23 francuska

ministra. Gde su predsednici: Republike, Vlade, Parlamenta, Senata, Vrhovnog vojnog saveta? Inače, kad je Francuzima na to stavljena primedba odgovorili su da je ovo što se dešava u Marseju samo "susret", a ne i doček, koji će biti u Parizu, a po diplomatskom protokolu "susret" se ne pravi kad gost stupa na tle domaćina, nego kad se sretnu na neutralnom terenu.

Fatalni previdi

Na "Belgijskom keju" u Marseju stajala je kolona luksuznih vozila. Za Kralja i njegovog domaćina ministra Barua bio je spreman automobil "Delaž", pozadi otvoren, sa volanom na desnoj strani.

Odmah, ujutro, čim je video automobil, maršal dvora Aca Dimitrijević je stavio primedbu: zašto otvoren auto? Ovo pitanje postavljeno je zbog toga što je Vladeta Milićević u našem poslanstvu u Parizu već reformisao o mogućnosti atentata, ali je on zadržan u Parizu radi "obezbeđenja kraljevskih jedanaest izlazaka" u glavnom gradu Francuske. Maršalu dvora odgovorio je prefekt Marseja koji mu je saopštio da njegovi građani moraju da vide Kralja: "Šta će reći moji birači, neće glasati za mene kad im ni to zadovoljstvo ne mogu pružiti." Na pitanje, ko će biti uz vozača kraljevskog automobila, rečeno je-jedan agent u civilu.

Tek posle atentata uočen je jedan veoma važan detalj, to što se kralj vozio automobilom u kome se volan nalazio s desne strane. To uopšte nije bilo slučajno. Jednostavno, zato što se time moglo znati da će Kralj sedeti iza vozača (a ne iza agenta), jer će kao gost sedeti pozadi s desne strane, a Bartu sa leve. Kad atentator bude prišao vozilu, on će to učiniti s desne strane, prema Kralju, a agent koji će sedeti pored šofera na levoj strani, uopšte neće moći da interveniše! Osim toga, takav automobil sa "papučicom", od prednjeg do zadnjeg auto-krila, nije se smeo upotrebljavati za prevoz ili doček visokih zvanica. Nekoliko godina ranije, jedan francuski predsednik, ubijen je upravo sa takve automobilske papučice. Da li je sve to bila slučajna koincidencija, nije utvrđeno. Ovi detalji ukazuju na očigledne propuste Francuza i na njihov deo krivice za ono što će se desiti u Marseju.

Sa "Belgijskog keja" svečana kolona vozila krenula je bez pratnje 12 žandarma na motociklima sa obe strane kraljevog automobila. Oni su povučeni na nešto više od sat vremena pred iskrcavanje jugoslovenskih gostiju na čelu sa Kraljem!

Ko je naredio povlačenje žandarma na motociklima?

Pre godinu dana autor ovoga feljtona dobio je testamentarne beleške pokojnog maršala dvora Aleksandra-Ace Dimitrijevića, divizijskog generala, ličnog Kraljevog prijatelja. Dimitrijević navodi da je povlačenje 12 motociklista naređeno telefonom iz Pariza iz kabineta francuskog ministra Sibera Saroa, a da je to naređenje izvršio prefekt marsejske policije.

To je bila smrna presuda Aleksandru Karađorđeviću.

RAT I JUGOSLAVIJA

Sva dosadašnja spoljna politika Jugoslavije može se objasniti jednom jedinom činjenicom koja je tesno vezana sa psihologijom jugoslovenske nacije. Ta je činjenica u jasnim i određenim pojmovima Srba, Hrvata i Slovenaca, o ratu uopšte i očiglednim potrebama mira ne samo za Jugoslaviju i za Balkan nego i za sve evropske države. Prošli svetski rat služi Jugoslaviji kao stalni izvor dragocenih pouka. Danas su u opasnosti i čovečanstvo i civilizacija, stoga je opšta dužnost javno i otvoreno ukazivati na tu opasnost.

Održanje mira je jedina težnja Jugoslavije. Njeni bliži i dalji susedi mogu imati i druge težnje, ali se Jugoslavija na njih ne može ugledati niti njihovim držanjem pokolebati. Jugoslavija nije odgovorna za sadašnji rat, niti želi da ičim doprinese proširenju i produženju toga rata. Sve ne smernice u spoljnoj politici, svi njeni naponi, upućeni su jednom jedinom zadatku: doprineti u granicama svoje moći da se rat što pre ukloni sa Balkana. Jugoslavija je od samog početka rata odlučno zauzimala stav neutralnosti prema obema zaraćenim stranama.

Obično se politika definiše kao veština da se od dva zla izabere ono koje je manje. Zahvaljujući svome stavu neutralnosti, Jugoslavija nije uopšte imala šta da bira. Međutim, sa razvojem rata sve se jasnije uviđalo da se takvo idealno rešenje neće moći održati do kraja. Obe zaraćene strane radile su energično svaka u svoju korist i u odnosima sa drugim narodima, određivale su se isključivo prema svojim ratnim potrebama. Kako su u tom procesu prošli izvesni naši susedi poznato je. Manje su nam poznate alternative pred kojima su se oni nalazili. To je, u ostalom, stvar koja se nas manje tiče. Ono što je za nas najvažnije, to je dilema - ako uopšte o dilemi može biti govora - pred kojom se mi sada nalazimo. Jedna zaraćena strana želi da Jugoslavija uzme aktivno učešće u ratu. Druga zaraćena strana ne traži ništa slično o tome, ali želi da Jugoslavija pristupi Trojnom paktu i na taj način formalno potvrdi svoje miroljubive namere prema silama osovine. Zanimljivo je, ali i za svakog koji poznaje dušu našeg naroda sasvim pojmljivo, da je ovo drugo izgledalo našem svetu mnogo teže nego ono prvo. Čim se saznalo o čemu se radi, u publici su se čuli melodramski uzvici: Pristupanje Trojnom paktu znači naše potčinjenje jednoj zaraćenoj strani i propuštanje njenih trupa preko naše teritorije. Ako je to tako, pomislio sam, onda ne može biti govora o biranju između dva zla, nego samo o izboru između robavanja i junačke smrti, a u tom slučaju zna se kakva bi odluka najbolje odgovarala tradicijama našega naroda.

Moja zebnja prestala je od onog trenutka kad sam potpuno pouzdano saznao, da nam Nemačka nije nikad postavljala zahtev za prelaz svoje vojske preko naše zemlje i da se naše pristupanje Trojnom paktu ne uslovljava ničim što bi se, ma i u najmanjoj meri, bilo teoriski bilo praktično, kosilo sa celokupnošću naše državne teritorije, naše

nezavisnosti i našeg narodnog dostojanstva. Drugim rečima, Nemačka nam ostavlja da biramo između forme i suštine. Za dijalektičare može biti od interesa pitanje o tome da li je forma važnija od suštine, ili obratno. Takvom pitanju je mesto u filozofiji, a ne u politici. Ono za državnika i ne postoji, naročito u današnjim prilikama. Zašto Nemačka polaže toliko na tu formalnu stranu, nije teško psihološki objasniti. Sećanje na Solunski front iz prošloga rata nije iščezlo. Sadašnji ratni događaji u tom delu Balkanskog Poluostrva samo su osvežili to sećanje. Očevidno, razlike ima i nju treba podvući. Glavne činjenice nisu iste sad kao nekad. U prošlom ratu stub Solunskog fronta bila je Francuska, a Srbiji je još pre toga rat bio nametnut. Francuska je danas izvan sukoba, a Jugoslaviji, ne samo njeni najbitniji interesi, nego i opšti čovečanski obziri nalažu da učini sve što od nje zavisi na povraćanju mira na Balkanu.

Mnogo važniji od pitanja o Trojnom paktu to je pitanje o samom ratu. Smatramo za dužnost, da na ovom mestu izložimo, i u tom pogledu, svu svoju misao. Rat je možda najglavniji, ako ne i jedini, problem ljudske civilizacije. I taj problem izgleda da je nerešljiv. Za poslednji Svetski rat mislilo se da je njime učinjen kraj ratovima u Evropi. Ženevski optimisti predavali su se iluzijama o stvaranju novog poretka u međunarodnom životu. Pobedilac nije otstupao od prava koje je sankcionisano njegovom pobedom, a pobeđeni se nije mirio sa diktatom koji mu je nametnut voljom pobediočevom. To je uvek bilo pravilo, i ono vredi za sve ratove, i prošle i buduće. Zbog toga je ratni problem nerešljiv. I on se neće moći rešiti sve dogod se bude mislilo, da ga treba rešavati posle pobede a ne pre nje. Tako će biti i sa ovim ratom, ako se on završi pobedom jedne ili druge strane. U tom slučaju, i posle ovog drugog Svetskog rata govoriće se o diktatu pobedioca, onako isto kao što se govorilo i posle prvoga.

Ali sve verovatnije izgleda da rezultat sadašnjeg rata može biti samo uzajamno uništenje dobara, bogatstava i kulturnih tekovina velikih evropskih nacija koje su na samom čelu civilizacije. I u tom leži tragični paradoks ljudskog razuma. Ali tragedija može biti strašnija i kobnija nego što se zamišlja. Prva faza rata još nije završena, rat se još vodi između naroda evropskog kontinenta. Druga faza obuhvatiće rat među kontinentima. I u toj fazi rat će imati i dalje čisto rušilački karakter. A logički bi bilo opravdano da se sadašnji rat dovede do konačnog rešenja ratnog problema. U svakom slučaju pretstoji ova alternativa: ili će u ovom ratu sam rat biti pobeđen, ili će civilizacija biti sahranjena. Sudbina čovečanstva zavisi samo od odluke najvećih kulturnih naroda.

POLITIKA, Beograd, 25. mart 1941.

Dr. M. Spalajković

CRVENI KAMELEON

Naši Anglofili mogu se podeliti na dve kategorije: na "nezlobive" i na "fariseje". Prvi su podsvesni ili nesvesni automati, a drugi su svesni i prepredeni intriganti. Srećom prvih ima mnogo više nego drugih.

Posle Badoljove tragikomedije nezlobivi su poverovali farisejima da su Englezi već u Dalmaciji. Dani su prolazili. Engleza međutim, nigde ni od korova... Onomadašnje englesko umorstvo izvršeno nad niškim stanovništvom otvorilo je oči nezlobivima ali nije zapušilo usta farisejima.

- Eto ih, pojavili su se! to je glavno, sve drugo je sporedno. Nisu se iskricali u Dalmaciji, nego su doleteli pravo u Niš da bi Srbi što bolje osetili njihovo prisustvo...

Tako fariseji tumače naivnom svetu značaj engleskog "herojskog" podviga nad Nišom, ubeđujući lakoverne da su Englezi na taj način hteli da dokažu svoje prijateljstvo prema Srbima.

Ali nezlobivi vrte glavom i šapuću: "Bolje da se nisu nikad ni pojavili".

Širom cele Srbije razleže se plač i čuju iskreni jecaji. Fariseji takođe prolivaju svoje krokodilske suze. Svojim lažljivim jezicima i oni oplakuju žrtve, ali nijednom rečju ne osuđuju ubice.

- Neka se nezlobivi isplaču a posle ćemo ih i dalje ubeđivati da je crno belo, da su Englezi nevini a Nemci krivi.

* * *

Doista, samo su slepci mogli doskora očekivati Engleze kao "oslobodioce". Sad su valjda i oni progledali. Već sad svaki Srbin može biti ubeđen da se bar u ovom ratu engleska vojska neće pojaviti u Srbiji kao pobednička i oslobodilačka. Samojoj Engleskoj preti politička smrt. Jedna polovina njene sudbine je u rukama Staljinovim, a druga u rukama Ruzveltovim. Engleska je svesna svoje nemoći da otkloni sovjetske pretenzije u Evropi. Ona se ne interesuje više za sudbinu balkanskih naroda. Ali ona zna koliko se za njih interesuje Staljin. I ne samo da ona ne sme ničim slabiti ni ometati to kameleonsko "interesovanje", nego mu mora čak i povlašćivati i pružati aktivnu pomoć.

Time se objašnjava sva engleska propaganda u korist lažne boljševičke evolucije i u prilog sovjetske hegemonije nad Istočnom Evropom. Engleska pozlaćuje sovjetsku pilulu da bi je balkanski narodi mogli lakše progutati. Pošto su Staljinu zasad, zahvaljujući jedino nemačkoj oružanoj sili ruke vezane i onemogućeno neposredno baratanje kod balkanskih naroda, Engleska je prinuđena da uzme umesto njega tu ulogu na sebe. Pomažući "generala" Tita i komunističke bande, napuštajući Dražu

Mihailovića i šireći neprekidno lažne vesti o skorom slomu Nemačke i bombardujući srpska naselja i srpske gradove Velika Britanija smatra da na taj način pruža svome sovjetskom savezniku neki "erzac" i naknadu za drugi front.

Staljin je potpuno svestan svoje moći prema svojim saveznicima kao i svojih smerova koji se nimalo ne poklapaju sa Čerčilovim i Ruzveltovim planovima. Sovjetski boljševizam – i kao ideologija i kao režim – nije više ni za koga tajna. Ali je zato Sovjetska unija izvor stalne uznemirenosti za sve narode bez razlike, a ponajviše za njene vlastite saveznike, Crveni kameleon menja svaki čas boju.

Iako je Kominternu formalno rasturena, Staljin ne gubi ni za trenutak iz vida jedini pravac svoje spoljne politike koju sprovodi u znaku svetske revolucije i diktature proletarijata, i njegov je glavni cilj koji misli ovim ratom da postigne: sovjetski imperijalizam. On se služi komunističkim strankama i u Engleskoj i u Americi radi agitacije za održavanje pitanja o drugom frontu. Taktikom "Trojanskog konja" on ometa jedinstvo u odlukama i akciji svojih saveznika. On uvlači svoje pretstavnike u sve savezničke odbore i na taj način obezbeđuje sebi pozicije i u Sredozemlju, i u Severnoj Africi, i u Italiji i na Bliskom Istoku i u svima zonama koje ga interesuju. Ali on ne dopušta svojim saveznicima da se suviše interesuju balkanskim stvarima, niti da preduzimaju ma kakve vojne poduhvate na Balkanu. Crveni kameleon lukavstvom svoga uma, varljivošću svoje boje i svirepošću svoga karaktera pretstavlja jedinstven primerak u antroploško-političkom muzeju čovečanstava. On se pretvara i pribegava raznim kamuflažama kojima savlađuje smetnje u zemlji i obmanjuje svet na strani. On daje ovom ratu rusko patriotsko obeležje i vraća se prividno starim crkvenim administrativnim i vojnim ustanovama i uredbama. Ali u poverljivim odnosima sa svojim vernima on naziva savez sa plutokratima taktičkim potezom koji je privremen i ne može imati uticaja na komunističku doktrinu, niti izmeniti njen krajnji cilj. Drugim rečima, Angloamerikanci i Sovjeti danas su saveznici, a sutra će biti protivnici.

Staljinova verska tragikomedija je isuviše providna. Blagoslov crvenog nadbiskupa od Jorka ne može obmanuti nijednog pravog hrišćanina u Evropi. Boljševička crkva nedavno ustoličenog patrijarha Sergija ima isključivo politikču misiju. Prva poslanica Staljinovog Svetog sinoda od 18 septembra 1943, koju su objavile "Novine Moskovske patrijaršije" potvrđuje to isuviše jasno. U njoj se otvoreno izražava nada da će "biti konačno ostvareno otvaranje drugog davno očekivanog bojišta". Tome nije potreban nikakav komentar. Zar i usklik u poslanici "hrišćanska braćo širom sveta, sjedinite se" ne potseća isuviše na geslo Kominterne "Proleterci celog sveta ujedinite se".

Kolika je gotovost Engleske da izlazi ususret svima eljama Sovjetske Rusije vidi se i po tendencijama Sveslovenskog kongresa koji se sad drži u Moskvi. Prema govorima komunističkih pretstavnika onih zemalja koje Staljin želi da prigrabi, Istočna Evropa i Balkan smatraju se već danas kao isključiva interesna sfera Sovjetske unije. Niko se na tome kongresu ne obazire na težnje pojedinih emigrantskih vlada koje su doskora polagale sve svoje nade na političku i vojnu pomoć Velike Britanije.

Ave, Britanija, morituri te salutant!_

NOVO VREME 31 oktobar 1943.

Dr M.Spaljković

S r b i !

Danas se ne obraćam samo vama. Obraćam se svima kojima je stalo do pobjede dobra. Ja govorim otvoreno i objektivno, jer je trenutak toliko ozbiljan da se istina mora svakom reći. U Evropi ni mali ni veliki ne smeju više praviti pogreške, jer se njima koristi

samo onaj kome je stalo do pobeđe zla. Opasnost je u toliko veća što jedan deo civilizovanog sveta pomaže i želi da zlo pobeđi.

Ja nisam ničiji sluga ni rob. Ja mislim da će svaki Srbin razumeti šta znače te moje reči. Ja ne služim ni Nemcima, ni Englezima, ni Amerikancima, ni Sovjetima. Moj je duh slobodan i ja služim samo svome narodu, jer mu želim da se spase od smrti i da se sačuva za dalji kulturni život. Na prvom mestu to želim srpskom seljaku koji je u prošlim vekovima dao evropskoj kulturi toliko dragocenog blaga. To je blago u našim narodnim umotvorinama, u našoj etici, u našim običajima i našem načinu života. Sve bi se to izmenilo, sve bi to propalo, ako bi ne daj Bože varvarstvo i bezbožništvo zavladao Evropom. To bi značilo smrt, ali smrt žalosnu, nedostojnu i užasnu. Bolje je u borbi protiv zla časno i junački poginuti. Nemački narod nam u tome prednjači.

Pa ni pod okupacijom boljševika nije nam bilo gore nego sad ! Grubo se varate vi koji tako mislite. U ostalom vi ste i sami žrtve onog malog eksperimenta u Užičkoj sovjetskoj republici sve njegove posledice nastavljene zverskim nedelima partizana po našim šumama. I ja vam kažem da je sve to cveće prema onome što se već godinama odigrava u boljševičkoj Rusiji.

Ja znam koliko srpskom narodu teško padaju sve one pogreške i nepravde koje su prema njemu učinjene. Ali se te pogreške i nepravde ispravljaju i sasvim će se ispraviti. One se u mnogome mogu objasniti i ratnim prilikama kao i pogreškama samih Srba.

Narode srpski!

Tvoja golgota još nije završena. Približuje se poslednji čas. I od tebe, i samo od tebe, zavisi da li ćeš skoro uskrsnuti. Tvoje telo je razapeto, ali ga tvoja duša još nije napustila. I nju sad razapinju bezdušni trgovci i fariseji na sramnom trgu u crvenoj Moskvi.

"Velikaši, proklete vam duše". Tako je srpski narod nekad proklinjao svoju vlastelu koja je otkidala komade njegovog tela. Danas on proklinje i velike narode koji mrcvare njegovu dušu. Njegove su kletve sad i mnogo teže, jer je srpskom narodu duša uvek bila milija od tela. U svom mnogotrpnom životu on je prolazio kroz česta iskušenja, i uvek je iz njih sve veći izlazio. Na Kosovu srpski narod nije spasao svoje telo, jer je spasavao svoju dušu. Zato je posle i mogao vaskrsnuti.

Narode srpski!

Ja ti neću ponavljati dosadne savete kako ćeš ti ponovo zauzeti dostojno mesto među evropskim narodima. Naprotiv, ja ću ti samo reći kako ćeš se ti uzdići nad svima tim narodima. Ostavi njima brigu da brane zajedničku ljudsku kulturu od nasrtljivoga zla koje je može progutati. Oni su za to i pozvaniji i odgovorniji. Ti si bar u tom pogledu čist i nevin. Ali ti si sam prema sebi opasno grešio. Zato sad i ispaštaš. Ne uvaljuj se u još veće grehove. Spasavaj svoju dušu.

U nedavnoj prošlosti ti se nisi umeo od zla braniti. Od tebe su bili jači i lukaviji svi oni koji su te na zlo navlačili. Ti si tako počeo zaboravljati i na svoje pretke, i na svoje ime, pa čak i na svoju veru. Ostalo ti je sad da spasavaš ono što u tvojoj duši još nije propalo. A to je tvoj obraz. Izgubiš li njega, onda više nećeš ni biti dostojan da živiš.

Samo oni za koje obraz ne predstavlja nikakvu vrednost mogu drugačije misliti. Ali neka ne zaboravljaju da je u obrazu najglavnija razlika između čoveka i životinja. Tako je i sam Bog hteo da bude.

Danas pojedini ljudi, kao i narodi, trguju svačim, pa i ljudskim dušama. Oni trguju i onim što je najdragocenije u njihovoj duši. Oni prodaju čak i svoju savest. Tu leži onaj najteži i najkobniji greg koji se danas ispašta u celom svetu. Sve se može prodavati, i staro odelo, i obuća, pa čak i košulja, kao što danas mi svi činimo da bismo mogli telo održati. Ali savest se ne sme ni za kakve pare, ni za kakvo zemaljsko blago prodavati. Ako i njom trgujete, onda vam ništa više ne ostaje, onda vam više ne vredi ni živeti.

U sadašnjoj svetskoj borbi koja se vodi za spas evropske kulture, srpski narod mora imati svoje zasebno gledište potpuno nezavisno od ostalih naroda, velikih i malih. Svi oni mogu ulaziti u kakve bilo kompromise sa zlom, kao što su i ranije radili, ali srpski narod to ne može i ne sme činiti. Njegov obraz mu to ne dopušta.

Za mene kao Srbina stav srpskog naroda prema boljševizmu ima mnogo veći moralni i istoriski značaj nego stav boljševizma prema evropskoj kulturi.

Besposlenim i naivnim ljudima ostavljam da raspravljaju pitanje da li je boljševizam i danas isto onako krvav kao što je oduvek bio. Neka o tome misli ko kako hoće. Tako isto neka veruje ko hoće da su za jednu noć bezbožni komunisti napustili antihrista i prišli Hristu.

Neka misli ko šta hoće o Staljinu i njegovoj najnovijoj propagandi da se pod njegovim okriljem stvori slovenska imperija na Balkanu. Sva ta podmukla lukavstva koja se šire iz Moskve a podržavaju iz Londona nas Srbe ne mogu prevariti. Srbi nisu zaboravili na svoj večiti dug prema caru Nikoli II, tom najvećem srpskom dobrotvoru. Jevreji su ubili i njega i njegovu nevinu porodicu. Srbi bi bili poslednji ljudi kad bi danas ma šta učinili da se Staljin popne na presto ruskih careva i pretvori Rusiju i Balkan u jevrejsko-boljševičko carstvo.

Pa čak ni onda kad bi Rusija postala ponovo nacionalna i pravoslavna, ni onda Srbija ne bi pristala da se pretvori u rusku guberniju. Srbi cene svoju narodnu individualnost i slobodu više svega. Oni shvataju panslavizam u kulturnom smislu, to jest samo kao duhovnu vezu među Slovenima.

Narode Srpski!

Ispitaj svoju savest i ona će ti reći kakva je tvoja dužnost danas kad je tvoja duša predmet besprimernog moskovskog pazara. Seti se samo velike seni Blaženopočivšeg Kralja Aleksandra koji je umoren mučeničkom smrću samo zato što nije hteo da proda svoju dušu antihristu. Seti se tvoga velikog Kralja koji nije hteo nikad da pruži ruku ubicama cara Nikole II i grobarima ruskog naroda. Ja se nadam da će i njegov sin sačuvati svoje dostojanstvo i da neće otići u Moskvu na poklonjenje Staljinu.

Veličanstvo! Možda će moj glas i do Vas u Kairu dopreti. Obraćam se Vama kao najodaniji prijatelj Vašeg Blaženopočivšeg oca. Sin Kralja Aleksandra, unuk Kralja Petra I i praunuk neumrlog Vožda Karađorđa ne može izneveriti moralne tradicije svoje dinastije. Priznanjem sovjeta Vaš stric knez Pavle, kao namesnik, teško se ogrešio o te tradicije. Danas srpski narod skupo i preskupo plaća taj kobni greh. Nemojte, Veličanstvo, preklinjem Vas, padati u još kobniju pogrešku. Nemojte se varati da ćete na taj način poslužiti srpskom narodu i za njega ma šta dobro učiniti. Nemojte ni za kakvo zemaljsko blago – pa ni za presto – povrediti osnovni moralni zakon. Od te povrede nema teže. Nemojte se pogađati sa pobornicima zla. Setite se narodne mudre opomene: "Ko s đavolom tikve sadi, o glavu mu se lupaju".

Govor održan preko radija u Beogradu 8. Novembra 1943.

Dr. M. Spalajkovića

NASRTLJIVOST BOLJŠEVIZMA

Zakleti neprijatelji srpskog naroda stavljaju ponovo sve u pokret da smetu i upropaste rodoljubivi trud generala Nedića, kome se danas pružaju povoljne mogućnosti za obnovu Srbije i ispunjavanje njene uloge u ovom delu Evrope. "Đavo ne ore niti kopa, već sve o zlu misli i zlo radi." Krvavi satran iz Kremlja pokušava, uz pomoć svojih angloamerikanskih saveznika, da ponovo rasplamti u Srbiji požar koji bi ubrzo obuhvatio ceo Balkan. Sa satanskom lukavošću Staljin iskorišćuje svaku pogrešku svojih protivnika. Badoljovo izdajstvo je jedna od najnemoralnijih ali ne i od psihološki najtežih pogreška. Od toga izdajstva nastrikljivost sovjetskog komunizma raste iz dana u dan.

Srbija je najveća smetnja izvođenju sovjetskog paklenog plana na Balkanu. "Srbija je danas najsnažnija antikomunistička ćelija Balkana. Ona je već pre dve godine ugušila sopstvenim snagama partizanski ustanak." Tako se izražava, u svom poslednjem broju, berlinski obaveštajni bilten "Antikominterna" o značaju Srbije u sadašnjoj borbi protiv komunizma. Staljinov glavni poverenik za Balkan "general Tito" i njegovi privrženici dobili su naređenje iz Moskve da po svaku cenu, ne prezajući ni od čega, ponovo ugroze mir i red u Srbiji.

Srbi se danas nalaze pred istim teškoćama kao i u jesen 1941, ali samo s tom razlikom što sad imaju više iskustva i više sredstava da se bore sa njima. General Nedić je i danas na čelu Srbije. I samo je on u stanju da smrvi boljševičku neman u Srbiji. On bi to već i u prošloj godini potpuno postigao, ne samo u Srbiji nego i u okolini Srbije, da je samo od njega zavisilo.

* * *

Da li će posle svoga pada srpski narod naći dovoljno snage u sebi, da se ponovo uzdigne - da se obnovi. Problem je dublji i složeniji nego što mnogima izgleda. Ja razmišljam neprekidno o tome pitanju i tražim odgovore. Priznajem da bih mučno do njega došao, kad mi u tome ne bi pomogli mali i neznatni ljudi. Veliki ne beže od svojih dužnosti i znaju da će uspeti. Od malih ipak najbolje saznajemo o teškoćama sadašnjeg života i o njihovim najbližim uzrocima. I onda se više za nas ne postavlja pitanje, da li će srpski narod naći u sebi dovoljno snage da savlada te teškoće, nego kako su se one u životu srpskog naroda mogle uopšte i pojaviti. Mali ljudi ne potcenjuju te teškoće, ali prozru odmah u njihov glavni izvor koji je sav u lukavstvu. I oni nagonski osećaju da ih golo lukavstvo, ma kako da je ono prepredeno, ne može pobediti. Komunističko zlo, ma kako lukavo bilo, kad se ljudima otkrije, nije teško od njega se odbraniti.

Aktivni komunisti u svima zemljama gde ih ima, bilo da deluju kolektivno kao političke stranke po gradovima ili kao "partizani" po šumama, bilo da operišu pojedinačno kao teroristi ili kao detektivi i dostavljači, uvek rade po istim metodama koje su im strogo propisane iz Moskve. Njihova uputstva su brižljivo izrađena do najmanjih sitnica i osnovana su na neobično dubokom i svestranom poznavanju psihologije ne samo građanskog staleža (buržoazije) nego i seljaštva u svakoj zemlji.

Na Balkanu komunistička propaganda se služi "nacionalnim" geslima, partizani se izdaju za narodne osloboditelje. Na taj način oni privlače srpske nacionaliste van Srbije. Ta njihova kamuflaža je olakšana radio-reklamama iz Londona, a još i više antisrpskim napadima izvesne šovinističke štampe koja neprestano tvrdi da se partizani bore za veliko-srpsku ideju. Možda u Bosni i Hercegovini njihov vođa Tito operiše sa "patriotskim" parolama, ali u Užičkom okrugu njegove čete, sastavljene većinom od stranih nepravoslovenskih elemenata, izmešanih sa ponekim srpskim marksistima, bore se protiv srpskih dobrovoljačkih odreda, ubijaju najviđenije srpske nacionaliste i uništavaju srpske pravoslavne crkve i manastire. U Srbiji, njihova kamuflaža i šarenilo njihovih uniformi ne mogu ipak da sakriju našem prostom svetu njihove prave smerove.

* * *

Boljševička neman je razjapila ponovo čeljusti da bi Balkanu progutala prvo srpski narod. General Nedić je - ima već dve godine - naučio da se rve sa njom, i smoždiće je. On je radi toga, zahvaljujući uviđavnom shvatanju okupatora, skoncentrisao potrebnu vlast u svojim rukama i stvorio oružane snage, što mu daje jemstvo da će i sad uspeti u borbi sa crvenom neman, kao što je uspo i 1941. godine, kad je položaj Srbije bio i unutra i spolja mnogo teži. Krvavi dželat u Moskvi kao i njihovi najamnici na Balkanu prevariće se u svom nadmenom ali i odviše plitkoumnom računu. Novo pravno stanje u Srbiji nije izraz neke slabosti nego, baš naprotiv, dokaz punog samopouzdanja Nemačke u svoju misiju i želje da već sad pristupi izgrađivanju jednog pravičnog poretka koji će ubrzati preporod srpskog naroda. Komunisti su umne i političke "sojtarije", jer misle da će sad u ovoj novoj situaciji moći nekažnjeno da mute i vršljaju po uputstvima iz Moskve i Londona. Očekuje ih teško razočarenje. General Nedić, sa novim odgovornostima i novim sredstvima, neće se ustezati ni pred krajnjim merama i najstrožijim sankcijama da bi opravdao poverenje, koje je zadobio, i sačuvao red i mir u zemlji radi spasavanja opstanka i budućnosti srpskog naroda.

Kao karakteristiku ovog mutnog vremena navešću ovaj nepijatni doživljaj jednog beogradskog piljara koji je, pre nekoliko dana, bio u okolini Užica radi kupovine jabuka. Gospođi, koja ga je upitala da li ima užičkih jabuka, on je, sležući ramenima, odgovorio:

- More, ne pitaj, ne idem ti ja više u unutrašnjost za jabuke, pa da mi daš i milion, jedva sam glavu izukao.

I onda je ispričio, kako je bio u užičkom kraju i šta je sve video.

U jednom selu zaustavio ga je neko od "šumskih" u žandarmskoj uniformi. Partizanska policija počinje ispitivanjem a završava mučenjem.

- Šta si? Odakle si? Zašto dolaziš? Kamo legitimacija?

- Srbin sam kao i vi, evo legitimacije, - odgovorio je, ali je po naglasku primetio da taj partizanski policajac nije Srbin.

- Ovde ne smeš ni jednu jabuku da uzmeš. pakuj se i odmah odlazi.

- Dobro, - rekao je piljar. Spakovao se i otišao je u drugo selo.

I u tom drugom selu opet zaustavljanje na svakom koraku, opet legitimisanje, opet isto ispitivanje: ko je, šta je, što je došao?

- Ah, ti hoćeš da nosiš jabuke onima u Beogradu. Nećeš im, vala, odneti ni pola jabuke...

Partizani vezaše piljara i povedoše ga nekud. Usput, on raspoznade među njima nekog mladog studenta prava, kome je ranije prodavao voće u Beogradu.

- Pa vi me, zaboga, znate; uzmite me u zaštitu, vi bar znate ko sam, šta sam, da moram da radim i da od toga živim...

Student se snebivao. Zbunjeno je promrmljao da on piljara ne poznaje. Ali je glasno rekao svome drugu: - More, Miodraže, nemoj vazdan sa njim da pregovaraš, pusti ga, zar ne vidiš da je siromah čovek...

I tako je piljar oslobođen. Nasamo, student mu je rekao: - bolje ti je da sediš tamo u Beogradu, ne dolazi više nikako u ovaj kraj.

Među partizanima - priča piljar - bilo ih je i u običnom odelu, i u vojničkim uniformama, pa čak i nemačkim.

- Pa jesu li to Nemci? - upita neko.

- More, kakvi Nemci! - reče piljar. Ko ti zna ko su i odakle su. Ima ti ih svakojakih. Bilo ih je i sa šeširima, i sa šajkačama i u fesovima.

Već poznato je, da partizani skidaju uniforme sa ubijenih vojnika i žandarma, i preoblače se u njih.

* * *

General Nedić će i ovog puta, Božjom pomoći, savladati boljševičku hidru koja ponovo pomalja svoju glavu ka teritoriji Srbije, ali klice komunizma zadržaće se i dalje van granica sadašnje Srbije.

Kako izgleda ta vojska Staljinovog generala Tita? To je lako sebi predstaviti. Ko su ti ljudi koji sad terorišu srpska sela u užičkom kraju? Među starijima – oni su nam poznati ima već četvrt veka – to su oni isti anarhični elementi (većinom iz Slavonije, Hrvatske i Bosne) koji su krajem 1917 godine, kao ratni zarobljenici iz nekadašnje austrougarske vojske, prišli odmah boljševičkoj revoluciji u Rusiji i rušili "dobrovoljački korpus Srba, Hrvata i Slovenaca" i u Odesi, a po povratku u domovinu pokušavali organizaciju komunističkog pokreta u Jugoslaviji. Među

mlađima ima sad, pored propalih univerzitetskih studenata iz bivše Jugoslavije, još i beogradskih, zagrebačkih i bugarskih jevreja. Eto, od kakvih je tipova sastavljena "oslobodilačka vojska" generala Tita.

Uoči same konferencije u Moskvi, londonska radio stanica je objavila da je "jedini pravi predstavnik oslobodilačke borbe na Balkanu general Tito". Pre toga London je nedvosmisleno naglasio da će se pitanje Jugoslavije u Moskvi rešavati prema pravom odnosu snaga između "general Tita i Draže Mihailovića"... Ko sad među Srbima može još da sumnja u iskrenu ljubav i prijateljstvo Engleske prema srpskom narodu? Posle generala Simovića – general Tito! Zar se ta dva "slavna" generala neće spominjati u svetskoj istoriji kao glavni liferanti srpske krvi za Englesku? Već sad sav crven od tolike tuđe krvi, Britanski kameleon crveneće, posle svoga sramnog sloma, još i više od – večnoga stida. Božja kazna je neizbežna

NOVO VREME 19.novembar 1943 R. broj 12

Dr M. Spalajković

BESTIDNICI

Znalo se još pre konferencije u Moskvi da je Engleska definitivno priznala sovjetske pretenzije na Balkanu, a na prvom mestu u području bivše Jugoslavije. Kao dokaz svoje lojalnosti prema Sovjetima, Engleska je najbrižljivije ispunjavala svaki zahtev nepoverljivog Staljina, preduzimajući hitno čitav niz mera radi umirenja Kremlja. Prvo je preko jugoslovenske emigrantske vlade, a zatim i neposredno, dejstvovala da se na terenu uskladi akcija njenog štićenika Draže Mihailovića sa akcijom Staljinovog predstavnika Tita. Da jačanjem sovjetskog pritiska, ona je

ubro posle toga zahtevala da se Mihailović kao član jugoslovenske vlade potčini Titu, a Kralj Petar II sa svojom vladom ukloni iz Londona u Egipat, odakle bi se dalje vodili neposredni pregovori sa Moskvom. Radi toga je u Kairo došao Staljinov najglavniji pomoćnik, doskorašnji šef Komiterne, Bugarin Dimitrov. U planu je bio pokušaj Moskve za obrazovanje nove jugoslovenske vlade sa Titom kao ministrom vojnim, posle čega bi se očekivala i poseta jugoslovenskog Kralja Staljinu. Idu je svom energijom nastojavao na ostvarenju toga programa.

U to vreme sastala se i konferencija u Moskvi. Do sporazuma u Kairu, kao i do posete Staljinu, nije došlo. Boljševičke prve izmene bile su isuviše providne za svakog Srbina u emigraciji. One su mogle biti primamljive samo za jugoslovenske komuniste. Ali između Idna i Staljina, za koje je nastavljenje nervnog rata na Balkanu bilo od velikih značaja, došlo je u Moskvi do potpunog sporazuma. I sve što se od toga doba dešava sa sudbinom jugoslovenske emigracije, sve je tim sporazumom obuhvaćeno i utančano.

Za Idna kao i za Staljina bilo je glavno da se na području bivše Jugoslavije i dalje produži gerilsko ratovanje. Ko će u tom ratu predvoditi bande, za Engleze je stvar bez značaja. Da li će to biti Draža ili Tito, to je Idnu svejedno. Ali to nije svejedno Staljinu.

Pošto Engleska izdržava jugoslovensku emigraciju, ona ima i da vrši pritisak na nju u smislu savezničkog plana o daljem nastavljanju rata živaca. Kralja Petra treba stavljati pred svršene činjenice, a Titu svim sredstvima olakšavati ulogu na terenu. Zbog toga je London, odmah posle konferencije u Moskvi, uskratio pomoć Draži Mihailoviću i javno ga napustio, a posle konferencije u Teheranu Moskva je preko Londona proglasila jugoslovensku partizansku vladu. Ovoj poslednji događaj, sudeći po engleskoj štampi, bio je tobože iznenađenje za saveznike i protumačen je kao slobodan izraz volje "jugoslovenskog naroda u oslobodilačkim redovima" Staljinovog "maršala" Tita.

Celu tu operetu iscenirao je engleski ministar spoljnih poslova Idi. Ni u jednom činu te operete nije bilo improvizacije. Sve je s predumišljajem i po napred utvrđenom planu izvođeno. Naši antlofilci se ne mogu tešiti, pravdajući Englesku da nije bila u stanju ni sebi a kamoli nama da pomogne. Engleska je bedno i cinički izdala boljševizmu jugoslovenskog Kralja i njegovu vladu u Kairu. Tom izdajom ona je zadovoljila Staljina i na taj način sebi bar prividno pomogla. Ali bi bilo pogrešno misliti da je time Engleska sebe isključila iz događaja na Balkanu i da za srpski narod postoji danas samo jedan neprijatelj - Moskva. Ne. Postoje, naročito za srpski narod, i dalje dva neprijatelja: Engleska i Moskva. I prve je utoliko odvatnija od druge što, svesna svih svojih ranijih zločina, i dalje svesno sprema nove grobove Srbima.

Nervni rat na Balkanu potreban je naročito Englezima, pošto oni ne mogu ništa drugo pružiti Sovjetima u naknadu za drugi front. Taj rat ne može više voditi Draža Mihailović koga je London iz zahteva Moskve

odbacio. Taj rat može voditi samo "maršal" Tito koga treba pošto poto naturiti Kralju Petru za ministra vojnog. U taj posao upregla se sad engleska vlada. Blef i pretnja su njene obične metode.

U Londonu se smatra da Kralj Petar rizikuje svoj položaj "ako se ne bude brzo odlučio". Samo je pitanje - dodaje se odmah - da li će i Tito sad pristati da prihvati ruku, ako mu je Kralj bude pružio. Boljševizmu je cilj da stvara sovjetske republike, a ne da utvrđuje prestole. U Londonu izgledaju - ili se pretvaraju - da su zabrinuti, jer sad nastaje pitanje: da li će i Tito priznati Kralja Petra, ako Kralj Petar otpusti Purića i prizna Tita, pošto je obrazovanje partizanske vlade upereno i protiv Kralja lično."

Tito se žuri da i u pogledu forme postane što pre neki evropski činilac sa kojim se mora računati. Za njegovu dalju akciju potrebni su mu brzi uspesi i spolja i iznutra. I on se sad najenergičnije napreže da ih bar delimično ostvari pre nego što bi se "fašistički" režim u Srbiji konsolidovao. Zato i agloamerička štampa već objavljuje: da zapadne demokratije moraju voditi računa "s željama narodnih masa u Jugoslaviji", da je Titova vlada jedina narodna vlada; da su sve ranije jugoslovenske vlade u emigraciji predstavljale samo reakcionarne i činovničke elemente; da vlada generala Nedića ne predstavlja srpski narod, itd. Razume se, sve te ordinarne podvale uspeavaju kod glupaka koji sačinjavaju javno mišljenje u Engleskoj i Americi i koji nisu nikad imali tačnih i određenih pojmova ni o čemu, a ponajmanje o Srbima.

Bezbrojne srpske glave pale u odbrani od komunističke nemani ne mogu da progovore, a živi nestrpljivo očekuju da im se za to pruži mogućnost. Šteta je što u obnovljenoj Srbiji još nije ustanovljen i neki oblik narodnog veća u kome bi najbolji domaćin sa sela i na gradu gromoglasno objavili celom svetu šta misli srpski narod o sadašnjoj bestidnoj komediji Londona, Vašingtona i Moskve. Od toga bi evropski moral imao samo koristi.

Sad se možemo upitati zašto je engleskoj vladi toliko stalo da se postigne saglasnost između Kralja Petra i Staljinovog "maršala" Tita? Očevidno, Englezi to ne čine iz ljubavi prema mladom Kralju ni iz želje da mu sačuvaju presto. Njihove su pobude mnogo sebičnije i utoliko su odvratnije. Idn i Čerčil vrlo dobro znaju šta poslednji vladalac bivše Jugoslavije, i kao Srbin i kao sin Kralja Aleksandra, mora osećati prema Titu i njegovoj razbojničkoj ulozi, pa ipak prelaze preko svih obzira čovečnosti i uljudnosti, vršeći najgrublji pritisak na toga unesrećenog monarha koga su oni sami cinički lišili prestola i države.

Sad tek nastaju najtragičniji trenuci koje Kralj Petar II preživljuje u svojoj ranoj mladosti. I, po neumitnoj logici istoriske uzročnosti, on ima za sve to da zahvali ponajviše svome stricu Knezu Pavlu, koji je u najsudbonosnijim časovima svoga namesnikovanja bio zaboravio na zavete Kralja Aleksandra i, na slabičkoga snobizma prema engleskom i grčkom dvoru, žrtvovao i svoga sinovca i srpski narod, upustivši njihovu sudbinu u ruke bezumnih pustolova

U ovom trenutku Staljin i Tito imaju pred očima prvu i glavnu tačku komunističkog programa na Balkanu: srušiti u Srbiji "kontrarevolucionarnu" vladu generala Nedića. Idn i Čerčil moraju do kraja pomagati izvođenju tog sovjetskog balkanskog programa. Očividno je da će Tito - kao pre njega Draža Mihailović - uspešnije operisati sa formalnom titulom ministra vojnog Kralja Petra nego bez te titule. Sve nasilje koje je dosada vršio nad Srbima ko običan šef komunističkih bandita, ubuduće bi sve to činio kao "ministar jugoslovenske vojske i mornarice". Ubuduće bi "maršal" Tito vršio "mobilizaciju" srpskog naroda, ubijao i klao srpske domaćine, otimao i pljačkao njihovu imovinu, palio i uništavao njihove domove - u ime Kralja Petra II. Tako rezonuju u Moskvi i Londonu. Za Idna i Čerčila glavno je da u tom balkanskom ratu živaca, kojim će Tito sam lično rukovoditi, neće padati engleske glave nego samo srpske. Englezi se na taj način odužuju Sovjetima.

Raniji optimizam naših englofila mogao se još i razumeti sve dok je Engleska pod obrazinom "osloboditelja" vršljala po srpskim šumama. Engleska još nije bila u službi Sovjeta; engleski glavni poverenik bio je Draža Mihailović - Srbin, nacionalist i antikomunist. Ali sad je maska pala. Na Balkanu Engleska služi boljševizmu i sprovodi samo sovjetsku politiku; Čerčil i Idi su postali javni agenti Staljinovi; Dražu Mihailovića, srpskog vojnika i nepomirljivog boljševičkog protivnika, zamenio je Josip Broz-Tito, hrvatski pustolov i vrhovni vođ partizanskih komunističkih odreda. Protiv tolikog izdajstva Engleske buni se i koji jugoslovenska emigrantska vlada u Kairu. U svojoj izjavi od šestog decembra, ona je javno žigosala Titovu partizansku vladu kao "pokret terorističkog nasilja", kome je cilj raspaljivanje "unutarnje borbe", i kao posledicu neprijateljske sovjetske propagande čijem uspehu "saveznici su po nesreći doprineli dobrim delom".

Mogu li i sad, posle svega toga u Srbiji postojati anglofili? U tom slučaju između njih i komunista ne bi se smela praviti nikakva razlika. Oni bi, šta više, bili opasniji i od samih komunista. Svi se kriju po šumama, dok bi oni – organski neizlečivi – anglofili i dalje vršili svoju zlokobnu funkciju po varošima, služeći nesrpskim interesima, a u isključivu korist sovjetskog komunizma. Takvim anglofilima treba, jednom za svagda, oduzeti mogućnost da i dalje obmanjuju lakoverne mase da će Angloamerikanci osloboditi Srbiju i spasti Srpstvo. Nadamo se da će Vlada narodnog spasa izvesti iz tih činjenica potrebne zaključke i ispuniti svu dužnost koju joj sadašnje ozbiljne prilike nalažu.

Engleska i Sovjeti su danas dva najopasnija neprijatelja srpskog naroda.

Novo Vreme, Beograd 14. decembar 1943.

Dr M. Spalajković

Obraćanje stranoj javnosti povodom emisije o Titu na radio Londonu

Ovim govorom obraćam se stranoj javnosti.

Slušajući radio London čovek poveruje da je predstavnik srpskog naroda I pokayatelj njegove svesti, komunista, bivši hrvatski robijaš, proslavljen pod lažnim imenom Tito, reklama koju su I sami Englezi smatrali smesnom. Strana javnost izgleda ne zna za strašno stradanje naneto srpskom narodu nedostojnim postupcima annglo američke politike na Balkanu već od početka ovoga rata.

U inostranstvu izgleda da je jedva poznata ova nečuvena činjenica da boljševičke bande oformljene i obučene u NDH od strane "slavnog" maršala Tita, su unistili Srbe uz blagoslov Moskve i Londona kao i vecinu srpskog stanovništva u BiH i Crnoj Gori.

Grozote ovih komunista koji su došli iz svih krajeva sveta, naterale su neke Engleze da budu užasnuti. Ali to nije ni malo sprečilo gospodina Idna da nastavi hladnokrvno svoj zadatak uništenja srpskog naroda.

Angecija Rojter iz Londona je objavila prošlog meseca, da je Ministar spoljnih poslova izdao objavu o solidarnodsti britanske vlade sa vođom komunističkih bandi Titom.

Engleski parlamentarci nisu krilisvoje nezadovoljstvo zbog zločinačkog delovanja koje je proizvodilo nekorisno krvoproliće i uopšte štetilo ugledu Engleske.

Da bi umirio Parlament gospodin Idn je odgovorio da je Engleska u stalnom kontaktu sa Titom, posredstvom misije i da se samo na to pristalo sa njim, da je Tito preduzeo akciju koja treba da bude smatrana korisnom.

Korisna možda za Sovjete! Avaj ! Ali za Srbe ona ih je koštala miliom ljudskih života.

Posle ovog istorijskog zločina izvršen je pritisak na Kralja Petra II da bi se odlučijo za odlazak u Moskvu. Tada sam ja bio suviše slobodan da se preko radija obratim Veličanstvu.

Nekadašnji prijatelj ostao je veran u nezaboravnom sećanju na kralja Aleksandra, prekljinjujući njegovog sina da nepruži ruku ubicama ruskog Cara Nikole II koji je bio najveći dobrotvor Srbije.

Najmlađi među evropskim kraljevima Petar II, svojim nepristupačnim I nepopustljivim stavom prema Boljševizmu, brani ne samo svoju čast već I dostojanstvo monarhističkog principa.

Ja mu u tome čestitam. Na žalost monarhista njegov primer nije nastavljen. Najveća pobeda Boljševika protiv monarhije je ostvarena čak u saradnji sa samim monarhistima. Kralj Italije stradao je već sa Tipijerinom na konferenciji u Đenovi koja beše sazvana pre dvadesetak godina na predlog lorda Georga a pod pokroviteljstvom Viktora Emanuela.

Tada je odigran poslednji čin krvoprolića I sramote kada su kraljevi odali poštu Staljinu.

U davna vremena, Engleski kralj George I doneo je plan za opstanak novih monarhističkih principa. Danas, jedan kralj odbacuje meč časti, a drugi ga poverava tumaču to jest onome koji sa pakosnim osmehom sav presto baca pod noge. Govori se da je čast novac koji nema više cenu ni u Engleskoj ni u Italiji. Savest, ne samo monarhista, već i svih ljudi na vlasti je uznemirena zbog dobročinstava i ustupaka koje je vladar nekadašnje Evropske monarhije učinio Boljševizmu u svetu.

Gospodaru ! Vaš prvi ministar je star ali da li je mudar?

Nije li pokazao veliku nesmotrenost poveravajući male narode Boljševizmu ? Srbi ne zele da postanu komunisti. Oni bi više voleli ma koji režim od Sovjetskog.

Boljševizam je sa jedne strane najsurovije odricanje svega onoga sto daje smisao u ljudskom životu, a sa druge strane najsvirepije potvrde svega onoga što ljudsko biće izjednačuje sa zivotnjskom vrstom.

Ovih poslednjih 25 godina skolonost ka Boljševizmu se samo povećavala. Njegov terorizam postaje suroviji sve više i više a njegova tiranija varvarska.

Bolje nego iko drugi gospodin Čerčil je obavestio Njegovo Veličanstvo o toj stvari. Njegova je mržnja bila velika prema sovjetskom svirepom režimu kao i celog sveta . Međutim, on ulaže sve svoje snage da bi se unapred pomirio sa sudbinom koju je Staljin hteo da nam nametne svojim terorom. Najveća sramota ljudske savesti je što gđin Čerčil nije oklevao da izvrši pritisak na mladog Kralja Petra II, da bi ga privoleo da se sporazume sa beguncem iz robijašnice, opšte poznatim banditom po nadimku Tito.

čemu je gđin Čerčil razmišljao samo za trenutak ! da nije želeo uvođenje sovjetskog režima u Engleskoj. Da li bi sa zadovoljstvom video "slavnog" maršala Tita da zaseda u Domu Lordova ? Boljševizam se nije zaustavljao pred ma kojom zemljom. On prati neumoljivo svoj zakon koji se zove pobeda Crvene Armije kojoj je predhodila ili je pratila svetska revolucija. protiv ove svetske propasti, Nemačka je jedina garancija Engleskoj i ostalom svetu. Srbi sada jasno vide i uviđaju da ih na Istoku jedino nemačka armija brani protiv najezde Crvene Armije i da ih štiti po kućama od komunističkih bandi. Izdani drsko od strane Engleske, sovjetima Srbi su odlučili da se bore do kraja ili da radije poginu nego da padnu pod jaram Staljina. Bar će herojski umreti, smrću dostojnom naroda koji je sačuvao svoju čast i veru.

Ali Englezi se nisu zavaravali da veruju daće biti pošteđeni od strane pobeđničkog Boljševizma. Oni su znali da izbegnu isto tako i smrt. Ali to je bila ponižavajuća i sramna smrt.

Završavajući tekst mislim na mog odličnog prijatelja predsednika Lavala. Ja ga molim da mi oprostí ako sam uputio bratski prekor mojim prijateljima u Francuskoj.

Čujem sa više strana da pojedini Francuski krugovi podcenjuju Boljševičku opasnost, smatrajući da je Nemačka okupacija jedina stvar koja treba da zabrine Francusku. Kakva ubitačna zabluda !!! Negube li zdrav razum, jer će jednoga dana Nemci napustiti našu zemlju kave će biti snage koje će moći da isteraju sovjete koji će zauzeti našu otadžbinu posle eventualne pobeđe Crvene armije nad Nemačkom vojskom ?

Evropa koja je dosta slaba, mora da ima Francusku za Francuze a ne Francusku Sovjetsku Republiku, pa bila ona i kratkog veka. Čovečanstvu trba večita Francuska.

Govor naradio Beogradu 1943.

Dr.M Spalajković

POSLANICA DONKIHOTIMA

U "slobodnim jugoslovenskim planinama", pored nikogovića ima i kolenovića. Njih nazivamo Donkihotima. Oni u nama bude samo osećaje bolećivog sažaljenja. Zar neko može mrzeti Don Kihota? Deca mu se smeju i žale ga.

Don Kihot je bio španski vitez "bez mane i straha", iako je celog veka ratovao protiv vetrenjača. Onda nije bilo komunista. Utoliko je sada i lakše raspoznati belosvetske crvene nikogoviće od zelenih nacionalnih Donkihota koji se bore protiv kužnog zadaha internacionalnih vetrogonja.

O, vi, Donkihote srpske loze i kolena! Došla mi je do ruku rezolucija vašeg kongresa održanog u "slobodnim jugoslovenskim planinama". U njoj ima stvari koje bih i ja potpisao. Vidim da ste nacionalisti. Samo najgori među Srbima mogu biti komunisti. To svi znamo. Ali šta to vredi! Zinat se Srbin nekad poturčio. Tako i vi... Nema te srpske majke koja ne kune Engleze i Staljina, a vi ih blagosiljate; srpski narod ih proklinje, a vi ih u vašoj rezoluciji proslavljate.

Šta vrede sve vaše patriotske namere i svi vaši raspaljivi govori kad stalno gubite iz vida stvarnost, srpsku stvarnost, i neprestano zatvarate oči pred jednim za srpski narod najglavnijim pitanjem. Od našeg državnog sloma, postoji za Srbe pitanje o njihovom biološkom opstanku. A obezbeđenje opstanka srpskog naroda može se postići jednim jedinim putem onim kojim ide general Nedić. On je spasao srce Srpstva-Majku Srbiju.

Može se zamisliti šta bi bilo sa Srbijom za ove poslednje tri govine da nije bilo generala Nedića koji je onda kao i danas remetio

planove komunista i njihovog vođe Tita. U tome je najveća istorijska zasluga generala Nedića i za Srpstvo i za Evropu. Srbija je danas na Balkanu glavna tvrđava, protiv boljševizma koji je zapljuskuje sa severa i sa zapada.

U samom početku vaše rezolucije, vi neskromno izjavljujete da je "27 marta 1941 Jugoslavija svojim stavom i ulaskom u rat stvorila preokret i uveliko poretetila planove neprijatelja". Kojeg neprijatelja? Ceo svet zna da do tog datuma Nemačka nije bila neprijatelj bivše Jugoslavije. Ona je bila protivnik Engleske boljševičke Rusije, kao što i vi sami podvlačite naglašujući: da je uz ogromne žrtve narod Jugoslavije "olakšao položaj i Velikoj Britaniji i Sovjetskom Savezu". Jesu li to, ili nešto sasvim suprotno tome, zahtevali naši pravi narodni interesi? Ali lukavi Albion iskoristio je ludačku pamet generala Simovića i budalastu fantaziju naših Donkihota. Umesto da u borbi za odbranu veliko-britanskog imperijalizma izgine jedan milion Engleza, izginuo je jedan milion Srba. U znak zahvalnosti "maršal" Tito je određen da bude tumač savezničkih namera prema "savezničkoj Jugoslaviji". Staljin je naumio da i srpskom narodu priredi onaku istu Vatrolomejsku noć kao što je i ruskom, tu strašnu noć koja već dvadeset i pet godina traje u sovjetskom raju.

Eto, to su sjajni plodovi kojima je urodila mudra setva naših Donkihota od 27 marta. Država izgubljena, Srpstvo izmrcvareno, milion Srba pokošeno, na hiljade srpskih domova razoreno. Eto, to su blagodeti koje nam je 27 mart doneo.

O, Donkihoti, smilujte se bar u poslenjem času na gorku sudbinu unesrećeng srpskog naroda. Vi smatrajte bezumlje iz 1941 godine kao najslavniji događaj u našoj istoriji. Vi ste ponosni što ste uvukli zemlju u ovaj svetski rat "radi borbe za slobodu i demokratiju". Pa gde vam je bila pamet? Zar se samo naši Donkihoti nađoše – iako nam ni sloboda ni demokratija nisu bile ugrožene – da ulete u tu najstrašniju od svih pustolovina. Zašto to Turci, iako saveznici Engleza do sada ne učiniše? Zato što su mudriji od nas. Zato što se ne povode za svojim angofilskim osećajima, nego samo za svojim državnim i narodnim interesima. Zato što su ozbiljni i razboriti ljudi koje ni najrepredeni engleski političari nisu mogli izigrati.

O, Donkihoti, šta vam je! Po vašoj naopakoj logici, uprkos očiglednoj surovoj stvarnosti, trebalo bi proglasiti 27 mart za narodni praznik i bezumne tvorce narodne nesreće za "nacionalne heroje", a sve one kojima je bilo stalo do spasavanja svakog srpskog života za narodne izdajnike.

Ali ostavimo sve to na stranu. Dužnost je danas svih srpskih rodoljuba da se pridržavaju jednog zajedničkog imperativa, i da ne odstupaju od njega. Nemojte, ni jednim ni drugim, da sudite. Tome sad nije vreme. Ostavite to narodu, ili još bolje istoriji. Ako smo Srbi, ako smo rodoljubi, ako smo ljudi mi ćemo u ovom sudbonosnom trenutku misliti samo na jedan zadatak, na jednu

dužnost: odbraniti srpski narod od komunističke nemani koja pretila da uništi i njegovo telo i njegovu dušu. Sve ostalo je za sada sporedno i bez značaja, a naročito pretresanje prošlosti.

Čujte me! Ja sam već obema nogama u grobu i nemam više nikakvih ličnih ambicija. Ni položaj, ni slava, ni bogatstvo nemaju za mene nikakvog značaja. Uvek sam svoj život prinosio na žrtvu svome narodu. I sad mi savest nalaže da i vama mlađim ljudima kažem istinu, u oči. Vi ste ponositi nacionalisti i odvažni Srbi ali ste usijane glave. Ne uvaljujte, preklinjem vas, srpski narod u nove nesreće. Čuvajte ga od svakog zla. Ko zakleti neprijatelji komunista vodite brigu samo o najneposrednijim i najprečim interesima srpskog naroda i odbacujte za sad sve drugo na stranu. Ne mešajte se u veliku svetsku politiku; nemojte biti zrno kukolja između dva žrvnja. Takva uloga ne priliči Srbima. Otrсите se jalovih ambicija i praznih deklamacija. Nemojte više pokretati pitanja ni o demokratiji, no o Jugoslaviji, ni o političkim strankama. Govorim vam istinu kojoj me je ovaj čemerni život naučio.

Saslušajte me! Vaše fraze o demokratiji bude u meni uspomene na nekadašnju zloglasnu demagogiju koja je sebično iskorišćavala lakovernost i neprosvećenost širokih narodnih masa, kao što je i u Engleskoj lažna demokratija političkih koterija bezobzirno eksploatisala radništvo i građanstvo. Probudena svest srpskog naroda hoće narodnu zadružnu državu u kojoj će se naročito voditi računa o seljaku i seljaštvu jer, zahvaljujući samo njemu a ne onakvoj demokratiji o kakvoj vi još sanjate, Srbija je izdržala sve velike napore ne samo u velikim oslobodilačkim ratovima 1912 – 1918, nego i u ustancima Karađorđa i Miloša kao i pre njih za vreme robovanja pod Turcima. Vi ste protiv svih vrsta diktatura i zbog toga ste, kažete, žrtvovali svoju državu i svoj narodni opstanak. A šta će te sad žrtvovati, kad vam se savetuje da primite najgoru i najsvirepiju od svih diktatura – diktaturu boljševičkog prileterijata. I ko vam to savetuje? Onaj isti koji vas je i uvukao u rat, tobož za odbranu "slobode i demokratije" a u stvari za odbranu svoga imperijalizma.

I naš je ideal demokratija, samo kakva? Nju ne predstavljaju degenrerisani mozgovi engleskih lordova, ni jevrejsko-američka kriminalna pohlepnost za svetskim zlatom, ni jevrejsko-sovjetska bezbožnička i varvarska samovolja. Naš demokratski ideal predstavlja zdrava pamet i duševna zadružnost naših srpskih domaćina. U srpskoj seljačkoj zadruzi i u svetosavskom moralu leže večni temelji srpske demokratije. Na njima se od prastarih vremena izgrađivala srpska nacionalna socijalnost. Zato mi ni danas nemamo potrebe da se ugledamo na tuđinski fašizam. Ali mi nećemo ni lažni engleski demokratizam ni jevrejski internacionalizam. Mi hoćemo da se vratimo našem svetosavskom srpskom nacionalizmu. I z a t o nikakvu, ni ideološku, ni

sociološku, jeres nećemo više trpeti. Mi hoćemo da se srpski narod preporodi i da se u čisto srpskom duhu obnovi. Je li vam to jasno? Vama ni iskustvo iz nedavne prošlosti nije oči otvorilo. Vi hoćete da i dalje pravite eksperimente sa srpskim narodom u okviru vaše zamišljene Jugoslavije. Zar vam kobni eksperimenat Dragiše Cvetkovića nije bio dovoljan? Vi znate do čega je on doveo i kakve su bile njegove posledice za srpski narod u bivšoj Jugoslaviji. Zašto bar vi, koji predstavljate Srbe u tom vašem nacionalnom komitetu, ne mislite na ono što je danas za srpski narod najpreče?

Vladi narodnog spasa poručuju neprestano iz naroda da ona ima da se stara samo o opstanku Srbije, i srpskog narod, i ni o čemu drugom. Osim toga, izbeglice prete da će razneti na komade svakog onog koji bude pokušao da vaspostavi Jugoslaviju na svoju ruku i protiv volje srpskog naroda Sudeći po izvesnim stavovima u vašoj rezoluciji, izgleda da je i vama poznato takvo raspoloženje najvećeg dela našeg naroda u tom pitanju. Pa onda zašto ga pokrećete i time samo unosite još veću pometenost u naše javno mišljenje. Zašto gubite vreme, mlateći praznu slamu. Vi već deljete ražanj, a zec je još u šumi. To nije metoda srpskog naroda. Kakav je vaš pravi cilj? Vaša rezolucija ostavlja utisak kao da vi već sad hoćete da stvarate stranku koja će služiti ne srpskom narodu nego vašim ličnim i političkim svrhama. Vama je stalo do vlasti. Vi dajete i ime toj svojoj stranci: "jugoslovenska demokratska zajednica". I izabrali ste baš sadašnji momenat za takve vaše poduhvate, kao da srpski narod nema nikakvih prećih briga. Vašom rezolucijom vi već sada unosite klice razdora među srpski narod, umesto da ga ujedinjujete u jedan jedini front, protiv komunizma, kao što to svi ozbiljni i zabrinuti Srbi žele i očekuju. Mi nećemo stranke; mi hoćemo ceo srpski narod duhovno i materijalno ujedinjen u jednu narodnu zajednicu u okviru svoje seljačke zadružne države. Mi hoćemo da se srpska država posveti samo srpskom narodu, da se samo o njemu stara. Srpski narod to i zaslužuje.

O ostalim tačkama u vašoj rezoluciji neću ni da govorim. One samo odaju vaše stare, neiskrenljive navike demokratskih frazeologa. Trezveni političari vode računa o životnim narodnim interesima, o stvarnim potrebama i prilikama, i rukovode se samo glasom svoje savesti i nikako šupljim demagoškim frazama, a još manje neiskrenim tuđinskim uticajima.

Demagoška frazeologija postaje naročito opasna kad služi, svesno ili nesvesno, tuđinskim interesima. To se videlo 27 marta. To se, nažalost, vidi i danas.

Vi se hvalite u svojoj ravnogorskoj rezoluciji da ste vezali znatne nemačke snage na Balkanu, u korist Velike Britanije i Sovjeta. Ali ne kažete po kakvu cenu i ko plaća tu cenu. To najbolje zna srpski narod. Tu istu ulogu vrši i Tito, samo na svoj način. On uliva Englezima mnogo više poverenja nego vi. To bi vama, kao srpskim

nacionalistima, moglo da služi na čast. Ali vi izjavljujete – valjda iz surevnjivosti zbog Titove popularnosti u Engleskoj – da će te i dalje raditi u korist engesko-sovjetske koalicije i to još uspješnije, pošto je zahvaljujući vašim naporima "jugoslovenski otpor danas u punom obimu organizovan".

Pa znate li šta to znači? Znate li vi šta govorite, ako već ne znate šta radite. Vi sa oduševljenjem govorite o organizovanju ipostojanju neke jugoslovenske narodne vojske u otadžbini. Pa znate li vi kakvo zlo nanosite srpskom narodu tim vašim govorljivim hvalisanjem? Vi ponovo navlačite sumnju na mukotrpnog srpskog seljaka, i izlažete ga paklenim mukama. I sve to činite u ime kralja Petra II.

Pa znate li vi kakav udarac time nanosite i ugledu kralja i osećajima srpskog naroda koji je oduvek bio i ostaće monarhist? Kao ministar vojni i član srpske vlade general Draža Mihajlović svojim nelegalnim prisustvom u okupiranoj Srbiji čini medvedu uslugu narodu i monarhiji. I ja to otvoreno kažem, jer strahujem i za narod i za monarhiju.

Ja ne mogu priznati ni Draži Mihajloviću iako se zakleo na vernost kralju i odanost dinastiji da je odaniji i ubeđeniji monarhista od mene, ni Živku Topaloviću, koji je ranije pripadao tolikim internacionalama, da je veći nacionalist od mene.

Zar naši Donkihoti još ne vide u kakav su položaj doveli srpski narod? Zar oni još nisu svesni teških posledica svega što su do sada uradili – u ime kralja Petra II – a sve po volji i naredbama Engleza. Pa zar hoće i dalje da produže tim putem? Po prirodnom nagonu svoga samoodržanja, srpski narod neće više to dopustiti i već sada uzvikuje: ne, dalje se tako ne može!

Dražo Mihajlović se bori protiv komunista. On bi kao Srbin i vojnik, to radio i da nije ministar vojni ni član jugoslovenske vlade u emigraciji, i u tom slučaju ne bi mu se ništa ni s koje strane moglo zameriti. Ali njegovo naimenovanje za ministra vojnog i nelegalno bavljenje u Srbiji pretstavlja fatalnu pogrešku. I čudo je da on sam, kao obrazovan generalštabni oficir kome su poznati principi međunarodnog prava, nije od početka otklonio tu pogrešku koja je samo otvorila jednu zabludu u srpskom narodu. Očevidno, inicijativa za takvu grubu pogrešku nije potekla od kralja Petra II, jer ona nije u tradicijama njegove dinastije. U prošlom svetskom ratu, Kralj Petar I i kralj Aleksandar (kao regent) imali su svog ministra vojnog ali ne ilegalno u Srbiji koja je bila okupirana kao i sada, nego pored sebe na Krfu ili u Solunu, a narodu su preko poverljivih ljudi savetovali da se ne povodi za avanturistima i samozvanim narodnim oslobodiocima.

Očevidno, naimenovanje Draže Mihajlovića za ministra vojnog sa sedištem na samom terenu akcije delo je engleske vlade koja je htela da iskoristi do krajnjih granica monarhiske osećaje srpskog naroda, da bi od Srba načinile buntovnike protiv okupatora, radi

izvođenja svoje ratne politike nerava. Kralj Petar II je taoc u rukama Engleza i nemoćan je da spreči njihove nedostojne planove. Englezi su hteli da mu nametnu i Tita za ministra vojnog kad je Staljin, iz pojmljivih razloga, bio zauzeo stav protiv Draže Mihajlovića kao nepomirljivog protivnika komunista. Naša je zemlja posle kapitulacije pala pod vlast okupatora. Ranije vlasti – vlada i vladalac – izgubili su pravo svakog legalnog, bilo posrednog bilo neposrednog, mešanja u upravljanju Srbije dogod okupacija traje. "Jedna zemlja a dva gospodara, nit je bilo niti može biti". Može li dakle, po međunarodnom pravu Draža Mihajlović, pored okupatora, izdavati naredbe i uredbe, vršiti mobilizaciju i rekvizicije, donositi smrtne presude, sazivati zborove i skupštine i.t.d., jednom reči, biti država u državi. Kad on to ne bi radio kao ministar vojni i u ime kralja Petra II, nego kao privatna ličnost i na svoju ruku, to bi imalo sasvim drugi karakter. Ali ovako se srpski narod zbog svojih monarhijskih osećaja i urođenog poštovanja legitimnosti, zavodi na pogrešan put i izlaže opasnostima. To kralj Petar II ne može želeti. Srbi su nacionalisti i monarhisti, što je očevidno bolje nego da su komunisti. Oni su odani dinastiji Karađorđevića i u tome je najjače jemstvo da Tito i boljševički planovi ne mogu kod Srba imati uspeha. Srpski seljak je državotvoran i navikao je na legalnost. U svom monarhiskom shvatanju on je sasvim prirodno sklon da poslušá onog koji mu naređuje u ime Kraljevo. Ali ako se to praktično protivi interesima okupatora, onda takvo stanje postaje opasno za narod. Ono se ne samo kosi sa odredbama međunarodnog prava i međunarodnih konvencija, na koje se okupator naslanja, nego škodi i monarhijskom raspoloženju zemlje, jer narod uklješten između dveju protivrečnih vlasti, strada i svoja stradanja pripisuje onome koji mu u ime Kraljevo naređuje.

Vi, ravnogorci, i sami izjavljujete vrlo pametno da se ne organizujete za borbu protiv Nemaca, jer bi to bilo isuviše nepametno. Pa kad je tako onda zašto stvarate svoju zasebnu organizaciju? Zašto hoćete državu u državi? I to u ime kralja Petra II, što je protivno i zdravom razumu i zdravoj politici. Za borbu protiv komunizma, pa to i general Nedić hoće. Zašto se onda izdvajate? Zar zato što to inetresi Engleske i njenih saveznika, a ne interesi srpskog naroda, zahtevaju! Od najveće je štete potezati kraljevo ime i iza njega se zaklanjati, kao što vi to radite. Za Engleze je to od najveće koristi. Ali je vaša dužnost da se ne predajete tim prljavim računima engleske politike i da kralja štedite.

Čovek se pita: kakvo je ovo prokletstvo nad srpskim narodom?

Može li kralj želeti da se srpski nacionalisti podele na dva protivnička tabora – da se u ime_monarhije izazove rat među samim monarhistima. A samo to može da bude rezultat vašeg nerazumnog držanja.Vi nemožete u posednutoj zemlji pretstavljati najvišu vlast i tražiti od naroda pokornost,Vi nemožete biti država

u državi. S takvim pojmovima Vi samo možete dovesti do građanskog rata a to I žele neprijatelji Srbije. Da li to može želiti kralj Petar II ili njegov ministar vojni Draža Mihajlović? Ne, ni jedan ni drugi. Građanski rat je naročito potreban Englezima I Sovjetima da bi omeli rad generala Nedića na obnovi Srbije. Vrhunac Engleske bestidnosti dostignut je onomadašnjim govorom generala Simovića preko Londonskog radija. Cinični Englezi izvukli su tako reći iz ludnice toga sumanutog čoveka u ovom poslednjem času kad Engleski interesi zahtevaju da se poslednji ostatak srpskog naroda žrtvuje za njihove odvratne imperijalističke I jevrejsko ž boljševičke planove. Svojim ludačkom govorom, taj upropastitelj Srpstva ima još obraza I drskosti, da govori "o ljudima u inostranstvu" koji neće da gledaju otvorenosti u oči. I taj potpuno moralno propao čovek, ponosi se zloglasnim "narodno oslobodilačkim pokretom" nesrpskog bandita TITA, Moše Pijade i Ivana Ribara, i posle ovoga sto je bilo uverava Srbe da jedini cilj tome pokretu "što jače vezivanje nepritaljskih snaga na Balkanu". Ali Srbi dobro znaju a među njima najbolje zna Draža Mihajlović, kolika i kakva su zverstva pod zvučnom I podmuklom lozinkom lažnog "narodno oslobodilaškog pokreta" dosad počinjena nad Srbima. Nije Staljinovom Maršalu I komunisti cilj da vezije Nemačku oružanu snagu na Balkan, niti on u tome mogao uspeti, nego je njemu stavljeno u zadatak da istrbljuje srpski narod a na prvom mestu da uništava srpske nacionaliste i srpske domaćine. Draža Mihajlović je sve to svojim očima video I sa gnušanjem je o svim tim zverskim nedelima javno govorio i pisao. I pored svega toga, Simović je postao otvoreni advokat Staljinovih boljševika i Titovih komunista, tih najkrvoločnijih neprijatelja srpskog naroda. Time je dokayao svoje neizlečivo zločinačko ludilo.

O, vi ravnogorski zanešenjaci! Okanite se politikanstva i diplomatisanja. To nije za vas. Vi gledate u atlantskoj povelji idejnu garantiju za pobedu narodne I socijalne pravde. Ako zbilja jos I sada verujete u tu povelju, upitajte Poljake šta oni o njoj misle. Zar ne vidite da je za jevreje celog sveta glavni cilj ovoga rata, srušiti podjednako I Nemce I Slovene. U Londonu, Vašingtonu I Moskvi, jevreji vode kolo. Engleska nije poslala svog izaslanika na vas kongres, jer nije htela da uvredi Tita. Razni Harisoni, Vilsoni I Džonsoni smeju vam se u brk I smatraju Srbe za nižu rasu. Njima je svejedno šta će biti sa Srbijom I srpskim narodom. Ali to ne može biti svejedno vama ni ostalim srpskim nacionalistima koji vide spas samo u srpskoj slozi.

Za ljubav krvoloka Tita koji istrebljuje Srbe, Čerčil je žrtvovao Kralja Petra koji je zbog Engleske izgubio I presto I državu. Svaki Srbin danas sa pravom zaključuje da se u moralu gospodina Čerčila ogleda I moral celog engleskog naroda. Sa Josifom Brozom Titom, tim "otmenim prijateljem" Čerčilovim, srpski narod će prečistiti

račun, a sa Engleskom kao saučesnikom Titovim on ga je već sada potpuno prečistio.

Zato I vi, držite se čojstva I junaštva, sačuvajte srpski ponos.Udrite po Titu I komunistima.Trebite gubu iz otorine..

Govor održan na beogradskom radiju 8.Marta 1944.

Dr. M. Spalajković

Srpskoj omladini!

Današnjim govorom obraćam se srpskoj omladini. Ona će me razumeti. Moje reči neće ostati bez odjeka u duši srpskih omladinaca pa ma gde oni bili.

Srpska omladina je svojim grudima podigla živi bedem na zapadnoj granici Srbije. Ona brani ne samo opstanak nego i ponos srpskog naroda od drskih uvreda koje mu bez prestanka nanosi bezobzirna svetska zavera.

Spiker neke britanske radio emisije javio je pre neki dan, da se u glavnom stanu "maršala" Tita slavi pobjeda, jer je Tito sa svojom vojskom od "tri stotine hiljada" ljudi sasvim potukao Nemce u Bosni i Hrvatskoj. Očevidno engleska publika poverovaće u te laži. To mi je sasvim svejedno. Ali gospodinu Čerčilu su one naročito potrebne radi izvođenja jednog još ciničnijeg plana. On sada probegava i takvim prostačkim obmanama da bi prisilio Kralja Petra da se pokloni komunistu Titu. Svi su Srbi prozreli tu sramnu igru koja se odigrava u Londonu na račun srpskog ponosa i nikad je neće gospodinu Čerčilu oprostiti.

Svaki narod shvata gostoprimstvo na svoj način. Kako Englezi shvataju tu opštu čovečansku dužnost, koja se nameće svima kulturnim narodima, danas je poznato celom svetu, a Njegovom Veličanstvu Kralju Petru bolje nego ikome u svetu. Bezobzirnost engleske vlade prema Njemu ne preza ni od nepristojnosti, ako ne i od prestupnosti.

Krajem prošle godine, Kralj Petar je bio primoran da se sa svojom vladom preseli iz Londona u Kairo odakle je posle, prema englesko-boljševičkom planu, trebalo da nastavi put – upravo, definitivnu selidbu – za Moskvu. Ja sam ga tada, preko beogradskog radija, preklinjao da ostane veran tradicijama svoje dinastije, da sačuva svoje dostojanstvo, da ne ide na poklonjenje ubicama ruskog cara Nikole II, tog najvećeg dobrotvora Srbije.

Uskoro posle toga, ja sam se obratio i evropskoj javnosti i izneo nečuvano mučeništvo srpskog naroda, koje je rezultat sistematskog i ciničnog izvođenja engleske politike na Balkanu. Ja sam tada istakao odlučno i nepomirljivo držanje Kralja Petra prema boljševizmu, kao primer ostalim vladaocima u Evropi, Tom prilikom dopusito sam sebi da i engleskom Kralju skrenem pažnju na nedostojne manevre g. Čerčila da nametne – jednom nemoćnom Kralju jednog komunističkog prestupnika. Tada sam izjavio da predstavnik srpskog naroda i nije Josip Broz-Tito i da će Srbi pre izginuti nego pasti pod jaram Staljina i postati komunisti.

Kad bih se danas mogao neposredno obratiti Kralju Petru, ja bih Njegovom Veličanstvu, u ime Srba, rekao ovo:

Trenutak je ozbiljan i za Vas i za srpski narod. Sam Bog Vas stavlja na iskušenje i pruža Vam priliku da pred celim svetom zasvedočite onaj najviši srpski herojizam koji donosi besmrtnost. Vaša dinastija je slavna, jer su u njenim tradicijama nastavljene tradicije dinastije Nemanjića, jer se u njenoj duši ogleda duša srpskog naroda. Setite se samo Kosovskog zaveta i odluke cara Lazara. Od Kosova svaki Srbin zna kome će se privoleti carstvu, da li nebeskome ili zemaljskome. Od toga vremena pitanje o izboru između Boga i prestola za Srbina više ne postoji. Zato ni Vi, Veličanstvo, nemojte žrtvovati svoju srpsku savest ni za kakvo zemaljsko blago. Samo tako biće i Vaš presto od Boga blagoslovljen i među ljudima obezbeđen.

Poslušajte me i nećete se kajati. Ja živim samo za svoj narod i borim se za njega. Meni je u toj borbi, i danas kao i uvek, jedino sredstvo reći svakome istinu u oči. Nikakva ljudska sila ne može me odvratiti sa tog srpskog puta. Moja savest se pokorava Bogu a ne ljudima. Blaženopočivši Kralj Vaš otac bi Vam to potvrdio, kad bi mogao iz groba progovoriti.

Demonske sile misle da je duša Vašeg Veličanstva na prodaju. Zna li, zašto im je ona potrebna?

Tito, taj "otmeni" prijatelj g. Čerčila, u očajnom je položaju. Njegove bande su zatrovane. Niko ih više ne može spasti. Ni Staljin sa Istoka jer je nemački bedem neprobojan, Angloamerikanci sa Zapada jer je evropska tvrđava nepristupačna. Engleska je izgubila veru u svoju misiju i ne može čak ni sebi da pomogne u Italiji. Tito je s one strane Jadrana i ne može se održati bez unutarnje jake podrške. Ni Čerčil ni Staljin mu je ne mogu pružiti. Tito je bez ikakvog moralnog autoriteta u narodu i za njegov je sad nastala životna potreba da se nasloni na Vaš moćni autoritet, na slavno ime i prestiž dinastije Karađorđevića. Za njega se lično sad postavlja pitanje "biti ili ne biti". I od Vas g. Čerčil traži da Vi Tita spasete! Od Vas, koji niste hteli pružiti ruku ubicama ruskog para, sad se pod gnusnim pretnjama iznuđava da pružite obe ruke ubici srpskog naroda. I ko vrši taj odvratni pritisak na Vas? Onaj isti koji Vas je na najpodliji način lišio i prestola i otadžbine, i koji Vam je neprestano obećavao da će Vam vratiti i jedno i drugo.

Ali Srbi veruju da ima Boga i da on neće ostati dužan Englezima, kao ni ostalim grešnicima, velikim i malim, za tolike patnje nanete Vama i srpskom narodu.

Zna li g. Čerčil ko je Tito? Ako ne zna, recite mu da većeg krvoloka Srba do sad nije bilo. Srpske kletve, dogod bude Srpstva, pratiće i njega i sve njegove saučesnike.

Nekada je ded Vašeg Visočanstva, pod legendarnim imenom Petra Mrkonjića branio srpski narod od Turaka u Bosanskoj Krajini u kojoj danas više Srba nema, jer ih je Tito sve istrebio. G. Čerčil i g. Idn

smatraju Tita za saveznika i ukazuju svu pomoć njegovoj banditskoj akciji čiji je jedini rezultat istrebljivanje srpskog naroda.

Na veliku sramotu ljudske moralne svesti, g. Čerčil se hvali svojim prijateljstvom sa Josipom Brozom – Titom. On zaboravlja, a možda i ne zna, da je i taj Tito pripadao onoj mračnoj mafiji koja je ubila Vašeg plemenitog oca u Marselju. Engleski "sekret servis" mogao bi rasvetliti mnoge tajne, a naročito one gde su i njegovi prsti umešani. Ja se sećam da se tada u Parizu s bolom i gnušanjem o tome govorilo. Možda će g. Idn moći o toj mafiji štogod bliže da Vam kaže.

Tito, taj hrvatski komunist i bivši robijaš, preti sad sinu Kralja Aleksandra da mu neće dopustiti da se ikad vrati u domovinu svojih predaka, da poseti leglo dinastije Vožda Karađorđa, da se u Topoli – na Oplencu – pokloni senima Kralja Oslobodioca i Kralja Mučenika. U svojoj ciničnoj hipokriziji, g. Čerčil se pretstavlja kao Vaš prijatelj koji se trudi da izmiri Vaše Veličanstvo i razbojnika Tita, a englesko-jevrejska štampa još postavlja pitanje da li će sad Tito uopšte "blagoizvoleti" da Vam pruži ruku. Toliko uvredljive drskosti srpski narod ne može ni podneti ni oprostiti. Nikad se niko nije drznuo da takvu smrtnu uvredu nanese srpskom ponosu, i to ponosu onih junaka, onih vitezova, koju su sa Vašim slavnim ocem na čelu stvorili najslavniju ratnu epopeju, svojim pobedama na Kajmakčalanu, i uzdigli srpsko ime do najviših vrhova počasti i poštovanja. I tim junacima i vitezovima Tito i Čerčil pljuju danas na obraz!

Vi ste daleko i ne znate šta se dešava u zemlji i šta se oseća u narodu. Naš je narod duševan i bolećiv. Njemu teže pada Vaša gorka sudbina nego njegova propast i sve njegove nedaće. On proklinje Dušana Simovića što Vas je iz zemlje odveo. Ali Englezi su znali šta rade. Njima ste Vi bili potrebni kao taoc da bi oni mogli do kraja rata mrcvariti telo srpskog naroda i raspinjati njegovu dušu. Srpski narod je ponižen, uvređen, izranavljen. Nesloga u gradu, bespuće na selu, razdor i borba među jednokrvnom braćom. Srpska narodna zajednica je obezglavljena, razbijena, i krvvari kao rasturena porodična zadruga kad ostane bez domaćina. Misleći na Vas – na sina svog najvećeg Kralja – srpski narod oseća najveći bol.

Posle pogibije Vašeg roditelja prirodno je bilo da Vam oca zameni Vaš stric i da do kraja, ma i po cenu svoga života, brani i odbrani Vas i zemlju od svake spoljne i unutarne napasti. Tako je trebalo i moglo da bude. Ali, eto do čega smo došli! Vaša tragična sudbina svakom čestitom Srbinu para srce. Srbi nisu zaboravili svoju istoriju. Oni pamte šta je bilo posle smrti Cara Dušana Silnog sa njegovim sinom, nejakim Urošem. I Vi ste suviše rano oca izgubili i ostali samohrani, tako reći, bez igde ikoga u ovom samoživom i

sebičnom svetu, napušteni i ostavljeni na milost i nemilost ljudima bez savesti i bez duše. Tako Srbi gledaju na Vaš današnji položaj koji in razdire dušu.

Vaša tragedija nadmašila bi čak i maštu genijalnog Šekspira koji, iako je bio Englez, ne bi mogao zamisliti svu jezivu stvarnost koja se danas, u dvadesetom veku, odigrava sa Vašom sudbom u engleskoj prestonici. Šta je Šajlok prema gospođinu Čerčilu? Šta je litra mesa prema celoj duši! Čerčil, taj moderni Šajlok, traži Vašu dušu. On zahteva od Vas da prodate svoju savest, svoju čast, svoj obraz.

Ja Vas iskreno žalim i kao vladaoca i kao čoveka, a na prvom mestu kao sina moga uzvišenog i nezaboravljenog prijatelja. Bilo Vam je deset godina kada ste se igrali u mom stanu u Parizu. Već ste bili siročić bez oca. Gledajući Vas u tim tužnim časovima, razmišljao sam o zloj kobi koja prati i našu zemlju i celu Evropu. Poznavao sam ljude, njihovu praznu taštinu i grešnu sebičnost, a predosećao sam jasno da će evropska bezbožna inteligencija odigrati do kraja svoju kobnu ulogu. Sa nestankom Vašeg oca nestalo je u meni i poslednje nade da će se bar naša zemlja moći odupreti toj opštoj zloj kobi. Od tog vremena, naša sebična, određena i vlastoljubiva inteligencija samo je napredovala na tom putu opšte tada i na posletku je tako nisko pala da jedan njen deo, u izmećarstvu tuđinu, i danas posle svega što je bilo, još zavodii lakoverne mase obmanama da se ruski boljševizam preporodio i da se engleski lordovi sa Sovjetima bore za demokratiju.

Danas svi pitamo. Meni nije žao ni naše određene inteligencije, ni naših političara. Neka stradaju, oni to i zaslužuju. Meni je žao samo našeg seljačkog naroda i Vas, jer narod i Vi niste zaslužili ovako gorko ispaštanje.

Veličanstvo! Englezi mogu uspeti da Vam nametnu svoju volju. Oni mogu i bez Vaše saglasnosti – kao što će verovatno i uraditi – proglasiti vladu kakvu žele Tito i Staljin. Ali neka svaki zna da će srpski narod, sav srpski narod, smatrati tu vladu ne samo kao nasilno Vama nametnutu, nego kao otvoreno neprijateljsku i antisrpsku vladu protiv koje će se srpski narod svim sredstvima boriti.

Veličanstvo! Neka Vam ljubav srpskog naroda bude izvor snage da istrajete do kraja na srpskom neokaljanom putu. Moje su reči iskrene. One su samo odblesak svega onoga što Vam iz dubine svoje duše želi srpski narod i svega onoga što bi Vam i Vaš rođeni otac rekao.

Neka Vam je Bog na pomoći!

GOVOR SRPSKOJ OMLADINI PREKO BEOGRADSKOG RADIJA
05.maj 1944

Dr. M.Spajković

O DEMOKRATIJI

Definicija

Reč demokratija dolazi od grčkih reči: demos, znači narod i kratos, znači vlast. Prema tome, demokratija označava takvo društveno i državno uređenje u kome narod sam sobom upravlja.

Ovo je vrlo neodređen pojam jer vršenje vlasti naroda nad samim sobom može na tako mnogo načina da se zamisli da se tako reći, pod izrazom demokratije može da zamisli sve. Otuda i velika popularnost demokratije, jer svako sebi zamišlja narodnu vladavinu prema svojoj želji. U svojoj knjizi Psihologija gomila Gistav le Bon kaže:

"Moć reči vezana je za slike koje ona budi i potpuno je nezavisna od onoga pravog značenja. Reči, čiji je smisao najmanje određen, dejstvuju ponekad najснаžnije. Tako, na primer, izrazi: demokratija, socijalizam, jednakost, sloboda itd., jesu reči čiji je smisao tako neodređen da čitave knjige nisu dovoljne da mi opredele tačan smisao. Pa ipak, za njihove kratke slogove vezuje se skoro magična snaga, kao da one sadrže rešenja svih problema. One sadrže različite nesvesne težnje kao i nadu za njihovo ostvarenje."

Jedan od duhovnih tvoraca modernog shvatanja demokratije, Žan Žak Ruso, u svojoj knjizi Društveni ugovor, objavljenoj u Amsterdamu 1762. godine, koja se knjiga i danas među pristalicama demokratije smatra jednim od osnovnih dela za razumevanje i širenje demokratskih shvatanja, ovako izgleda glavni zadatak koji je sebi bio postavio da reši ovom knjigom:

Iznaći oblik društva koji brani i štiti zajedničkom snagom ličnost i imanje svakoga člana i kroz koji oblik svaki, pridružujući se svima, ipak sluša jedino samoga sebe i ostaje isto toliko slobodan kao i ranije, to je osnovni problem čije rešenje daje Društveni ugovor."

Dakle ličnost i bezbednost pojedinaca treba da bude zagarantovana zajedničkom snagom celoga društva, što može da obezbedi društvo samo u obliku zajednice. Međutim, ovaka ličnost i kao član društva "uvek sluša jedino samoga sebe i ostaje isto toliko slobodna kao i ranije", može čovek postići samo u društvenom obliku skupa. U skupu, svaki sluša jedino samoga sebe i slobodan je od ostalih, to jest, nije u svojim postupcima vezan za ostale, ali zato skup nije u stanju ni jednu gredu težu sa mesta da pomakne, a kamo li da organizuje odbranu svakog člana društva i njegove imovine. Žan Žak Ruso prema tome traži takav društveni oblik, u kome će čovek kao član društva, ulivati i slobodu skupa i prednosti zajednice. Takav oblik društva međutim ne postoji, to smo napred videli.

Svet je tako sazdan, da čoveku ostaje, ili da uživa slobodu skupa, zadovoljavajući se sa bednim stvaralaštvom skupa, ili, ako želi visoku stvaralačku moć zajednice, on mora da se odrekne svoje slobode u skupu i da se potčini uslovima života i rada u zajednici, a to su disciplina, poslušnost prema zakonima i starešinama zajednice, nejednakost društvena usled postojanja hijerarhije i sve ono što smo napred izneli kad smo govorili o problemima zajednice. To nije porobljavanje čoveka, već dobivanje mogućnosti za većom slobodom (mogućnost putovanja, više slobodnog vremena i tako dalje) ali se sve to postiže kroz disciplinu zajednice. Treće nema. A Žan Žak Ruso je hteo baš ovo treće.

Šta se danas shvata pod reči demokratija?

Mi ćemo najbolji odgovor dati ako navedemo definicije demokratije onako kako ove definicije daju današnji njeni branioци.

U svojoj knjizi, Savremene demokratije, koja je prevedena i na naš jezik, Englez Džem Brajs, daje nam ovakvu definiciju demokratije:

"Od Herodotova doba, reč demokratija upotrebljava se da obeleži onaj oblik vladavine po kome se uprava nad jednom državom pravno ne dodeljuje kakvoj naročitoj klasi ili klasama društva, nego skupu njegovih članova. Drugim rečima, u zemljama koje izražavaju svoja politička mišljenja i raspoloženja glasanjem, vlada pripada većini, pošto nije pronađen neki drugi način kojim bi se mirno i legalno moglo odrediti šta bi trebalo smatrati kao volju većine u jednome društvu koje nije jednodušno."

Kao što se vidi, ova definicija nam već sužava vladavinu naroda na vladavinu većine. Demokratiju kao vladavinu većine, još nam preciznije definiše Viktor Baš, profesor Sorbone u Parizu i vatreni pobornik demokratije u svetu, inače Jevrejin, u svojoj knjizi *Art et democratie*, gde kaže:

"Demokratija je političko učenje čija je suština u postavljanju suverenosti naroda, a vrhovni princip, zakon broja. S jedne strane, pošto se pretpostavlja da su ljudi slobodni i jednaki u pravima, niko ne može pretendovati na vršenje nad njima ni najmanje prisile: ispravnom oni priznaju samo jednu vladu, a to je vlada koju oni vrše nad samima sobom. S druge strane, u svakoj demokratiji broj je taj koji u krajnjoj distanci odlučuje i u izboru pretstavnika zemlje i, kad su ovi pretstavnici izabrani i okupljeni u svoje zakonodavne skupove, u glasanju zakona."

Iz ovih definicija se vidi jasno sledeće:

Demokratija je političko učenje zasnovano na pretpostavci da su u društvu ljudi slobodni i jednaki. Prema tome demokratija je politička doktrina društva u obliku skupa pojedinaca a ne društvenih zajednica. Ljudi međutim žive u zajednicama a ne u skupovima pojedinaca. Političku doktrinu, koja se svojim teoriskim osnovama odnosi na skup pojedinaca, primenjivati na društvo koje živi u obliku zajednice, bilo bi isto što i stavljati cipelu na glavu. To je lek od kijavice bolesniku o trbušnog tifusa.

Da je demokratija političko učenje skupa dokaz je i to što ona pretpostavlja odbacivanje vršenja nad ljudima i najmanje prisile. A društvo bez ikakve prinudnosti o ograničenja jeste samo skup i to čak ne uvek, jer i u skupu sloboda pojedinca prestaje onde gde počinje da škodi drugome. Naprotiv, zajednica zahteva potčinjavanje jedinke opštem cilju a ovo je u suprotnosti sa onim delom definicije demokratije, koja govori o neprihvatanju nikakve prisile.

Demokratija je u stvari vladavina većine a ne celoga naroda, koji, to priznaju i same definicije demikratije, ceo narod ne može da vlada, već ovo svoje pravo, u praksi mora da prenosi na većinu.

Logički trikovi

Demokratija je u stvari političko učenje i sistem vladavine koji su logički izvedeni na pretpostavke da je naše današnje društvo skup pojedinaca, a ono je u stvari organizovana zajednica sa svima karakteristikama i osobinama zajednice, potpuno različitim od karakteristika i osobina skupa. To je velika i osnovna zabluda demokratije. A dovoljno je u početak ovoga mišljenja nasložiti se na zabludu, pa će i svi zaključci, ma kako besprekornom logikom bili izvedeni, biti samo nove zablude. Da se iz zablude logičnim putem ne može izaći na put istine, najbolji nam primer daju takozvani logički trikovi, kojih ima i u najčvršće logički vezanoj nauci, u matematici.

I ovde ćemo navesti primere.

Iz činjenice, što je

$$(-1)^2 = (+1)^2$$

što je matematički ispravno, jer oba člana ove jednačine daju za rezultat +1, može se izvesti sledeće:

Stavimo li gornju jednačinu pod kvadratni koren, na šta po pravilima matematike imamo pravo, dobićemo nov izraz:

$$\sqrt{(-1)^2} = \sqrt{(+1)^2}$$

Pošto je kvadratni koren iz jednoga broja na kvadrat ravan samome tome broju, to imamo dalje:

$$-1 = +1$$

Kad obema stranama ove jednačine dodamo isti broj, što takođe u matematici imamo pravo, dobijamo:

$$-1 + 2 = +1 + 2$$

a to dalje radimo:

$$1 = 3$$

Na ovaj način uspeali smo da "matematičkom logikom" dokažemo da je jedan ravno tri, a kad nam je ovo pošlo za rukom, sad nam je lako iz ovoga izvući jednakost dva ma koja nejednaka broja. Ako, na primer, želimo da dokažemo da je dva ravno šest, dovoljno je da obe strane napred dobivene jednačinom pomnožimo sa dva, i stvar će biti u redu. Ako nam treba da dokažemo da je trinaest ravno petnaest, onda ćemo desno i levo dodati po dvanaest i stvar će biti u redu. Najteže je ovde bilo doći do rezultata da je jedan ravno tri, a iz svega besprekonom logikom moguće nam je dokazati nejednakost dva ma koja nejednaka broja.

Šta nas zadržava ovde da ne verujemo dobivenim rezultatima?

Zadržava nas apsurdnost rezultata jer je ona očigledna. Ali, ako ova apsurdnost ne bi bila tako očigledna, mi bismo i poverovali metodu izvođenja. A baš to se dešava u društvenim pojavama, jer tu nije apsurdnost rezultata do te mere očigledna kao u matematici, na primer.

Pa ipak, zapitaće se čitalac, kako to da se matematičkim putem moglo dokazati da je dva ravno tri?

Moguće je bilo jer se na samo jednome mestu u toku dokazivanja zabluda prihvatila kao istina. Na mestu gde smo vadili kvadratni koren na jednoj i drugoj strani jednačine, mi smo prosto tako reći skratili koren i kvadrat pod korenom i dobili da je minus jedan na levoj strani ravno plusu jedan na desnoj i time smo uskočili u zabludu. Jer istina je u tome, da svali kvadratni koren ima po dva rezultata, u ovome slučaju imali smo i desno i levo kvadratne korene iz minus jedan, a to su i minus jedan i plus jedan. Pa je minus jedan, kao kvadratni koren na levoj strani, ravan minusu jedan kao jednome od rezultata na desnoj, a plus jedan sa desne, ravno je plusu jedan sa leve strane. Mi smo, međutim, zaneti znacima, zadržali levo samo jedan od dva rešenja, minus jedan, i stavili da je ravno plusu jedan na desnoj strani i time uskočili u prvu zabludu, da je minus jedan ravno plus jedan. Kad smo to srećno prebrodili sad će nas besprekorna logika voditi samo iz zablude u zabludu. Na put istine logičnim putem se ne može vratiti.

Postoje slični trikovi i za društvene pojave. Mi ćemo ovde navesti jedan od najprostijih.

Poluživ čovek je isto što i polumrtav čovek. Izraženo matematičkim rečnikom to izgleda ovako:

$$1/2 \text{ živog čoveka} = 1/2 \text{ mrtvog čoveka.}$$

Ako levo i desno pomnožimo sa jednom polovinom, dobićemo da je živ čovek ravan mrtvom čoveku. A kad je jedan mrtav čovek ravan jednome živom čoveku, onda je i sto mrtvih ljudi ravno stotini živih. Iz ovoga se svaki zaključak o jednakosti života i smrti može da izvede i to potuno logičnim putem.

I ovde je zabluda uspela da se provuče u logiku u samome početku. U prvoj jednačini, levo je u stvari polovina života, a desno polovina mrtvila. Polovina živog čoveka, to jest njegova živa polovina nije jednaka sa mrtvom polovinom, i ako je poluživ čovek isto što i polumrtva. Bilo je dakle ovde pogrešno u opšte stavljati ovu misao na napred pokazani način u jednačinu. A kad se to prihvatilo, onda besprekorna logika vodi samo u novu zabludu.

Sasvim je slično i sa demokratskom političkom i sociološkom doktrinom. Ona je u samim svojim osnovama naslonjena na veliku zabludu, da je naše današnje društvo skup pojedinaca i da u njemu važe zakoni i odnosi društva u obliku skupa. Čim naše današnje društvo nije skup već zajednica, u kojoj su zakoni i odnosi sasvim drugačiji nego u skupu, demokratija je neprimenljiva za naše današnje društvo. Ali, svet ne zna za razliku između skupa i zajednice. Neobaveštenom čoveku izgleda sasvim prirodno da smatra svako društvo kao prost zbir članova, pa mu se i demokratsko učenje čini oslonjeno na istini. A kad ljudi to prihvate, onda je i sve što se iz ovoga logičkim putem izvede isto toliko istina kao i pretpostavka od koje se pošlo. Demokratija postaje ozbiljno političko učenje u koje ljudi veruju i od koga očekuju rešenje svih svojih društvenih problema i teškoća.

A vera, koju ljudi u demokratiju ulažu, i sposobnost demokratije da ove probleme reši, dve su različite stvari.

Do koje će mere jedan sistem biti u stanju da svoje ciljeve ostvari, zavisi u prvom redu od istine sa kojom bude pristupao nalaženju rešenja, koji se pred njim budu nalazili, a zatim od snage sa kojom će na istini zasnovana rešenja moći da izvršuje. Na zabludi zasnovana rešenja i akcija na ostvarenju takvih rešenja, međutim, neće dovesti do željenih rezultata pa ma kako velike nade se u ovako iznađena rešenja polagale.

Neoborive istine

Teoretičari demokratije osećaju da je samo proklemovanje principa jednakosti, slobode i većinskog odlučivanja kao osnova demokratskog političkog učenja nedovoljno da dokaže i sposobnost demokratije da sa uspehom rešava društvene probleme i teškoće, pa zbog toga svoje demokratsko verovanje i ne zasnivaju jedino na ovim osnovnim principima, već i na izvesim "neoborivim istinama" koje uziduju u temelje demokratije. Mi ćemo ovde izložiti najglavnije od ovih za pristalice demokratije "neoborivih istina."

Prva "neoboriva istina" demokratije jeste pretpostavka da su svi ljudi jednaki. Tačka prva francuske Deklaracije prava čoveka i građana iz 1789. godine proklamuje "da se ljudi rađaju i ostaju jednaki u svojim pravima." A Deklaracija prava čoveka i građana, izlagana 27. avgusta 1789. godine od strane francuske revolucionarne ustavotvorne skupštine, jeste temeljni akt demokratije i njenog političkog učenja.

Da se ljudi rađaju jednaki u svojim pravima, ili bar da tako treba da bude, svaki čovek će prihvatiti. Ali je veliko pitanje da li ljudi treba i docnije u životu da ostanu jednaki u svojim pravima. Da li vredan treba u pravima da bude jednak sa lenjivcem, prosvećen sa neprosvećenim, talentovan sa netalentovanim, stvaralac sa rušiocem? Da li je interes društva da tako bude i da zaslužniji ne dobije ni malo više prava nego onaj koji ništa zaslužio nije? Da li je najzad moguće društvo u kome bi se ovako definisana jednakost svih ljudi u pravima doslovce poštovala? Zar nije pravičnije da pravo čovekovo bude vezano za njegove dužnosti, upravo da bude posledica izvršenja dužnosti? Zar je moguć red u društvu bez ikakve hijerarhije, jer čim je hijerarhija tu, onda je i jednakost između ljudi uništena u korist onih koji će dobiti vlast u društvu i koji će prema tome imati veća prava od ostalih članova društva. Zar samo glasanje radi izbora narodnih predstavnika u demokratiji nije akt, kojim se uništava princip da svi ljudi "ostaju jednaki u svojim pravima?"

Pristalice demokratije će nam na ovo odgovoriti da je volja narodna u društvu suverena i da se i od principa jednakosti može da odstupa voljom većine. Ali, ako se već od principa jednakosti svih ljudi u društvu mora da odstupa čim se pristupi organizovanju vlasti, zašto onda ovaj princip proklamovati kao nešto što treba da bude sveto za svakog pristalicu demokratije, nešto u šta se ne sme da dira? Zašto ne reći narodima odmah u samome početku da je održavanje jednakosti, među ljudima u jednome društvu koje se organizuje, nemoguće? To bi bilo pošteno priznanje istine pred narodima i masama. Svako drugo pričanje je samo obmana.

Ali, demokratija kao doktrina, ne zadržava se samo na ovome. Ona iz ovoga principa, da ljudi ostaju jednaki u pravima, izvodi i druge i to svoje najvažnije zaključke.

U Deklaraciji prava čoveka i građanina proklemovana je samo jednakost ljudi u pravima ali ne i u sposobnostima. Ali na ovo jednakosti u pravima, izveden je zaključak i o podjednakom pravu svakog građanina da utiče na tok javnih poslova. I na osnovu ove sada nove "neoborive istine" većinsko odlučivanje postalo je nov temelj demokratije.

Teoriski, većinsko odlučivanje samo tako može da se brani ako su svi ljudi jednaki i po svojim sposobnostima da vide i da misle. Samo, dakle, ako svačije mišljenje, i čobanina iz planine i člana Akademije nauka, ima istu kvalitativnu vrednost, možemo brojati mišljenja i pokloniti veru onome za koje se izjasnio

najveći broj ljudi. Šta bih ja prihvatio da, na primer, mišljenje državnika na visokom položaju ima veću vrednost nego mišljenje dva neupućena čoveka u ta pitanja, brojanje mišljenja i istraživanje za koje se izjašnjava veći broj ljudi nema više nikakav značaj. Da bih dakle ja smatrao većinskom odlučivanjem ozbiljnim sretstvom za iznalaženje pravoga rešenja postavljenome problemu, potrebno je da ne pravim nikakvu razliku između raznih mišljenja po njihovoj individualnoj vrednosti. Prihvatim li princip većinskog odlučivanja, prihvatio sam, znači, i princip kvalitativne jednakosti svih ljudi. Upravo, većinsko odlučivanje je logička posledica principa da su svi ljudi u društvu ne samo po svojim pravima, nego i po svojim sposobnostima da mišljenja daju, jednaki. Demokratija ovo prihvata i smatra čak svetinjom. U zakon broja se ne sme da dira, o tom se čak ne dopušta ni diskusija u demokratiji. To je nešto što se ne sme napadati.

Mi svi međutim znamo, koliko su ljudi u pogledu svojih sposobnosti i drugih ličnih osobina različiti i nejednaki. Jedan čovek shvata stvari brzo i lako, drugi teško i sporo, a treći dublju i težu stvar u opšte ne može da razume. Jedan je sposoban da suštinu sagleda pa i drugome na pravi put da ukaže, dok drugi nije sposoban ni najobičnije stvari u svome sopstvenome životu i okolini da vidi bez pomoći drugoga. Jedan je sposoban da vodi hiljade, dok drugi ni samoga sebe ne ume kroz život da vodi i tek onda počne da i sebi bude koristan, kad se potčini onome ko ume da stvara. Jednome je čoveku horizont ceo svet, dok drugome ni susedno selo nije više poznato. Jedan prima obaveštenja iz celoga sveta, drugi ne zna ni šta se u njegovoj najneposrednijoj okolini dešava. A svi znamo do koje mere je dobar zaključak ili mišljenje zavisno od potpune obaveštenosti.

Ljudi su toliko među sobom različiti da se dva jednaka čoveka ne mogu da nađu. Jednakost svih ljudi postoji samo kao proklamovani princip demokratije, koga se ni ona sama ne pridržava, jer ovaj princip napušta samim biranjem narodnih predstavnika, koji će imati veća prava od ostalih građana. U stvarnosti, jednakost svih ljudi u opšte ne postoji. Otuda je i iluzorno računati sa ovom jednakošću.

Teoretičari demokratije osećaju da samo proklamovanje jednakosti svih ljudi nije dovoljno da opravda većinsko odlučivanje i zato su iznašli novu "neoborivu istinu" koja treba da pravda većinsko odlučivanje nezavisno od jednakosti među ljudima. Ovu novu "neoborivu istinu" Džems Brajs, u napred pomenutoj knjizi Savremene demokratije, u odeljku o teoriskim osnovama demokratije, iskazuje sledećim rečima:

"Dva čoveka su verovatno sposobnija nego jedan da procene šta je korisnije za opšte dobro. Tri čoveka su još mudrija, i tako dalje. Otuda, što je veći broj članova jedne zajednice koji imaju prava da daju svoja mišljenja, u toliko je verovatnije da će odluka koja bude doneta biti tačna i pravična."

Sve to što nam Brajs ovde kaže, treba da znači da više ljudi mudrije misle i odlučuju nego jedan. Mi smo međutim, proučavajući osobine gomile videli da je istina baš suprotna. Najbudlje i najmudrije misli pojedinac. Što god je veći krug ljudi koje treba ista misao da poveže, to ova misao mora da bude prostija i površnija. Odbor je, u pogledu svoje sposobnosti da duboko i ispravno misli, potpuno sličan brodovima u konvoju: svi moraju da plove brzinom najsporijeg broda.

Nijedna velika misao nije postala na taj način što je do nje došao u isti mah veliki broj ljudi, niti je veliki broj ljudi lako prihvatao velike misli ni kad je do njih drugi došao pa im ovu misao kao gotovo nametao. Ispravan zaključak

se stvarao samo u glavi pojedinca a nikako u sednicama širokih odbora. Nijedan pronalazak nije učinjen u sednici mnogo ljudi: do pronalazaka su dolazili samo daroviti pojedinci samostalnim razmišljanjem i radom.

Ovu Brajsovu misao, da više ljudi ispravnije i misli, nalazimo i kod drugih branilaca demokratije. U svojoj knjizi, Ideološki sukob demokratije i fašizma, objavljenoj u Skoplju 1938. godine, dr. Dušan Nedeljković, tadašnji profesor filozofskog fakulteta u Skoplju a potom komesar za propagandu u uničkoj kratkotrajnoj sovjetskoj republici u jesen 1941. godine, ovu misao iskazao je na sledeći način:

Najistaknutiji borac francuske demokratije, Viktor Van, hoteći da opravda većinsko odlučivanje u demokratskom društvenom uređenju i dokaže da većina, i ako ima prema sebi manjinu, ipak pretstavlja društvenu celinu i njeno nepogrešivo vođenje ka najboljem, važi: "Ako su svi ljudi zaista slobodni i jednaki, i ako je njihova sloboda zasnovana, kako treba da je zasnovana svaka istinska sloboda, na umu, biće sasvim ispravno da većina ovih individua jednakih kvalitativno, t.j. obdarenih jednakom količinom uma, povede za sobom i manjinu, pošto većina raspolaže većom količinom uma nego manjina."

Pisac ovih redova je na ovo viđenje, u svojoj knjizi Kriza demokratije i budući oblik vladavine, objavljenoj u Smederevu 1938. godine, odgovorio sledeće:

"Onda bi možda i skopski filozofski fakultet bolje učinio kad bi umesto svoga vanrednog profesora g.dr.Dušana Nedeljkovića, na njegovoj katedri držao pet svoji slušitelja, pošto, prema logici samoga gospodina profesora, oni treba da raspolažu "većom količinom uma" nego on sam.

Postoji još jedna "neoboriva istina" na koju se pozivaju pristalice demokratije u korist svoje doktrine, a to je, da narod sam najbolje zna gde ga boli i šta ga boli pa će zbog toga sam najbolje umeti, kad ima vlast u rukama, i lek da nađe. Ovu misao naveo je i Brajs u svojoj napred pomenutoj knjizi na sledeći način:

"Svaki čovek najbolje poznaje svoje vlastite interese, i, prema tome, najbolje zna koji bi oblik vladavine i zakonodavstva odgovarali ovim interesima."

Mi iz običnog života međutim znamo da su, osećati bolove i naći lek boljci dve različite stvari. Kad se razbolim, ja sam najbolje znam šta me boli, ali to ne znači da umem i svojoj boljci lek da nađem. Za ovo drugo mi je potreban lekar. Ovako je u medicini. Ali u društvenim problemima, a naročito u složenim problemima vladavine, pitanje je mnogo teže.

Ako svaki čovek najbolje poznaje svoje vlastite interese, to još ne znači da poznaje i interese zajednice. Poznavati svoje sopstvene interese i umeti ih složiti sa interesima zajednice nije jedno isto. A povrhu svega znati još koji bi oblik vladavine i zakonodavstva najbolje odgovarali ovim interesima i ovo znanje pripisati svakome čoveku, može kao dokaz da proglasi samo onaj koji se u problem u opšte ne upušta. Za ovo je potrebno prethodno temeljno poznavanje društvenih pojava i problema kao i svih raznih oblika vladavine, što veoma mali broj ljudi zna.

"Neoborive istine" na koje pristalice demokratije naslanjaju svoje političko i sociološko učenje nisu u opšte istine. To su fraze, tako sastavljene da gomili i površnome pojedincu izgledaju zaista kao istine i ako sa istinom nemaju nikakve veze.

Ozbiljnom naučnom istraživaču u oblasti društvenih pojava, ove demokratske "neoborive istine" mogu poslužiti kao odličan primer iz koga se može videti, da iznalaženje istine u ovoj oblasti nije ni prost ni lak posao, kao i

to, da je najveća smetnja ovome poslu ljudska površnost, koja se zadržava i prima za istinu površnu i zgodno odevenu misao koja se čoveku dopada, ali čija suština nema i ne mora da ima sa pravom istinom nikakve veze.

Nikada ljudi u oblasti prirodnih pojava ovako lakomisleno ne postupaju. Ali, što u oblasti društvenih pojava ovako čine, velika je zasluga ili bolje rečeno krivica demokratskog političkog učenja, jer je baš demokratija najviše i radila na tome da ljude vaspita tako, da u oblasti društvenih pojava i problema, ne traže istinu i suštinu već da primaju ono što većina izglasa.

Na raskrsnici, da li treba poći putem istine ili putem većine. demokratija odlučno ide putem većine.

A da se put većine ne poklapa sa putem istine pokazali smo na samom početku ove knjige gde smo videli da su i učene većine u istoriji katkad tako odlučno pogrešno mislile da nam danas mnoga njihova, čak i "naučno" dokazana mišljenja, izgledaju smešna.

Kvantitet umesto kvaliteta

Prihvatanje mišljenja većine, bez uvažanja u razmatranje da li ovo mišljenje odgovara istini ili ne, u stvari je zamena kvaliteta kvantitetom. Potpuno zanemarivanje kvaliteta i prelaženje svega na broj praktično je glavni oslonac demokratije. A svet je tako stvoren da se kvalitet brojem zameniti ne može.

Nikada ljudi u oblasti prirodnih nauka ne bi smatrali jedno pitanje rešenim putem opšteg glasanja. Šta mi tu vredi mišljenje neupućenoga čoveka, pa makar koliko se puta ovo mišljenje umnožavalo, tu mi treba istina jer samo poznavanje istine može biti koristan početak i oslonac za dalje postizanje uspeha. U oblasti društvenih pojava ljudi međutim sasvim mirno pristupaju glasanju, broje glasove, i celome ovome poslu daju takvu važnost kao da će glasanje zaista dati rezultat koji se od njega očekuje. A opšte narodno glasanje ovaj rezultat ne može da da. Kad kažemo rezultat mislimo na istinu a ne na broj pristalica jednoga mišljenja.

Do koje mere demokratsko političko i sociološko učenje zanemaruje kvalitet, najbolji nam je dokaz jedna od takođe osnovnih misli demokratije, izražena u tački VI Deklaracije prava čoveka i građanina, kojom se proklamuje da su svima građanima "podjednako dostupna dostojanstva, položaji i javne funkcije". Pored totalnog zanemarivanja problema kvaliteta na najvišim državnim i društvenim položajima, ova misao je ponovo i dokaz da demokratija računa ne samo sa jednakošću ljudi u pravima, kako je to rečeno u tački prvoj iste Deklaracije, već i sa jednakošću po sposobnostima. Za zauzimanje najviših, najtežih i najodgovornijih položaja u državi i društvu, po shvatanju demokratije, nije potrebna nikakva priprema, pošto svaki građanin ima sposobnosti da ove funkcije vrši. Za dobivanje tih položaja demokratija ne propisuje nikakav drugi uslov sem da se narod putem glasanja sa tim složi. To je sve. A to je potpuna zamena kvaliteta brojem.

I kod ove svoje osnovne pretpostavke demokratija u primeni dolazi odmah u sukob sa stvanošću. Tačka VI Deklaracije prava čoveka i građanina proklamuje podjednaku dostupnost položaja i javnih funkcija, koji svima ne mogu biti dostupni i za koje se mora da traži prethodna stručna sprema. Tako, na primer, ni u jednoj demokratiji u svetu, položaji državnih inženjera - lekara ili državnog advokata ne popunjava se opšim glasanjem, već se na ove položaje

dovode stručni ljudi. Narodnim glasanjem se popunjuju samo najviši politički položaji u državi, položaji narodnih predstavnika i ministara. To znači da demokratija smatra da za ove položaje nikakva prethodna stručna sprema nije potrebna. A niko neće poreći da je mnogo teže urediti državu nego napraviti put ili izlečiti bolesnika. Za lakši posao, dakle, traži se prethodna priprema, dok se za mnogo težu dužnost ne zahteva ništa drugo sem narodnih pristanka. I ovo je jedna od teških zabluda demokratije koju narodi plaćaju većitim lutanjem i eksperimentisanjem u svome političkome životu.

Lepu kritiku ove demokratske misli daje nam naš Milutin Garašanin u svojoj knjizi Dokolice, napisane još u prošlom veku, a koju je knjigu izdala Srpska Knjižarska Zadruga 1939. godine. U toj svojoj knjizi, u članku pod nazivom "Parlamentarizma" Garašanin piše:

Pa kad jedan bojašija ili mumdžija dođe u neku opštinu, on ne može početi da radi dok najpre pred esafom ne položi ispit, da se vidi da li zna da radi, da li je ispekao zanat. Ali za građenje zakona, za rešavanje najzamršenijih pitanja, koja se u političkome životu jednoga naroda javljaju, tu nije nužno ni znanje ni iskustvo, ni ispit; tu se glasa; tu rešava broj, pa gde većina prekrene. Kad bi se većinom glasova htelo da reši da je neko slikar, ceo bi se svet grohotom nasmejao; odmah bi ih se našlo, koji bi jasno kao dan dokazili da se to većinom glasova ne rešava, da za to treba imati najpre prirodnog dara, pa onda da treba dugog učenja, pa da treba duge praktike i sijaset stvari koje ne može dati nikakvo glasanje, pa bilo ono ograničeno ili opšte, posredno ili neposredno, tajno ili javno. Onaj koji bi to predložio, bio bi čisto i prosto ismejan. Ali u pitanju zakona, u pitanju pravde, u pitanju ekonomskih problema, u pitanju spoljnih odnosa države, u pitanjima nauke i opšte obrazovanosti, tu se sasvim ozbiljno prilazi biračkom stolu, daje se glas, prebrajaju s kuglice, upoređuju s liste i sa puno dostojansva objavljuje se da je izabran i da će za tri godine biti zakonodavac: "Petru od Banju", "Kulte od Kožbovce". "Bure od Kapsko".

A u primedbi uz ovaj tekst stoji da su "sva trojica, po izvešću kraljevih komesara, bili birani za narodne poslanike na velikoj skupštini, a poslednji je bio faktički izabran".

Narodno glasanje

Ima ljudi, koji u svojoj veri u demokratiju, na primedbu da narodno glasanje ne izabira najbolje ljude, odgovaraju da je to samo zato što se izbori ne vrše sasvim slobodno kako to principi demokratije propisuju. Ako bi se narod pustio da sasvim slobodno bira svoje predstavnike, onda bi narod našao sebi prave predstavnike u svojim najboljim domaćinima. Ova je misao interesantna i vredi se na njoj zadržati.

Staro je ljudsko iskustvo da je u životu najteže upoznati čoveka. Mi možemo godinama da drugujemo sa nekim čovekom pa da ne uočimo izvesne njegove nedostatke, naročito one koje su moralne prirode. Ljudi naročito vešto kriju svoje mane, a za vodeća mesta u društvu, mi smo videli da su potrebni ljudi što jačih moralnih kvalifikacija uz što veće stečene sposobnosti. Svakome se od nas dogodilo, da posle nekoliko godina poznanstva se nekim čovekom, doživimo nešto što nam je dalo povoda da odmahujemo glavom i u sebi pomislimo: "Ko bi reako da je Jova ili Pera takav čovek."

Naš narod ima poslovicu koja objašnjava zašto se jedan čovek još uvek dovoljno ne poznaje, koja kaže: "Ne poznaješ ga jer još sa njime nisi pojeo pedeset kila pepela." Narod je time hteo da kaže da za upoznavanje jednoga čoveka treba pojesti toliko sa njime hleba, da se pored hleba pojede još i pedeset kilograma pepela koji na kori od hleba ostaje od pečenja (hleb se pekao u crepuljama pokrivenom pepelom i žarom pa uvek, pošto se hleb od pepela očisti -ostruže - na kori ostane i po malo pepela).

Iskusni poslovni ljudi, na primer, vrlo dobro znaju da se u životu naročito treba čuvati ljudi koji umeju sebe mnogo dobro da pretstave. Ozbiljni, radni ljudi mahom imaju zabrinut i bojažljiv izgled, dok neradnici hvataju na spoljašnost i veštinu da se dopadnu na prvi pogled. U fabrikama, na primer, iskusne starešine znaju, da se dobar radnik obično sklanja u stranu i nerado ističe. Ako starešina ide ulicom, pa se desi da dobar radnik treba da ga sretne, on obično prelazi da drugu stranu jer mu je susret sa starečinom zamoran. Ono ovaj radnik ne radi zbog neke mržnje prema starešini već zbog urođene bojažljivosti. Dobar radnik misli na svoj posao pa zna da mu rad nije najsavršeniji i uvek misli da to i starešina vidi. Naprotiv, slab radnik, koji karijeru ne može da pravi uspehom u samome radu, upućen je na druge načine da svoj položaj osigurava. On zato čini sve da se svome starešini dopadne, a tu je najbrži put spoljašnje ponašanje i laskanje. Rđav radnik, nasuprot dobrome, na ulici namerno traži susret sa staršinom koga glasno pozdravlja skidajući duboko kapu i izgovarajući najprijetniju titulu starešini u pozdravu, oslovljavajući ga često puta višim zvanjem od onoga koji starešina ima. To su osobine hohštaplera, a među ovim osobinama naročito je važna dopadljiva rečitost, Čovek, koji ume lepo i slatko da govori uvek će pred neupućenima i onima koji ga ne poznaju bolje da prolazi nego dobar i zabrinut radnik. Ovo naročito važi za izazivanje dopadanja pred narodnim masama. Za gomilu je potreban čovek koji ume "žednoga preko vode da prevede", kako kaže naš narod.

Demokratija neostupno stoji gledištu da se popunjavanje visokih položaja u društvu i državi ima da vrši ljudima koje narod izabere glasanjem. Da li je međutim narodno glasanje takav instrument, koji je u stanju da izvrši ovaj izbor u duhu potrebe da na ova mesta dođu najsposobniji i najčestitiji?

Demokratija na narodnome glasanju pre svega zahteva od glasača da se opredeli u određenome roku za ovoga ili onoga kandidata, smatrajući da je za upoznavanje i ocenu kandidata sasvim dovoljno ako glasač bude na daleka video kandidata i saslušao njegov govor. Glavna osobina, kojom kandidat može da se prikaže svojim biračima jeste govorništvo. Otud glasač i ne može da kod kandidata ceni da li je ozboljan radnik ili čestit čovek nego da li ume da drži lepe govore, odnosno da li ume bolje da govori od svog protivnika. U nedostatku mogućnosti da kandidata stvarno upozna, glasaču ne ostaje drugo nego da se osloni na utisak koji kandidat na njega ostavlja, a pri ovome hohštapler ima uvek preimućstvo nad ozbiljnim trudenikom. Zbog toga na narodnome glasnju uvek više uspeha imaju demagozi i majstori za zavođenje masa, a ne ozbiljni i čestiti domaćini, kojima je u većini slučajeva i zazorno da sebe pred narodom preporučuju. Narodno glasanje je prema tome, čak i onda kad se najslobodnije sprovodi i kad se policija u izbore ne meša, mašina koja favorizira izbor hohštaplera i reklamera; ona nije sito kroz koje treba da prolaze čestiti i radni domaćini, a da ostanu lantani i pičardžije, već obrnuto. To je mašina koja za isticanje ljudi domaćinskih osobina nije ni pravljena. Ako treba na vodeće položaje u državi birati najbolje članove društva, onda valja tražiti drugu mašinu: narodno glasnje nije ustanova za ovaj posao.

Prema ovome što smo ovde izložili izlazi da ni ovaj temelj demokratije, da narod najbolje ume sebi da izabere predstavnike i starešine nije stvaran. Umeti oceniti čoveka pa prema tome izabrati najboljeg ili pravoga, retka je sposobnost najviših duhova. Verovati da svaki čovek ume da izabere pravoga čoveka i to za funkciju, koju birač uopšte i ne poznaje, strašna je zabluda.

Piscu ovih redova jedan iskusan poslovni čovek, iz inostranstva koji je samo svojom sposobnošću i retkim osobinama, uspeo da dođe na čelo niza preduzeća, ispričao je ovaj događaj:

Obilazeći jednu fabriku iz koncerna na čijem sam čelu stajao, iznenadio sam se kad sam u jednoj radionici spazio svoga druga iz ranog detinstva, Jovana, kako radi jedan prost posao. Njegova je bila dužnost da sa beskrajnog platna, na kome su prolazili pored radnika delovi mašina, uzima određene delove, umače ih u jednu boju i stavlja na drugo platno koje je ove delove dalje odnosilo. Kako me stvar zainteresovala, to sam docnije zatražio sve podatke o ovome svome drugu i bio sam njima potpuno zadovoljan. Moj drug je bio naš radnik već punih dvadeset godina. Oženio se i ima dvoje dece. Čestit je i karakteran čovek. Kupio je automobil na otplatu i otplatio ga. Sad je kupio plac i kućicu koju plaćuje uredno. Jedan je od naših najsolidnijih radnika.

U želji da svome drugu iz detinjstva dam mogućnost da napreduje, naredih direktoru fabrike da ga uzme za starešinu radionice. Njegova dužnost bila bi da rukovodi radovima jedne grupe radnika i upravlja brzinom beskrajnih platna koja donose delove radnicima na obradu. Po mom mišljenju moj drug je ispunjavao sve uslove odličnoga starešine: čestit je, ima ambicije da nešto stvori, posao poznaje odlično, a sem toga i mi smo dosta teško iznalazili ljude za starešinske položaje. Smatrao sam da sam ovim naređenjem dve stvari postigao: mi smo našli dobrog vođu radne grupe, a moj drug je dobio unapređenje.

Na moje veliko iznenađenje, dva dana docnije moj drug se prijavo sa molbom da ga primim, kojom mi je prilikom zahvalio na mojoj pažnji ali mi je saopštio da ne može da primi ponuđeni mu položaj.

- Pa zar ti nisu potrebni veći prihodi? - zapitah ga iznenađen njegovim odbijanjem.

- Kako da nisu, - odgovorio mi je, - ali ja imam jednu manu pa sam došao do zaključka da je bolje da se toga položaja ne primim.

Mana o kojoj je reč sastojala se u tome, što je moj drug, radeći već godinama prost posao bio navikao da za vreme rada sanjari o raznim svojim stvarima i željama, što se naročito kod njega pojačalo od kako je dobio sina. Moj drug je pred kraj posla mislio na svoga sinčića čime će ga iznenaditi ili zasmejati kad naiđe kući, ili subotom od kako je dobio automobil, kuda će sutra u izlet sa ženom i decom. Moj drug je postao usled toga prilično rasejan čovek i zbog toga se bojavao da se primi položaja koji mu je bio ponuđen.

- Celu noć ja i žena smo samo o tome mislili, - govorio mi je.

- Para nam treba da se razdužimo zbog kuće, a međutim naše su statistike u preduzeću stroge pa sam izračunao da ću do duše dobiti veću platu zbog položaja, ali se bojim da će mi na ime štete radionice biti veći odbirci od povećanja plate.

U preduzeću u kome se ovo dogodilo, u većem uspehu posla učestvovali su u dobiti i radnici i starešine, dok su u slučaju da posao u nekoj radionici podbaci štetu delile samo starešine pošto se smatra da su za štetu samo starešine i krive. Najveći deo ove štete ima je da snosi neposredni starešina radionice i Jovan je bio izračunao da će mu ove štete biti veće nego povećanje

plate usled polažaja. On se bojao da će se i kao nadzornik posla zamisliti i poći za svojim mislima pa će samim tim ispustiti radnike iz vida što će preduzeću naneti štete. Tih se šteta on bojao i kako je statistika stroga sve ovo obračunavala, voleo je da i dalje ostane običan radnik. I to je i rekao. Ovako je odličan radnik i mesto mu je sigurno. Onako bi bio rđav starešina i mesto bi mu brzo postalo nesigurno. Zbog toga je odlučio da ponuđeni položaj ne primi nego da ostane ono što je bio i do sada. Zahvalio je mome prijatelju na pažnji.

"Kad je Jovan iz moje kancelarije izašao", - završio je moj prijatelj svoju priču, - "ostao sam duboko zamišljen, Poznajem čoveka iz detinjstva. U mome preduzeću mogao sam njegov rad i ponašanje da posmatram za vreme od dvadeset godina. Poznajem vrlo dobro posao koji sam mu ponudio, i prevario sam se opet u izboru. Kako li tek izgleda narodno glasanje gde: niti glasači poznaju kandidata, niti znaju funkciju za koju ga biraju, niti imaju moje iskustvo u izboru ljudi za starešinske položaje."

Sloboda

Najprivlačniji elemenat demokratije jeste svakako onaj koji govori o slobodi svakoga čoveka kao pojedinca. Džems Brajs ovako definiše slobodu u svojoj napred pomenutoj knjizi:

"Svaki čovek dolazi rođenjem na svet slobodan, s jednom glavom da misli za sebe. Potčinjavanje jednog čoveka drugom protivi se prirodni, osim ako on to čini po svojoj vlastitoj volji..."

A malo dalje, pošto je govorio i o jednakosti, Brajs dodaje:

"Ove aksiome, iznete kao očevodne istine, starije i nezavisne od svakog iskustva, nije potrebno dokazivati. One su istaknute kao deo opšteg zakona prirode, upisane u srca ljudi, i, prema tome, uvek i svuda tačne."

Da li je ovako definisana sloboda zaista starija i nezavisna od svakog iskustva? Da li je takođe jedna težnja, samim tim što je upisana u srca ljudi u isto vreme i tačna? Da li je najzad opravdano da mi sebi i postavljamo ovakva pitanja?

Ako je sloboda, ovako kako je Brajs definiše, a koja definicija odgovara i shvatanjima i očekivanjima pristalica demokratije, zaista i tačna, onda dublje ulaženje u ovo pitanje samo će još više ukrotiti našu veru u ovakvo shvaćenu slobodu. Ako je pak ovako shvaćena sloboda nemoguća u stvarnom iskustvu, onda će dublje ulaženje u ovo pitanje samo raspraviti ono što je u našem ovakvom shvatanju slobode netačno i nemoguće, a to znači približiti nas stvarnosti. U svakom slučaju će se dublje razmatranje ovoga pitanja biti samo od koristi nama samima. Otuda je potpuno opravdano ovim se pitanjem pozabaviti.

Po Brajsu a i po shvatanjima većine današnjih demokratija, svaki je čovek slobodan i ta njegova sloboda praktično se manifestuje u tome, što će se čovek potčinjavati drugoj volji samo sa svojim pristankom. Svako potčinjavanje bez sopstvenoga pristanka jeste napad na slobodu čoveka. Bitno je, dakle, ovde u celome ovome pitanju da ja mogu da se potčinim drugoj volji samo po svome slobodnom pristanku. Prihvatamo gledište demokrata da je volja većine istovremeno i naš pristanak, jer neslaganje sa većinom, iz praktičnih razloga, ne bi nam moglo dati pravo da se odluci većine ne potčinimo.

U stvari, već potčinjavanje manjine većinom jeste odstupanje od slobode kako je definiše Brajs i kako je zamišljaju pristalice demokratije. Privlačnost

pojma slobode baš se sastoji u tome da se niko bez svog slobodnog pristanka ne može potčinjavati ničijoj volji. Potčinjavanje manjine većini prvi je prelom u ovo shvatanje slobode i demantovanje ovoga shvatanja. Šta nam kaže u stvari ova činjenica, da se manjina mora da potčini odluci većine?

Ona nam kaže da je nemoguća sloboda takva kakvu nam definiše Brajs. Nemoguće je čekati od svakoga pojedinca slobodan pristanak na potčinjavanje jednoj odluci, jer društvo na prvome svome zajedničkom poslu zahteva potčinjavanje jedinice zajednici. Kad je tako, čemu onda služi onakvo proklamovanje slobode, kako nam je proklamuje Brajs ili Deklaracija prava čoveka i građanina?

Ali teškoća nije savladana time što će se reći da se manjina mora pokoravati volji većine. To još nije dovoljno. Društvo ljudsko se neprestano menja i odnos onih koji su kao većina odluku donosili prema onima koji su protiv takve odluke bili ili se kod odlučivanja u opšte nisu ni pitali neprestano se menja i to na štetu većine. Naše društvo nije statička već dinamična pojava. Odnosi ne stoje već se menjaju. Kako će se pomiriti shvatanje demokratije o slobodi i većinskom odlučivanju u ovoj promenljivosti odnosa među ljudima?

Da bi nam stvar bila jasnija, poslužićemo se primerom.

Pretpostavimo da se u jednom društvu, potpuno uređenom po uzoru demokratskog učenja, a to znači potpunome skupa pojedinaca gde su ljudi zaista među sobom podjednako nepovezani, jedno pitanje odluči narodnim glasanjem pri čemu, od 700.000 glasača ukupno većina dobije za svoj predlog 380.000 glasova protiv 340.000 glasova manjine. Neka je ovo pitanje ma kakve prirode ali od javnog interesa, na primer, neka to bude da se ulicama i putevima ima da vozi desnom stranom. Svi građani toga društva imaće od sada da voze desno bez obzira da li su prilikom glasanja bili za to da se vozi desno ili levo.

Kad bi ljudsko društvo bilo uvek isto, kad se broj pristalica jednog ili drugog mišljenja ne bi vremenom menjao, onda bi pitanje na ovaj način bilo zaista skinuto sa dnevnog reda. Većina je izglasala da se vozi desno i manjina ima ovoj odluci da se pokorava. Svaki građanin je po ovome pitanju pitan šta misli, svakome je data prilika da se izjasni, pa prema tome niko mu nije nametnuo nešto za šta on nije pitan i za šta mu nije bila data prilika da se izjasni. Osnovni principi demokratije, sloboda uz jedino ograničenje potčinjavanja volji većine, kao i jednakosti pri glasanju, poštovani su.

Ali dolaze nove generacije. Dolaze ljudi, punopravni članovi ovoga demokratski uređenog društva, koji u odlučivanju nisu uzimali učešća. Šta će mo sa njima da radimo?

Ako ih nateramo da poštuju volju većine, onda je njihov princip slobode pogažen, jer oni moraju sada da se potčinjavaju jednoj odluci u čijem donošenju nisu imali nikakvog učešća. Brajsova priča da "svaki čovek dolazi na svet slobodan", i da se "potčinjavanje jednog čoveka drugome protivi prirodi, osim ako to čovek čini po svojoj vlastitoj volji", izigran je. Ja sam stekao građanska prava posle donete odluke i društvo me primorava da ovu odluku poštujem ne dajući mi u opšte prilike da se svojom "vlastitom voljom" izjasnim da li se sa odlukom slažem ili ne. Ako mi društvo ne da prilike da se ja po ovom pitanju slobodno izjasnim za ili protiv, onda mi ono uskraćuje onu istu slobodu na osnovu koje je isto društvo dobilo svoje demokratsko uređenje. A ako dopušta svakome novo pridošlome građaninu da se po svojoj ranijoj odluci izjašnjava, onda takvo društvo ne može ni koraka maći dalje: ono će neprestano da se bori sa prvim odlukama po najosnovnijim pitanjima života ljudi u društvu, i na njih nikada izaći ne može.

Ja pristajem da budem i uviđavan pa da shvatim da se društvo ne može neprestano da vraća na stare odluke samo radi toga što svaki pojedinac treba da dobije priliku da se izjasni slobodno da li jednu ranije donetu odluku prima ili ne. Ali u tom slučaju čemu služi ono visoko proklamovanje slobode kao prava svakoga da se potčinjava samo po svojoj vlastitoj volji? Zar nije ispravnije i poštenije priznati pojedincima i narodima da je tako zamišljena sloboda čovekova neostvarljiva i nemoguća? Neostvarljiva i nemoguća kao što je neostvarljivo i nemoguće ne kretati se a videti sveta, ne raditi a uživati plodove rada i tako dalje.

Pristalice demokratije mogu mi na ovu primedbu odgovoriti da je po važnosti odluke, donete voljom većine, sve jedno šta će o odluci da misli novo pridošli pojedinac. On i u slučaju kad se ne bi složio sa odlukom većine, ne može da poveća manjinu za toliko da ona postane većina, pa zbog toga društvo i ne treba svakoga pojedinca da pita da li jednu već donetu odluku prihvata ili ne. Volja naroda je suverena a ova volja se izražava u volji većine. Dokle god jedna odluka ima za sebe prisanak većine u jednome društvu, svi članovi društva imaju da joj se pokoravaju, bez obzira da li se sa odlukom slažu ili ne. Prema tome to mora da čini i naš pojedinac.

Da i to tumačenje prihvatimo, premda u tome slučaju slobodu nije trebalo definisati onako kako smo videli da je demokratija shvata. Mogla se naći podesnija definicija slobode čovekove, u kojoj bi izvesna ograničenja već bila obuhvaćena, što bi bilo i poštenije jer bi odgovaralo istini. Ali time još nije problem potpuno rešen.

Neka je u našem demokratskom društvu od 700.000 pravnih glasača, godišnji prirast 10.000 novih članova, a godišnji gubitak starih neka bude 8.000 ljudi. Ako, radi lakšeg računanja, pretpostavimo da i većina i manjina imaju podjednak prirast i gubitak, onda će odnos onih, koji su kao članovi većine odluku donosili, prema onima, koji su protiv ovakve odluke bili ili u odlučivanju u opšte nisu učestvovali, iz godine u godinu trpeti sledeće izmene:

Na kraju prve godine, većina će opasti za 4.000 članova što znači da će iznositi svega 356.000 ljudi. Manjina će takođe spasti za 4.000 članova ali će joj se pridružiti ceo društveni prirast u iznosu od 10.000 ljudi, koji u odlučivanju nisu ni učestvovali, tako da će sada ova manjina imati 346.000 članova. Ako slična račun prevedno iz godine u godinu, odnosi između nekadašnje većine i nove manjine biće sledeći:

na kraju godine	većina	manjina
prve	356.000	346.000
druge	352.000	352.000
treće	348.000	358.000
četvrte	344.000	364.000
pete	340.000	370.000
desete	320.000	400.000
dvadesete	290.000	460.000

Odluka, koju je većina bila donela sa 360.000 glasova, već posle dve godine nema iza sebe volju većine kao opravdanje da bude po demokratskim shvatanjima poštovana. A ako se ova odluka zadrži na snazi dvadeset godina društvo će doći u takvu situaciju, da će volji 280.00 preostalih članova imati da

se potčinjava 460.000 ljudi, od kojih 200.000 nije ni pitano da li ovu odluku prima ili ne. Gde je ovde demokratski shvaćena sloboda za ovih 200.000 ljudi, koji imaju pravo na slobodu bar u istom iznosu kao i oni koji su u svoje vreme odluku donosili? Gde je ovde potčinjavanje samo manjine većini kao vrhovni princip demokratije? U stvari cela se ova istorija svela na to, da 200.000 ljudi mora da se potčinjava jednoj odluci bez prava svoga izjašnjavanja da li će se ovoj odluci potčinjavati ili ne, a ogromna većina od 460.000 ljudi imaće da se pokorava volji svega 280.000 svojih sugrađana.

Osnovne principe demokratije sam je život, dakle stavio van snage.

A zašto onda proklamovati nešto što sam život omogućuje? Zbog čega je bilo potrebno ovo nazvati "očevidnim istinama, starijim i nezavisnim od svakog iskustva", nešto što "nije potrebno dokazivati?" Zbog čega isticati ovo "kao deo opšteg zakona prirode, upisanog u srca ljudi, i, prema tome, uvek i svuda tačnog"?

Osnovni principi demokratije, principi slobode i jednakosti, ovako su definisani zbog gomile i njene površnosti. Potrebno je bili iznaći parole, koje će gomila rado prihvatiti i u njih poverovati, a da parole, za kojima gomila ide, ne moraju da imaju u opšte nikakve veze sa istinom, to smo videli napred kad smo proučavali osobine gomile. Gomili treba dati proste ideje i krajnosti. Nije važno što su ovako formulisane ideje neostvarljive. Gomila će u njih poverovati, a to je pristalicama demokratskog političkog i sociološkog učenja biti glavno.

Ali demokratiju ne prihvata samo neupućena gomila. Demokratskim pogledima na svet hvale se i veom učeni ljudi, i to baš oni više nego neučeni. Ogromni su naponi učinjeni da se intelegencijama celoga sveta usade osnovni principi demokratije kao glavno shvatanje i verovanje po svima pitanjima društvenoga života u čovečanstvu. Neko je bio zainteresovan da narodi prihvate ideju demokratije bez kritike i bez pogovora.

Mi ćemo u ovome daljem izlaganju videti ko je to bio i koja su sve sretstva za ovo upotrebljena.

Iskustvo demokratije

Videli smo osnovne principe i logiku demokratije. Ali, može nam se primetiti, moderan demokratska načela imaju iza leđa već preko sto pedeset godina iskustva. Kako se demokratski sistem pokazao u praksi?

Da nam se ne bi prebacila pristasnost, poslužićemo se zapažanjima pristalica demokratije o iskustvu koje su demokratske državne mašine stekle za ovih poslednjih vek i po svoga postojanja. I ove primedbe i zapažanja nalazimo dosta lepo pokupljene u napred navedenoj knjizi Džemsa Brajsa, Savremena demokratija i to većinom u trećoj knjizi, koja ne govori o pojedinim demokratijama već se ograničava na zaključke iz prikaza života i funkcionisanja najvažnijih demokratija sveta i to: Francuske, Švajcarske, Sjedinjenih američkih država, Kanade, Novog Seland, opisanih u prve dve knjige sa dodatkom iskustva demokratije u Velikoj Britaniji, čije je iskustvo Brajsovim čitaocima poznao, pošto je knjiga pisana za Engleze. Tu nalazimo sledeća iskrena priznanja o tome, šta je pokazalo iskustvo sa demokratskim vladavimama u napred pobrojanim narodima.

Diskutujući problem zakonodavnih tela u demokratijama, Brajs piše:

"Ako putnik, interesujući se političkim prilikama, raspituje po zemljama koje posećuje, kako u opšte dejstvuju zakonodavna tela, dobija mahom od

starijih ljudi isti odgovor. Iskusniji i stariji ljudi svuda, gotovo na isti način, tvrde da u zakonodavnim telima danas ima manje darovitih govornika nego što je bilo u prvim danima njihova postanka, da se ton i maniri gube; da su najbolji građani manje raspoloženi da uđu u parlament; da listovi skačeno donose njihove govore, jer manje interesuju javnost; da jedno mesto u parlamentu danas ne obezbeđuje nekadašnji društveni položaj, i da, bilo iz jednog, bilo iz drugog razloga, parlament ne uliva nekadašnje poštovanje... Sredinom prošlog stoleća, većina liberalnih mislilaca u Francuskoj i Španiji, u Italiji i Nemačkoj, očekivala je spas od zavođenja pretstavničkih ustanova kakve je imala Engleska; ovaj se vladavinski sistem smatrao kao najsavršeniji sistem koji bi, često se govorilo, sigurno spasao grčke republike od makedonskog osvajača, i Rim od despotizma carevine, samo da ga je stari svet poznavao... Svi su držali da će se pomoću pretstavničkog sistema izvršna vlast voditi i kontrolisati; pomoću njega bi se mudrost zemlje prikupila u skupove, čije bi rasprave prosvetivale i obaveštavale narod, i u kojima bi ljudi sposobni da budu vođe mogli pokazati svoje snage. Ali, danas, ko god čita govore i spise državnika i mislilaca iz perioda od 1930. - 1970. i sravni ih sa žalbama i kritikama koje su upravljane protiv zakonodavnih tela dvadesetog stoleća, biće iznenađeni kontrastom, pimećujući da se danas u prestavničkom sistemu jasno vide mnoge mane koje se tada nisu mogle predvideti."

Kad svedemo na osnovne elemente ova Brajsova zapažanja o iskustvu sa zakonodavnim telima u demokratiji, dobijamo sledeće kao rezultat demokratskog iskustva:

- a) Kvalitet pretstavništva opada,
- b) najbolji građani sve su manje raspoloženi da ulaze u narodna politička prestavništva, i
- v) nade, polagane u pretstavnički sistem, nisu se ispunile.

Ne možemo se jedino složiti sa Brajsom u konstantaciji da se sve ove mane i nedostaci zakonodavnih tela u demokratiji nisu ranije mogle pedvideti. Njih nisu mogli predvideti zanesenjaci, koji su od vere u demokratiju bili sebi napravili ideal, kome se kritički nije smelo ni prići, ali, ljudi, koji bi objektivno i hladnokrvno razmislili o osnovama na koje je demokratski sistem vladavine bio postavljen, morali bi i teoriskim putem doći do zaključaka, koje bi naše današnje iskustvo samo imalo da potvrdi. Objektivnih i hladnokrvnih kritičara demokratije bilo je i u ono vreme, ali su njihovi glasovi bili nadvikani glasovima onih koji su u demokratiji videli spas i rešenje svih problema čovečanstva.

Što kvalitet pretstavništava opada, jasno je, jer su prva narodna predstavništva bila ne zato dobra, što su naši dedovi umeli bolje da vrše izbor ljudi, nego zbog toga što su u ranijem demokratskom vremenu, najbolji ljudi već bili toliko istaknuti, da je demokratski oblik automatski na ove, sa ranijim iskustvom ljude, morao u prvo vreme da se osloni. Sem toga, ni hohštapleri i reklameri nisu u prvo vreme još znali osobine gomile i načine kako se gomila može da pridobije. Sa dužim trajanjem demokratije izgrađivale su se i metode izborne i agitacione tehnike, kojom su se više bavili ljudi sa špekulativnim osobinama nego ozbiljni i čestiti trudbenici. Otuda je i sasvim logička pojava da su najbolji građani bivali sve manje raspoloženi da ulaze u pretstavničke domove, osećajući da im tamo nije mesto. A sa ovim je i autoritet narodnih pretstavništava opadao što nije odgovaralo nadama, koje su vatreni zanesenjaci za demokratiju početom i polovinom prošloga stoleća očekivali. Cela ova pojava degenerisanja pretstavničkih tela, koju nam prikazuje Brajs, sasvim je prirodna posledica demokratske glasačke mašine, koja, kako smo već napred rekli, nije

za ozbiljne ljude bila ni pravljena, ili ako je bila stvarana da izbacuje na površinu ozbiljne ljude, onda je to bila samo jedna zabluda, koja se mogla sagledati, da su ljudi konstrukciji izborne mašine poklonili bar onu pažnju, koju poklanjaju, na primer, izradi jednoga druma ili lokomotive.

Pominjući izvesne konkretne bolesti demokratskih zakonodavni tela, Brajs u istoj knjizi daže i sledeće:

"U Francuskoj, dok se Pariz oduševljavao, narod je dugo trpeo zbog neprestanih borbi koje su besnele u okolini, podvojenoj u mnogo nastalih grupa, i zbog čestih promena jednog kabineta za drugim. Političari su izgubili poverenje, nešto zbog optužbi koje jedni protiv drugih iznose, a nešto i zbog dodeljivanja mesta pojedincima i povlastica raznim mestima, pričemu poslanici služe kao posrednici između ministara i lokalni partijskih navijača...

"Iste metode poznala je i Italija. Poslanik održava svoj mandat uspevajući da izdejsvuje za svoj kraj pomoći ili neke povlastice, i mnogo se bavi intrigama da bi očuvao svoj politički uticaj."

I za samu Veliku Britaniju, Brajs priznaje da je "opadalo poštovanje prema parlamentu u opšte, koji, smatra se, gubi svoje vreme u beskorisnom proganjanju, ma da je ovo neizbežna pojava pod vladavinom partijskog sismeta."

Što se narodni poslanik služi intrigama i demagoškim obećavanjima glasačima svoga kraja, obično se zameri samome poslaniku, a zaboravlja se da on bez takvog svoga držanja ne bi bio poslanik. Tu nije kriv sam poslanik već demokratska izborna mašina koja je tako napravljena da bez ovih sitnih demagoških poteza poslanika ne bi izabrali. Mašina, koja je konstruisana da pravi cigle ne može da izrađuje sudove od zemlje. Ako se žele sudovi, onda treba nova mašina. Ni demokratska izborna mašina ne bira najbolje i najozbiljnije radnike za političke položaje, već govornike i demagoge. Ona je za ovu vrstu ljudi podešena. Ako žele drugi ljudi, ova ih mašina ne može izabrati, treba za to mašina savim druge konstrukcije. Demokratija, ovakva kakvu je danas svet zamišlja to ne može da da.

Brajs napominje i čestu promenu kabineta u Francuskoj kao minus francuske parlamentarne mašine. Ovo je međutim minus svih demokratija a naročito onih francuskoga tipa, koji je i kod nas Srba skoro jedino poznat širokim masama. Francuska je, za vreme od 1870. do 1936. godine promenila ravno stotinu vlada, što znači da prosečno trajanje jedne vlade u Francuskoj za ovo vreme jedva dostiže osam meseci, i takvo stanje se u ovoj zemlji produžavalo ravno šezdeset i šest godina treće republike. Ni jedno preduzeće ne bi izdržalo tako dugo pod sličnim promenama, ovo je mogala da izdrži samo jedna država. Ali, da li i država, kao instrumenti narodnih sudbina, treba da se podvrgavaju nezgodama bez koji bi mogle da budu?

Brajs vidi i dalje teškoće demokratija. On dalje kaže:

"Politički problemi koji danas zanimaju zakonodavce složeniji su i teži nego oni od pre polovine stoleća. Borbe klasa i formiranje klasnih stranaka nisu bili predviđeni, niti ona široka razmena u kojoj su se ekonomski problemi bili pojaviliž isto tako nije se slutilo ni ovo stalno uvećavanje vladnih funkcija, niti naziralo ogromno bogatstvo koje je u nekim zemljama izložilo zakonodavce ozbiljnim iskušenjima nego ona koja su se pružala njihovim prethodnicima... Iduća generacija imala je pred sobom... težak posao koji je tražio jače misaone i stvaralačke snage nego one koje su se pojavile. I tako, dok se od predstavničkih skupština sve više očekivalo, prosečan nivo sposobnosti i karaktera nije se podizao. Nikad nije bilo jasnije nego tada da priroda ne

pokazuje sklonost da stvori ljude sa sposobnostima srazmernim skali problema koje oni treba da reše."

Brajs u činjenici, što demokratska izborna mašina ne izbacuje na površinu ljude dorasle novim zadacima vidi sklonost prirode da ne stvara ljude sa sposobnostima srazmernim skali novih potreba. Društvo ovakve ljude međutim ima, to nam najbolje dokazuje sve bolji kvalitet vođstva u privredi a naročito u industriji, samo demokratija nije stroj koji ovakvim ljudima omogućuje dolazak na političke položaje. Nedostatak takvih ljudi u politici u demokratijama, Brajs prebacuje prirodi zato jer kao pristalica demokratskog učenja, ne sme da prebaci samoj demokratiji.

Današnje pristalice demokratije, na sve ove primedbe obično sležu ramenima i odgovaraju da je bolje i to trpeti nego oduzimati narodu suverenitet uskraćujući mu glasanje. Narod je suveren a u ime naroda suverenitet nosi narodna većina. Njima se čini da radi jednog tako uzvišenog principa, kakav je suverenitet naroda, treba nešto i žrtvovati. Međutim, demokratija nije ni izraz narodne većine. Ona je to samo po formi, u suštini ona se savim lako pretvara u despotizam mašine. Evo kako nam sam Brajs opisuje taj slučaj u svojoj knjizi a u članku pod naslovom "Bolesti zakonodavnih tela":

Ako jedna dobro kompaktna politička grupa "čini većinu u skupštini, ona je svemoćna. Ona je gospodar situacije; ona može računati da će moći sve zakonske predloge izglasati, i nema potrebe da se trudi da izlaže i brani u raspravi, izuzev kad treba da spasava svoj ugled i da ostavi zemlji da ona donese svoj sud o njenom držanju. Ona ima samo da produži odlučno, da izglasava sve mere onako kako je u tajno sednici rešila, ne dogovarajući se i ne savetujući se s drugim grupama, jer nema potrebe da sluša reči koje ne mogu uticati na njenu već u napred donetu odluku. Pošto je prestala da se savetuje u zajedničkoj raspravi, skupština je postala samo mašina za glasanje, pasovni organ jednog neviđenog despotizma. Na taj način, ona može vrlo lako prestati da izražava narodnu volju, jer većina jedne partiske većine nepretstavlja neizbežno gledište većine cele skupštine. Pretpostavimo da cela skupština ima 210 poslanika, od kojih 110 čini stranku koja je na vlasti. Uzmimo da većina ove grupe koja konačno odlučuje o svakom posebnom slučaju ima 60 poslanika. Dodajmo ovoj grupi od 50 njihovih protivnika sto drugih poslanika skupštine koji su isto tako protivni odluci koja je pala. I ta će se odluka sprovesti u skupštini većinom od 110 protiv 100, premda bi ona bila odbačena sa 150 priv 60, ako bi članovi stvarno izražavali svoja mišljenja. Ako bismo pokušali da proverimo verovatnu volju naroda o tom pitanju, ispitujući narodne većine u svakoj izbornoj jedinici u kojoj su izabrani ovih 60 članova koji su preovladali u partiskom odboru, u stavljanju sa brojem glasova bačenih u korist onih 150 članova, koji su bili protiv gornjeg predloga, kontrast između prave narodne volje i odluke donete od strane onih koji zamišljaju da je verno pretstavljaju u narodnoj skupštini - bio bi kudikamo veći. Međutim, ovom metodom podjarmljivanja celokupne skupštine prosto većini jedne većine, donose se najdalekosežnije odluke, koje se možda ne mogu opovrći."

Još Brajs ovde uzima za primer najprostiji slučaj kad se radi samo o glasanju za ili protiv jednog jednog predloga. Međutim stvar je još gora ako se narodni predstavnici podele između više raznih predloga, jer tada može da se dogodi da bude usvojen predlog koji nema za sebe ni prostu većinu u skupštini, ali se usvaja zbog toga što ima najviše glasova od svih podnetih predloga. Tako je, u jednoj sednici uprave jedne javne ustanove, u kojoj je učestvovao i pisac

ovih redaka, za potpretsednika odbora izabran čovek sa svega četiti glasa za sebe i to u odboru koji je brojao ukupno 20 članova. Stvar se odigrala ovako:

Na sednici, koja je ovaj izbor potpretsednika vršila, od 20 članova uprave bilo je prisutno svega 11 što je po društvenim pravilima bilo dovoljno za kvorum, t.j. za broj dovoljan za punovažno rešenje. Prilikom kandidovanja ličnosti za potpretsednika uprave, javila su se tri kandidata i na prvom glasanju raspored glasanja bio je: 3, 3 i 4, pošto se jedan od prisutnih uzdržao od glasanja. Pretsedavajući je ponovio glasanje i kako je rezultat i ovoga puta bio isti, proglašen je kandidat, koji je na glasanju bio dobio četiri glasa, potpretsednikom društva. I ova je odluka bila punovažna. A ceo ovaj posao je rađen u ime nekog poštovanja volje većine.

O Liberalizmu

Shvatanje demokratije u politici, perjeta u privredni život društva, dovela su do privrednog sistema poznatog pod imenom liberalizam. Liberalizam je privredni predak, zasnovan na shvatanju, da ljudsko društvo u privrednom pogledu nije neka viša jedinica, već je to samo zbir jedinki, a to znači skup pojedinaca, gde svaki pojedinac zna šta je za njega privredno najbolje da postigne, pa prema tome država ne treba da se meša u privredni život društva. Čovek, kao pojedinac, slobodan je da preduzima sve što nađe da mu je korisno a ograničenje ove njegove preduzimljivosti vršice se na tržištu slobodnom utakmicom i igrom između ponude i tražnje. Predmet, koji budu ljudi počeli da izrađuju u većoj meri nego što je to potrebno, pojavice se na tržištu u obliku velike ponude što će mu smanjiti cenu a ovo će imati za posledicu nerentabilnost proizvodnje ovoga predmeta što će dovesti i do smanjenja proizvodnje koja nije rentabilna. Naprotiv, predmet, koga nema dovoljno na tržištu prema tražnji, biće skuplji i njegova će se proizvodnja bolje isplaćivati ljudima, pa će se ljudi i odavati ovoj proizvodnji, čija će posledica biti i povećanje ove proizvodnje i bolje uravnoteženje između ponude i tražnje ovoga predmeta na tržištu. Ponuda i tražnja će prema tome automatski regulisavati potrebu za proizvodnjom predmeta za tržište na kome se građani slobodno snabdevaju.

Ovakav sistem je dobro funkcionisao sve dotle dok je privreda bila iscepkana u bezbroj sitnih interesa, dok je bila i stvarno individualistička. Čim su se izvesni interesi organizovali u moćne privredne organizme, snagu ovih organizama, veća od ostalih privrednih snaga na tržištu, koristila je sloboda u privredi za sebe a nja štetu društva. Sloboda ponude i tražnje na tržištu postala je sretstvo za eksploataciju privredno neorganizovanih od strane privredno organizovanih grupa. Jači je u "slobodnoj" privredi odmah imao i veća prava. Njemu je još manje išlo u račun mešanje države u privredi, pa je baš zbog ovoga, ovaj jači postajao sve veći pobornik i liberalizma u privredi i demokratije u politici.

Lep primer za ovo davala nam je industrija šećera u bivšoj Jugoslaviji. Organizovanu u privatan kartel, kome je na čelu stajao Jevrejin Koen, ova industrija, u koju je ukuno bilo uloženo oko sto pedeset miliona dinara, imala je izvesnih godina samo dobiti po tri stotine miliona dinara. Razume se da magnatima ove industrije nije išlo u račun da se država meša u privredna pitanja: njima je liberalizam bio najbolje što su mogli da požele.

Sa stupanjem na pozornicu velikih privrednih organizacija situacija u pogledu dejstvovanja zakona ponude i tražnje na tržištu iz osnova se menja. Ujedinjena industrija u jednoj grani dobijala je monopolski položaj i nije više bila izložena nikakvoj konkurenciji. Ako bi se javio kakav novi konkurent, nije bilo teško ugušiti ga na samome tržištu.

Dovoljno je, ako drugih načina nije bilo, da se cene proizvodima spuste privremeno ispod koštanja proizvodnje. Kartel je mogao da ovu štetu izdrži, ali novi konkurent je ubrzo morao da zatvori radnju ili da bankrotira, posle čega je novim povišenjem cene mogla i stara šteta da se nadoknadi i nove nezaslužne zarade da se ostvare. Slobode na tržištu je u stvari nestajalo pošto je jednini diktator cena bila upravo radinosti, koja je uspela da sebi stvori monopolski položaj u svojoj grani. Potrošač je ostao potpuno nezaštićen, a liberalizam je u stvari bio samo podloga ovome monopolu. Zakon ponude i tražnje nije više za tu vrstu robe ni postojao u obliku u kome je poslužio za pravdanje liberalizma,

Nezaposlenost

Tako je bilo na tržištu materijalnih proizvoda. Ali, na tržištu radne snage, zakon ponude i tražnje otkazao je svoje usluge mnogo ranije,

U liberalističkoj privredi, radna snaga se smatra robom kao i svaka druga roba, koja se nudi na tržištu. Kad ima mnogo tražnje radnika, biće i radničke nagrade veće. Kad pak ima više ponude od tražnje, i cena radnoj snazi će opasti. Pristalice liberalizma u privredi smatrali su da se igri ponude i tražnje na tržištu ima da potčini u potpunosti i radna snaga. I tako je i bilo.

Međutim, radna snaga, kao tržišni artikal, ima izvesne osobine koje joj onemogućuju da se povija zahtevima tržišta slično dugim proizvodima. Pre svega radna snaga se ne može da smanji usled toga što joj je cena na tržištu pala, jer proizvodnja radne snage nije problem rentabilnosti, kao što je, na primer, proizvodnja tkanina ili piva. Pridolazak radne snage je posledica umnožavanja ljudi u društvenim zajednicama i skok ili pad cena na tržištu na ovo nema nikakvog uticaja. Čim ovaj osnovni uslov za dejstvo zakona ponude i tražnje nije ispunjen, ni ostale posledice dejstva ovoga zakona ne mogu se očekivati. Iskustvo je pokazalo da ovako u stvari i biva.

Čim, iz ma kakvog uzroka, na primer, usled potrebe da se proizvodnja izvesne robe smanji, bude smanjen i broj radnika u jednoj proizvodnoj grani, a na tržištu radne snage vlada izvesna zasićenost, izbačeni radnici ostaju bez posla. Ostavši bez sretstava za život, oni svode svoje potrebe na najmanjii mogući minimum koji se katkad pretvara i u samo gladovanje. Ovi pri nezaposleni radnici, usled gubitka svojih normalnih prihoda, prestaju da budu u mogućnosti da troše mnoge proizvode koje su dotle trošili što dovodi do potrebe smanjivanja proizvodnje i u tim drugim granama i do pojave nezaposlenosti i na toj strani. Umesto da se sa pojavom prvih nezaposlenih radnika na tržištu potreba za radom uveća, kako su očekivali liberalistički ekonomisti, ona se naprotiv smanjuje. Nezaposlenost se širi kao strukturalna bolest liberalističke privrede i zakon ponude i tražnje na ovo širenje nema nikakvog uticaja.

Pretpostavka, da će se pojavom prvih nezaposlenih radnika na tržištu cena radnoj snazi pasti, pa da će poslodavci više radnika moći da

uposle, ostvaruje se samo jednim delom. Organizacija proizvodnje je takav posao da tu za određene količine proizvoda radi određen broj radnika, koji se, usled sve veće primene metoda racionalizacije, neprestano smanjuje, kako smo to već napred pokazali primerima. Prema tome, pogrešna je pretpostavka površnoga čoveka koji misli, da gde radi deset ljudi može da se uposli i jedanaesti. Kod proizvođača čioda u vreme Adama Smith-a, deset radnika u organizovanoj zajenici tako su podelili i između sebe uravnotečili poso da im jedanaesti čovek više smeta nego što bi im koristio. Prema tome u već organizovnoj proizvodnji, naj///// radna snaga na tržištu neće uvek značiti i mogućnost većeg uposlenja radnika.

Samo u onim slučajevima, gde pojevtinjenje radne snage dovodi i do pojevtinjenja izvesnih artikala, i to onih koji se sada po nižoj ceni mogu na tržištu da unovče, sniženje cene radnoj snazi može da ima za posledicu i proširenje izvesnih radnosti. Ali ljudi su vrlo brzo uvideli da im pojevtinjenje proizvodnje je mnogo lakše postići primenom novih metoda rada racionalizacije nego sniženjem radničke nagrade. Sa napretkom racionalizacije i ovaj deo dejstvovanja zakona ponude i tražnje na radnu snagu znatno je umanjen. Nezaposlenost, do tada samo mestimična pojava, pstala je stalna bolest liberalističke privrede. Nezaposlenost je postala dakle stalna i neizbečna pojava primene demokratskih principa u privredi. Nezaposlenost je postala naličje demokratije.

Najveća demokratija sveta, Sjedinjene Američke Države, imala je na kraju 1931 godine 8 miliona nezaposlenih. To je broj koji je Franklin Roosevelt nasledio kad je došao na vlast. Pored svih napora Rocavelt – ovih da broj nezaposlenih smanji, na kraju 1932 godine SAD imale su 14 miliona nezaposlenih, a na početku 1940 godine 10,650.000. Kad su uzme u obzir, da u SAD, na ovoliko nezaposlenih, broj uposlenih iznosi tek nešto preko 41,000.000. onda izlazi da u ovoj velikoj demokratiji sveta svaki četvrti čovek je nezaposlen, i to stanje se produžuje trajno bez nade na promene.

U Engleskoj je 1 avgusta 1925 godine bilo 2,500.000. nezaposlenih radnika i radnica i ovaj broj se uz manje promene održavao tako da je u septembru 1931 iznosio 2,900.000 duša a na početku 1939 godine 2,130.000 duša. I ako je Velika Britanija u septembru 1939 godine ušla u rat, što je značilo zaposlenje za veliki broj dotle nezapslenih, ona je pri svem tom u 1940 godinu ušla još uvek sa 1,518.900 nezaposlenih, a u decembru 1940 godine još uvek je broj nezaposlenih iznosio 850.000 duša. Kad se uzme da je u Velikoj Britaniji oko 18,000.000 duša ukupno zaposleno, izlazi da je do rata u ovoj demokratiji svaki šesti ili sedmi čovek bio trajno nezaposlen.

U Nemačkoj je demokratski režim ostavio nacionalsocijalistima u nasleđe u januaru 1933 godine oko 6,000.000 nezaposlednih. Ukidanjem demokratije i liberalizma u privredi i prelaskom u dirigovanu privredu nezaposlenosti je ne samo nestalo, već je Nemačka uskoro počela da traži radnu snagu i iz inostranstva. Ovo je postignuto zato jer je

nemačka privreda iz stanja skupa preduzeća u vreme liberalizma, prešla u stanje dobro organizovane zajednice celokupne nemačke privrede.

Zaključak

Demokratija je političko učenje koje odgovara potrebi lenih i tromih inteligencija. Umesto da istražuju istinu u društvenim pojavama i problemima i tom istinom osvetljavaju put svojim narodima, ove lene i trome inteligencije se zadovoljavaju time što će brojati tuđa mišljenja bez obzira da li se ova mišljenja poklapaju sa istinom ili ne. Jer zaista, mnogo je lakše brojati mišljenja raznih ljudi nego iznalaziti istinu, koja je i u društvenim pojavama samo jedna, i nametni je zajednici, za šta je, kao što smo videli, potrebna i pamet i hrabrost. Za brojanje pak mišljenja nije potrebna ni pamet ni hrabrost.

Ovu inertnost demokratskih inteligencija, koje ovako svoje demokratsko držanje pravdaju interesima maloga čoveka, kome govore da je u pravima izjednačen sa velikima, plaća baš taj mali čovek pred kojim se sve više izdiže svet nezaposlenosti i koga sve u većoj meri eksploatiše jače organizovana privredna i politička grupa. Demokratija postaje samo lepa fasada za eksploataciju baš tog istog malog čoveka.

Privlačna svojim obećanjima a opasna po svojim docnijim posledicama, demokratija, i kao političko učenje i kao privredni sistem, predstavlja vrlo negativan sociološki činilac u našem današnjem društvu, jer teži razaranju današnjih zajednica u obliku društvenih skupova, sa svima posledicama koje društveni oblik skupa nosi u sebi.

Dr.M. Spalajković

San o Velikoj Srbiji

Spalajković zagovara potpun prekid sa Jugoslavijom, a posebno sa Hrvatima. - Bivši ministar iz kraljevske vlade protivi se obrazovanju vlade Narodnog spasa Milana Nedića. - Himler obećava Nediću da će pripojiti Crnu Goru Srbiji. - Ponovo se postavlja pitanje Makedonije

Islednik: Poznato je da je pored Vas sa Milanom Nedićem i dr Spalajković imao tesan politički kontakt. Da li ste i Vi prisustvovali njihovim razgovorima?

Cincar-Marković: Spalajković je imao vrlo veliki uticaj na Nedića i to u pogledu stvaranja Velike Srbije uz pomoć Nemaca i Talijana. Ovo je

stara teza Spalajkovića koji je ovom prilikom želeo da realizuje. Stvaran razlog mog razmimoilaženja sa Spalajkovićem, pored drugih uzroka koji proističu iz oportunističkog i prevrtljivog karaktera, bio je, dakle, njegova koncepcija, potpuni prekid sa Jugoslavijom, a poglavito sa Hrvatskom.

Islednik: Sa kojim ste još političkim ljudima razgovarali o vladi i šta?

Cincar-Marković: Sa mojim poznanicima u razgovoru o vladi Nedića uvek smo konstatovali da je vlada slaba, a ja lično sam u samom početku bio protiv formiranja i opšte neke srpske vlade. To sam izneo i na skupu na kojem je Ljotić izneo kandidaciju Nedića za predsednika srpske vlade.

Islednik: Zašto Vi niste ušli ni u vladu Milana Nedića?

Cincar-Marković: Moj ulazak u vladu Nedića odbio sam iz razloga što nevidim dalje nikakve mogućnosti da se stvari uredi sa Nemcima posle rata komadanja naše države, a odgovornost koja se tovari na sebe bila bi isuviše velika i pred narodima i pred istorijom.

Islednik: Kako je došlo do odlaska Nedića kod Hitlera i šta ste Vi sa Nedićem o tome razgovarali?

Cincar-Marković: O odlasku Nedića kod Hitlera odugovlačilo se dugo. O ovom putu saznao sam lično od Nedića kada me je pitao u kojem bi okviru imao da se kreće njegov razgovor sa Hitlerom. Ja sam mu i ovom prilikom izneo moje mišljenje da se čuva da se niukoliko ne angažuje budućnost naše zemlje i da se ograniči da, ukoliko je moguće više, ublaži tešku situaciju naše zemlje pod okupacijom, a naročito da zaštiti naš narod od proganjanja i masovnog uništenja od strane nemačkih okupacionih vlasti i da onda ispravi, ukoliko je to moguće, zverstva koja je činio u Gestapou.

Islednik: Da li ste mu dali kakav elaborat i kakve je namere Nedić imao sa ovom posetom?

Cincar-Marković: Ovom prilikom dao sam mu jedan "ed memoar" u kome se iznosi da naš narod treba zaštititi od daljeg gonjenja i uništenja, jer on stvarno ne snosi nikakvu političku odgovornost.

U ovom vremenu Nedić je poverio Spalajkoviću da izradi naše teritorijalne zahteve u pogledu ostvarenja Velike Srbije. Ovim povodom bio sam dobio poziv iz predsedništva da dođem i ja. Na ovom sastanku zatekao sam Spalajkovića i generala Milutina Nedića, brata predsednika, koji su već bili u razgovoru o poverenom im zadatku. Spalajković je imao da obradi uvod u kojem je opširno, i sa njemu svojstvenom žučnosti iznosio razloge o nemogućnosti ma kakvog zajedničkog političkog i državnog života sa Hrvatima.

Mene su molili da izradim pitanja Makedonije. Moj elaborat izlagao je ovo pitanje isključivo s obzirom na naše odnose sa Bugarima i uglavnom je izrađen prema argumentima profesora Cvijića - ekonomsko geografski. Kopija ovog elaborata nalazi se u jednoj od mojih kožnih torbi donesenih i Salcburga.

Islednik: Kada je u Beograd stigao za poslanika Nojbaher kakve se Vi veze imali sa njim?

Cincar-Marković: Koliko se sećam Nojbaher je naimenovan posle posete Nedića Hitleru i on je bio taj čovek koji je trebao da ispravi greške koje su Nemci za vreme okupacije izvršili Srbima. On je, takođe, trebao da u mnogome ublaži ovaj režim i da realizuje izvesna obećanja koja je Hitler učinio Nediću u pogledu pripajanja Crne Gore Srbiji. Veze moje sa Najbaherom bile su čisto konsultativnog karaktera - išao sam kod njega samo na njegov poziv. Pitanja su uvek bila u pogledu odnosa u vladi, odnosno Ljotić - vlada. Docije, kada je došao do kontakata između Nedića i Draže Mihailovića, bio sam dva puta pozivan i po ovom pitanju i pomoći koju su Nemci preko Nedića imali da upute četnicima. Ovo sam već ranije izneo, kao i činjenicu da ja sa Dražom Mihailovićem nisam imao nikakve veze.

Islednik: Kakve je planove imao Najbaher i kakve zadatke?

Cincar-Marković: Koliko sam ja shvatio zadatak Najbahera trebao je da bude pendifikcija (zaštita) Balkana, stvaranje u balkanskim zemljama režima prijateljski naklonjenih Nemačkoj i, najzad definitivno privlačenje ovih zemalja Nemačkoj.

Islednik: Da li ste Vi za vreme okupacije imali direktne veze sa Berlinom, sa kim i preko koga?

Cincar-Marković: Nikakvih veza nisam imao sa Berlinom.

Islednik: Da li Vas je za vreme okupacije ko posećivao iz Nemačke?

Cincar-Marković: Niko, sem u samom početku kada je specijalni činovnik Nemačkog ministarstva inostranih poslova dolazio k meni sa specijalnim zadatkom da me pita gde se nalazi arhiva Ministarstva inostranih poslova i zašto smo je sklanjali.

Islednik: Da li ste sa nekim drugim imali vezu u inostranstvu?

Cincar-Marković: Takođe, ni u inostranstvu nisam imao nikakve veze.

Islednik: Kakve je veze Milan Nedić uspostavio sa inostranstvom, preko koga i sa kim?

Cincar-Marković: Jednom u razgovoru Nedić mi je rekao da je u vezi sa generalom Antoneskuom, zbog ekonomskih potreba, kao i da je primio neko pismo od maršala Petena.

Islednik: Sa kime ste se od političkih ljudi iz predratnog perioda viđali za vreme okupacije i kakve ste razgovore vodili?

Cincar-Marković: Za sve vreme okupacije nisam se viđao sa političkim ljudima i mogu reći, da sam ih, šta više, izbegavao. Imao sam intiman krug prijatelja i poznanika, sa kojima sam se stalno viđao i sa njima sam vrlo površno dodirivao čisto politička pitanja. Od poznanika sam jedanput video Iliju Mihajlovića, nekoliko puta Aćimovića, takođe jedanput Kumandija, i to pri kraju 1944. godine, po pitanju stvaranja kontakata između Nedića i Draže Mihailovića, kada je trebao da se odstrani uticaj Ljotića i njegovo preuzimanje vlasti iz ruku Nemaca.

Islednik: Šta znate o tome koji su politički ljudi održavali vezu sa nemačkim poslanstvom, sem onih iz vlade Nedića, odnosno iz komesarske uprave?

Cincar-Marković: Ne znam, i ne bih imao o ovome ništa da kažem.

OSTAVKA MILANA NEDIĆA

Pokušaj Dimitrija Ljotića da postane predsednik srpske vlade pod Nemcima. - Kapetan Raković, specijalna veza Nedića sa organizacijom Draže Mihailovića. - Veliko bežanje vladinih funkcionera septembra 1944. godine za Beč. - U Kicbilu mnogi još sanjaju o pobedi Nemačke. - Pokušaj da se dokopaju Krfa

Islednik: Da li ste imali veze sa Dražom Mihailovićem, odnosno sa njegovom organizacijom i ljudima, sa kime i kakve ste razgovore vodili?

Cincar-Marković: Sa Dražom Mihailovićem, njegovom organizacijom i ljudima nisam imao nikakve veze. Pri kraju okupacije, na mesec dana na moj odlazak u Nemačku, došao mi je jednom kapetan Raković zajedno sa Ilijom Mihajlovićem da me ubede da utičem na Nedića, i da se otrgne od Ljotića i da mu iznesem sve fatalne posledice koje mogu nastati ako se Nedić poda uticaju i namerama Ljotića u pogledu Ašimovićeve stvarne akcije po traženju Nemaca. To je bilo povodom ostavke Nedića, koja je predata Nemcima, a da se Ljotić primi za predsednika vlade.

Raković je toga puta zadržan u Beogradu pri predsedništvu vlade, kao specijalna veza između Nedića i Dražine organizacije po pitanju naoružanja koje se imalo primiti od Nemaca.

Kao specijalni opunomoćnik kod Nemaca od organizacije bio je naimenovan Milan Ašimović, što mi je u razgovoru sam rekao.

Islednik: Kada ste Vi otišli u emigraciju u Nemačku i kako?

Cincar-Marković: Ja sam se sa ženom sklonio iz Beograda septembra 1944. godine i vozom pošao u Beč, s tim da, po mogućnosti preko Italije i Švajcarske, odem na Krf odakle mi je žena. Njeno, a i moje, zdravlje bilo je potpuno porušeno i potrebno nam je bilo da se sklonimo negde bar za izvesno vreme. Ovim transportom bilo je više naših porodica krenulo za Beč. Međutim, u Beču nam nisu dali slobodu kretanja već su nas posle nekoliko dana transportovali na Semering u okolini Beča. Sa Semeringa uputili su nas posle izvesnog vremena u Kicbil. Tamo smo zatekli generala Nedića sa svim članovima vlade. Smestili su nas sve u isti hotel i nisu dopustili nikakvo podvajanje, niti slobodu biranja mesta stanovanja, iako sam se ja od početka izjasnio da nikakve veze neman sa srpskom vladom i da stojim potpuno po strani. I ovde jedino su mi prilazili Jonić i Perić. Sa ostalim ličnostima ograničavao sam se na akt kurtoazije javljanja. Preko Jonića i Perića saznao sam šta se u vladi radi. U Kicbilu se zaista "igralo" vlade. Održavale su se redovne sednice, stvarali veliki planovi i zamišljao neki rad po velikom planu a zaboravilo se da su i sami okupatori, Nemci,

najureni iz naše zemlje. Ovde je glavni savetodavac i spiritist rektor opet bio gospodin Spalajković. Sanjali su još uvek o pobedi Nemačke, o vraćanju u zemlju uz pomoć Nemaca i tražili od nemačke vlade ponovno preuzimanje Nedićeve srpske vlade. Iznosio se program organizacije srpskih trupa koje bi se imale formirati u samoj Nemačkoj i prihvatio vojno-politički savez sa nemačkom. Nemci su sami uviđali svu neozbiljnost ovakvih zahteva i dali su da se obrazuje jedan "komitet spasa". Mene nisu ni obavestavali ni pitali za mišljenje po ovom pitanju, bio sam i izazvan od Spalajkovića i između nas je došlo do definitivnog prekida zbog oštrog sukoba. Detaljnije o ovom mogli bi se izjasniti Perić i Jolić. Povod sukoba bio je taj što nisam hteo da uđem u njihova planiranja i kombinacije i što se Spalajković, i tada u svojoj političkoj akciji, sasvim i gotovo jedino izjašnjavao za Ljotića koji bi imao da celokupan svoj rad uzme u svoje ruke, što sam, tako reći, najenergičnije odbijao. Tom prilikom sam ga nazvao "sektašem", koji je u celini usvojio sektašku ideologiju Ljotića.

U razgovoru sa Jonićem i Perićem ja sam ironizirao ove materijale i političke bedastoće i iznosio potrebu da se neko pobrine za naš toliki svet, koji se nalazio potpuno u milosti i nemilosti nemačkih vlasti i da im se pruži materijalna i moralna pomoć. U tu svrhu morao bi se, rekao sam, obrazovati jedan odbor bez ikakve političke koncepcije koji bi zadirao u stvaranje i uređenje poretka buduće Jugoslavije. Po ovom pitanju "priznanja" srpske vlade zatezalo se dugo između Nedića i Spalajkovića s jedne strane i nemačke vlade sa druge strane. Naši su se stalno pozivali da je Nemačka priznala i druge vlade u inostranstvu kao bugarsku, rumunsku i mađarsku. Održano je bilo i nekoliko sastanaka u Beču između Nemaca i Nedića i Ljotića. U to vreme dolazio je u Beč i Milan Aćimović da preko Nedića i Nemaca urgira pomoć u obuci i sanitetskom materijalu za četnike. Kada je Nemačka najzad priznala ponovo Nediću vladu, a to je već bilo dovoljno za svako rashlađivanje od najluđih fantaziranja, Nedić i njegove pristalice, osećajući svu političku maloumnost svog prvog plana, traže, sad oni, da to ne bude vlada već neki komitet a la Vlasov, gde bi trebalo da uđu i predstavnici drugih organizacija, a na prvom mestu Dražina organizacija. Sve ovo pada u borbu zbog odlučnog odbijanja Draže Mihailovića da bude predstavljen zvanično u kakvo-takvom feru i tako ostaje i dalje nerešeno ovo pitanje. Nedić i njegovi bivši ministri i nadalje izigravaju srpsku vladu u Kicbilu, sve dok sami Nemci nisu rešili da rasele "Grand hotel" zbog svojih sanitetskih potreba i da ostalima daju donekle slobodu kretanja.

Ja sam sa ženom bio rešio da idem prvim transportom za Trst, jer nam je bilo obećano da ćemo u Trstu imati mogućnost da se odlučimo za dalji put. Mi smo se još čvrsto držali našeg plana da iz Trsta, preko Rima, kada to prilike dopuste, idemo na Krf.

Iz Trsta nismo mogli poći dalje jer su Nemci činili teškoće i odbijali izdavanje papira za dalji put - Veneciju, tako da sam bio u nedoumici šta da radim. Tako je i naišla borba oko Trsta i ja sa ženom, u poslednjem trenutku, rešavam da se vratim ponovo u Nemačku i da pokušam da

preko Bremena pređem u Italiju u pravcu Rima. U Batgadenu obolim teško od apcesa na usni tako da sam duže vreme bio primoran da ostanem u toj banji. U tom međuvremenu ulaze već i američke trupe u tu zonu Austrije i onemogućavaju nam svako dalje kretanje. Docnije, iz Badgajstena pokušavali smo da preko Insbruka pređemo u Bremen, ali nam ni to nije uspjelo, jer je Bremen bio zatvoren za civilna lica. Vraćamo se ponovo u Batgaden odakle posle izvesnog vremena prelazimo u Salzburg u nadi da ćemo iz Salzburga imati veće mogućnosti da pređemo u Italiju. Kako je kretanje u to vreme vozom bilo isključeno, kupio sam bio i auto da bih lakše realizovao ovaj put za Italiju i dalje za Krf. Iz Salzburga bio sam doveden od strane naše vojne misije 1. septembra 1945. godine.

Islednik: Da li je Nedić ima kakvih političkih razgovora sa Nemcima u emigraciji i sa kim i kakve?

Cincar-Marković: Sve važnije razgovore sa Nemcima Nedić je vodio u Beču sa Nojbaherom.

Islednik: Da li ste Vi učestvovali u tim razgovorima?

Cincar-Marković: U tim razgovorima ja nisam učestvovao, iako sam dva puta bio u Beču na lečenju.

Islednik: Kakvu je ulogu igrao za vreme okupacije, a zatim u emigraciji u Kicbilu nemački generalni konzul i direktor "Šenker" A.D.Kronholc?

Cincar-Marković: Konzul Kronholc bio je poverenik Nojbahera, a zvanično je vršio ulogu prevodioca prilikom razgovora Nedića i nemačkih ličnosti. Stajao je vrlo blisko sa porodicom Nedić do kraja u Kicbilu kada su svi odnosi, iz meni nepoznatih razloga, zahladneli. Za sve vreme okupacije, iako iza kulisa, igrao je veliku ulogu i neobično cenio i uzdizao Ljotića.

Politika, 3. i 4. Jun 1991.(14. I 15. Nastavak)

A.Cvijić, M.Vasović : ALEKSANDAR CINCAR-MARKOVIĆ-POTPISAO SAM TROJNI PAKT I KAPITULACIJU

M I S I J A   S R B I J E
Političko zaveštanje srpskom narodu

Slobodni ljudi se bore s oduševljenjem i samopregovorom samo za one istine u koje veruju. Slobodan je onaj koji nije izgubio svoj duhovni lik. Njemu nije teško razlikovati istinu od zablude i otkriti ono u šta treba da veruje. Od toga trenutka njegov put je određen, a njegovo delanje u životu slobodno i bez lutanja. Prava vera je aktivni pokretač volje i odlučnosti, a ne pasivni izvor mrtvila i malodušnosti.

U sadašnjoj borbi za istinu svaki od nas može biti od opšte koristi, ali samo tako ako je pravilno upućen u svome gledanju na svet kao i na ulogu svog naroda u svetu. Razume se, prva dužnost svakog iskrenog i slobodnog čoveka je ne izdavati se za ono što nije i ne predavati se nikakvom zanosu veličine. Individualna i nacionalna skromnost je prva vrlina bez koje među ljudima ne može biti zbliženja. Ali ne treba mešati tu skromnost sa beskičmenim skepticizmom "realista" ni sa bezbojnim "realizmom" defetista. I protiv jednih i drugih, i protiv sofista i slabića, buni se duh slobodnog čoveka.

I

Dužnost je razumnih ljudi da se brane od onog primitivizma koji se u čoveku ponovo javlja u teškim vremenima ratova i katastrofa. Sujeverni ljudi pripisuju svaku svoju nesreću, svaki zao udes, nekim zlim i tajanstvenim silama koje su izvan njih. Međutim, filozofija i nauka, pod utvajem hrišćanstva, pravom opominju ljude da je uzrok svih njihovih nedaća u njima samim. Zlo koje je u ljudskim delima vuče svoj koren iz zla koje je u ljudskim mislima. I političari i ekonomisti, svi oni prave pogrešan račun, jer se varaju u svojim pretstavama o čoveku i njegovoj prirodi. Njihova polazna tačka je pogrešna. Oni su u ovom rasklimatanom svetu izgubili iz vida stvarnom čoveka.

Kultura i duhovne tvorevine izgledaju danas kao neka vrsta nepotrebne raskoši, a samo materijalna proizvodnja, pa makar bila i najštetnija, smatra se da je od ozbiljne i trajne koristi. Nemoć ljudskog razuma nad ljudskom voljom tolika je kao da među njima postoji nepremostiv jaz. To je naličje savremene racionalnosti. Ljudski mozak ne upravlja više ljudskim mišicama, ni ljudska misao ljudskom voljom, kao da ljudi od misli nemaju više ništa poučno ni korisno da kažu ljudima od akcije. Duhovna kultura nije više nasušni hleb; tehnika, industrija i privreda izgledaju kao da su jedina svrha savremenog čovečanstva. Ali svet, u kome umne i moralne vrednosti ne služe kao podloga i ikmilo ljudske delatnosti, gubi smisao a pravi život i srlja u propast.

Uloga ljudi od misli bila je oduvek da opominju i obaveštavaju ljude od akcije. Međutim evropski mislioci, naročito dvadesetog veka, napustili su tu ulogu. Nagriženi kratkovidim skepticizmom oni su, kao Pontije Pilat, prali ruke i ostavljali stvarima i događajima da idu svojim fatalnim putem. Oni su se odricali svoga najvišeg poziva da duhovno upravljaju čovečanstvom. Oni su pravdali nemoć svoga uticaja na

praktičan život raznim sofizmima kojima je kao zajednički postulat služio ovaj prazan sofistički izgovor: Duh ne može imati nikakva uticaja na ljudsku volju i ljudske radnje, zato ne treba ni da se bavi njima. Tako je i došlo do toga da je liberalizam na ekonomskim polju proglasio kao pravilo svoju devizu "laissez faire", i nazivao političko rasulo slobodom a društveni razvrat moralnom trpeljivošću. Na suprot tome, marksizam je poricao mogućnost ikakve slobode u ljudskom delanju i objašnjavao je svu evoluciju čovečanstva ekonomskim fatalnostima koje upravljaju istorijom. Rezultat je dakle isti, pa bio u pitanju ekonomski liberalizam ili istorijski materijalizam: jer ako se sve određuje ekonomskim zakonima, dakle materijom, onda tu duh ne može ništa.

Kad kultura ne upravlja više ljudskim životom, onda takav život - koji ne zna kuda ide - upravlja kulturom. Čim se misao odvoji od akcije, ljudi se brzo otuđuju i udaljuju jedan od drugog: svaki ide svojim putem i niko ne pomišlja na zajednički put koji je ipak jedini pouzdani i najkraći put.

U svetu ovakvom kakav je, duh i kultura su nemoćni. Iz istorije znamo da ljudsko stvorenje dolazi do svoga pravog izraštaja i svoje potpune mere samo ako pripada jednoj određenoj ljudskoj grupi koja nije ni suviše velika ni suviše mala. Za čoveka nije dobro kad ostane usamljen, ali nije dobro ni kad postane gomila. Individualizam i kolektivizam su u suštini antisocijalne doktrine. Obe mehanički razjedinjuju svaku prirodnu društvenu celinu. Kad čovek zaboravi na svoje dužnosti prema svojim blišnjima on postaje individualist, a kad zaboravi na svoje dužnosti prema sebi samom on postaje kolektivist. U tome i jeste mučni problem koji potiče iz odnosa između jedinke i društva. Hrišćanska etika ga je rešila na najidealniji način, i u prvom stoleću naše ere taj društveni ideal bio je ostvaren u hrišćanskim verskim zajednicama. Danas, ovaj svet u kome živimo i ova civilizacija kojoj se klanjamo stavljaju svakog od nas u ovu dilemu: Ili ćeš hteti da sačuvaš svoje ja, ali onda nećeš ništa postići, ili ćeš se rešiti da nešto postigneš, ali se onda moraš odreći svoga ja.

Jedino u organskom nacionalizmu, a nikako u anarhičnom internacionalizmu, pojedinac nalazi sve prirodne i zdrave pogodbe za svoj slobodan razvoj. U svojoj suštini svaki je nacionalizam, a ponaosob srpski, već po svojoj organskoj konstruktivnosti suprotan i individualizmu i kolektivizmu kako u unutarnjem socijalnom tako i spoljašnjem internacionalnom smislu, jer u oba slučaja i jedan i drugi podjednako podrivaju nacionalne celine kao sastavne delove i prirodne organe čovečanstva. Nijedan se nacionalizam ne može zamisliti bez izvesnog idealizma, to jest bez vlastitog nacionalnog ideala. Srpski nacionalizam počiva na vekovnim tradicijama čišćenim od otrovnih klica filozofskog materijalizma. U njemu je, i sa istoriskog i sa etičkog gledišta, uobličen srpski rasni spiritualizam. To je jedna psihološka i istoriska činjenica. S toga i misija Srbije nije delo mašte ni politička utopija, nego realni program njene moralne ličnosti, njen nacionalni i istoriski poziv. Svaki

nacionalist i hrišćanin razumeće odmah o čemu se govori kad se govori o misiji i pozivu.

Svaki narod najbolje se brani kad pobeđuje. Ali se ne može pobeđivati bez dobrog oružja i bez pouzdane pozadine. Tako je i sa duhovnim životom. Mnogi misle da su materijalne i praktične stvarnosti ozbiljnije i važnije od duhovnih. Ti se ljudi opasno varaju, danas opasnije nego ikad, jer je za svakog jasno da je sadašnja džinovska borba ne samo sukob političkih i ekonomskih doktrina nego i verskih ubeđenja. Na jednoj strani se tvrdi da je vera izvor životne snage i bodrosti, a na drugoj da je ona "opijum za narod". Nepregledne kolone naoružanih masa, nalik na neku novu seobu naroda, već godinama preplavljaju Evropu. Ovaj međunarodni požar, koji je obuhvatio ceo svet, samo je prva neizbežna posledica one neminovne ljudske revolucije koja od početka ovog veka tinja u čovečanstvu. U svetskoj drami koja se danas odigrava u pitanju su najbitniji problemi i interesi duhovnog karaktera, i ko je pravi realist taj ih ne sme olako uzeti.

//

U očima filozofa čovek je pred Bogom ravan nuli. To su u doba svetoga Save propovedali i našli bogumili, a tu misao i danas ispovedaju potomci bosanskih patarena. Svetosavsko pravoslavlje je unelo i raširilo među Srbima pravilniji i plodniji pojam o čoveku i vrednosti njegovog duhovnog bića. Ono je Srbima duhovno uzdiglo i od njega stvorilo slobodnu ličnost. Kakav je psihološki i etički smisao te protivrednosti? Kako se moglo preći, ne samo teološki nego i istoriski, od pojma o ljudskoj ništavnosti pred Bogom do pojma o čoveku kao neograničenoj duhovnoj vrednosti, izraženoj u njegovoj slobodnoj ličnosti?

To pitanje izgleda mi danas utoliko zagonetnije ukoliko je veća opasnost koja pretila nacionalizmu i veri srpskog naroda i koji nas goni da se okrenemo prošlosti i u njoj da potražimo istinu o našem pozivu u ovom životu, a u poučnim primerima iz tih starih vremena da nađemo izgovor nove snage za istrajanje u trzajima našega naroda i za ispunjavnije mučne misije naše zemlje. Zaprepašćeni obimom katastrofe koja je zadesila Srpstvo, mnogi Srbi, čak i oni koji su zanemarili veru svojih otaca, osećaju potrebu da se vrate čvrstom tlu sazidanom na duhovnim temeljima, večnim i monumentalnim, koje su položili sveti Sava i njegov otac sveti Simeon. Pred opasnošću svoga nacionalnog nestanka, Srbi zbijaju svoje redove. U sadašnjim gorkim časovima ispaštanja i neizvesnosti, nameće se svima Srbima, kao zajednički zakon, ono zapovedničko "ili - ili" za koje Niče kaže: "Da bismo haos nadvladali i svoj lik povratili, ne ostaje nam nikakav drugi izbor nego se ili do dna survati ili do vrha probiti".

Kod svih nas postoji opšta želja da povratimo poverenje u sebe same i prožnemo svoju dušu nepokolebljivom srpskom verom u neograničenu moć svetosavskog pravoslavlja koje je uvek igralo presudnu ulogu u povesti Srbinovoj. Ono je stvorilo i stvara srpske

heroje - srpske svece i junake. Ono je do savršenstva izvajalo nacionalni i duhovni lik srpske zajednice u životu i delima naših istoriskih ličnosti, kao što su bili slavni Nemanjići, a docnije Karađorđe i knez Miloš, kao i svi drugi pobornici za slobodu srpske zemlje i srpske misli.

III

Civilizaciju stvara ljudski um, a kulturu u ljudska srca usađuje Bog. Kulturom nazivamo sve one vrednosti koje stvara duhovna energija u službi života i u okviru životnih zakona. Svi ti zakoni su delo Božije, a najvažniji među njima je moralni zakon.

Nema prave kulture bez čovečnosti. Sa toga gledišta, srpski narod je kulturniji od mnogih velikih naroda. Bitno obeležje kulture je moralnog a ne materijalnog karaktera. Veliki narodi postaju utoliko veći varvari ukoliko imaju više univerziteta i savršeniju tehniku. U toj psihološkoj protivrečnosti leži tragični pradoks moderne civilizacije. Doći će vreme kad će se smatrati za veliki narod samo onaj koji ima veliku dušu. Zakon duhovnog progresa ima na kosmičkom planu taj jedini smisao. U duši velikih ljudi izbija ona briga koju Bog ukazuje ljudskom duhu i napretku čovečanstva.

Samo vera i mašta stvaraju velika dela. Tek u svetlosti najvišeg moralnog zakona, koji vlada pojavama duhovnog sveta, postaju nam razumljivi događaji iz svetske povesnice, onako kao što nam poznavanje Njutnovog zakona, koji vredi za fizičke odnose u materijalnom svetu, pruža objanjenje kretanja i zbivanja u vasioni. Velika je svaka misao koja može da opravda život jednog čoveka ili jednog naroda, a najveća je samo ona misao koja opravdava život celog čovečanstva.

Zahvaljujući svetosavskom pravoslavlju Srbi su uspeli da stvore jednu homogenu nacionalnu kulturu koja je bila zasnovana ne toliko na ideji državnog jedinstva koliko na jednom višem planu nacionalnog, etičkog i umetničkog shvatanja života. Te moralne i umne vrednosti, koje odlikuju biće srpskoga naroda i čine njegovo nacionalno jedinstvo, jesu u suštini prava kultura. Veliki evropski narodi dostigli su, svaki u svoje vreme vrhunac u filozofiji ili poeziji, u slikarstvu ili muzici, u nauci ili tehnici. Ali veličina srpskog naroda je u nečemu drugom: ona je u onoj sudbinskoj borbi koja se stalno odigrava u narodnoj duši. Veliki narodi obožavaju nauku i umetnost, filozofiju i tehniku, a to su u stvari samo spoljni znaci duhovnoga kulta. Oni međutim zaboravljaju samog Boga, a samo On u istini treba da se proslavlja ko glavni pradmet toga kulta.

Iz sličnih razloga još se manje može verovati da je duhovna kultura u pravom smislu reči mogla postojati pre pojave Hrista. Civilizacija starih naroda bila je dostigla veliki stepen, ali njihova kultura zadržala se do kraja svoj primitivni oblik. To potvrđuju njihovi verski kao i pravni pojmovi, njihovi socijalni kao i međunarodni odnosi. U to prehrišćansko doba - doba mnogoboštva ili bolje reći neznaboštva - vladao je u životu Srba onaj primitivizam u kome je oličen onaj skoro pećinski oblik individualizma. Svaki pojedinac, svaka porodica, svako

naselje, klanjali su se svojim posebnim idolima i branili od nesreće i uroka svojim vlastitim talismanima, kao što se i mi danas većinom slepo klanjamo sili i novcu, nauci i tehnici, i raznim drugim idolima. Kirilo i Metodije, kao i njihovi sledbenici, uneli su među balkanske Slovene samo spoljne i formalne znake hrišćanskog kulta jer je u to vreme crkva, kako u Carigradu tako i u Rimu, već bila uzela cezaro-papistički, despotski, pravac. Tek sa svetim Savom pojavljuje se među Srbima živa Hristova crkva i postaje večni temelj srpskog nacionalizma.

Sveti Sava je shvatio da za potpuno ostvarenje srpskog nacionalnog bića nije bilo dovoljno samo odbaciti pagansko učenje, nego da je bilo potrebno zameniti to učenje drugim koje bi bolje odgovaralo duhovnim i materijalnim težnjama srpskog naroda. U tom poslu on se nije mogao zadovoljiti ni drevnom jelinskom sofistikom ni docnijom vizantiskom kazuistikom. I u jednoj i u drugoj on je osećao zadah truleži. On je, kao dete odraslo u jednoj mladoj i sirovoj sredini, čeznuo za svežom i zdravom duhovnom hranom. On je znao da može jedino u Hristovoj nauci naći ona istinita načela potrebna kao nasušni hleb za davanje pravca i srpskoj misli i srpskoj delatnosti. Ni u jednom trenutku svoga života sveti Sava nije otstupio od tih načela.

Čovek nije samo duh, nego je i materija. Ljudima je dat razum i slobodna volja da usavršuju svoj čovečanski lik, a ne da se ropski potčinjuju svojim telesnim nagonima i naposletku izvrgnu u zverove sa ljudskim oblikom. Ali materija se uvek odupre duhu. Zato su ljudi već sami po sebi većinom grubo i svirepi. I zar se smisao i cilj života mogu sastojati u tome da ta grubost i svirepost, iz koje se samo mržnja rađa, ostane i raste u ljudskim srcima! Nečovečnost osećaja i zaslepljenost uma razvijaju ono što je životinjsko u čoveku, a plemenitost duše i svetlost razuma ono što je božansko u njemu. U istinama koje je Hristos širio leži najmoćnije sredstvo za prosvećivanje i poboljšavanje ljudskog roda. Samo kad se čovek pronikne njima, on postaje bolji i plemenitiji a njegova volja savršenija. Samo u jakoj volji, jačoj od nepravde, svireposti i zaslepljenosti, otkriva se viši smisao našeg života i kajanja svrha naše uloge na zemlji. Od zla samo Bog svojom rečju može čoveka da odvрати. Stoga i svi razumni mislioci i narodni prosvetitelji brižljivo otklanjaju i suzbijaju među ljudima sve što bi njihovu veru moglo slabiti i kvariti. Slaveći Boga, svetosavska crkva nije mogla biti ravnodušna prema sudbini srpskog naroda i srpske države, jer je smatrala da joj je dužnost braniti ih od zla, i zato nije ni ostala pasivna pred jeretičkim učenjem kao što je bilo bogumilstvo.

Sveti Sava je bio i monah i državnik. Sav njegov život i svekolika njegova dela nose taj dvostruki otisak. On je smatrao osnivanje srpske nacionalne crkve kao svoj glavni zadatak; njegova državnička delatnost bivala je za njega uzgredno i ako obavezno ispunjavanje jedne svete dužnosti. Ona se na političkom polju sastojala u vođenju borbe na dva fronta: s jedne strane ublažavanjem apsolutizma u državi, a s druge suzbijanjem anarhizma u narodu. Apsolutizam je pretstavljao organsku zabludu srednjeg veka, stvorenu zbrkom pojmova o duhovnom autoritetu

i svetskoj vlasti; anarhizam su širile sekte verskih zanesenjaka koji su i tada kao i uvek bili fanatični pretstavnici krajnjeg bilo religioznog individualizma bilo socijalnog kolektivizma. Sveti Sava se borio i protiv državne tiranije i protiv narodne anarhije ne toliko iz državnih koliko iz crkvenih razloga, jer po njegovom intimnom uverenju, ako niko ne bi suzbijao ta dva zla, vera bi izgubila od svoje prvobitne čistote a s tim bi nastupilo i pomračenje božanske istine među ljudima.

Ozbiljni etničko-psihološki uzroci od dubokih uticajnih posledica za razvoj verske i nacionalne svesti kod Srba naterali su svetoga Savu i Stevana Nemanju da pribegnu vrlo strogim merama protiv bogumilske jeresi. Docnija sudba srpskog naroda dala im je za pravo. Renegati i odrodi pojavljivali su se uvek u onim društvenim slojevima koji su verom prevrnuli; oni su posle postajali veći tirani prema narodu nego i sami osvajači. Doista, srpski narod je više propatio od poturčenjaka nego od pravih Turaka. Iz "Gorskog vijenca", tog srpskog narodnog jevanđelja, znamo da su i Crnogorci gledali na poturice onako isto kao što se u svetosavsko doba gledalo na sve jeretike koji su napuštali ili kvarili pravu veru. Isto objašnjenje vredi - jer su i psihološki uzroci uvek isti - i za Bosnu i Hercegovinu. I tamo su srpski ustanci manje bili napereni protiv centralne (sultanske) vlasti nego protiv domaćih odroda, tih potomaka nekadašnjih bogumila koji su, posle srpske propasti na Kosovu, promenili veru da bi sačuvali svoja bogatstva i svoje povlastice... čim Srbin napusti svoju svetosavsku pravoslavnu veru, on je kao tikva bez korena i nacionalno propada; od njega onda lako postaje i Bugarin, i Hrvat, pa i Turčin, a u najnovije vreme čak i komunist. U svetosavskom pravoslavlju je glavna duhovna tvrđava Srpstva.

Prvobitna Hristova crkva bila je živa duhovna zajednica novih ljudi. U njoj je čovek postao ličnost, to jest živo biće u isto vreme slobodno i potčinjeno - slobodno u odnosima ljudske zajednice, potčinjeno u odnosu prema Bogu. Takvu crkvu hteo je sveti Sava da osnuje među Srbima. Samo takva crkva - jedna i sveta - oslobođena svake centralizacije, bilo rimske bilo vizantiske, i svake mešavine između duhovne i svetovne vlasti, može biti živa, samostalna i nacionalna. U takvoj crkvi sve su ličnosti ujedinjene u Hristu, i svaka od njih ima da ispuni svoju posebnu misiju na zemlji, a sve zajedno svoju opštu obavezu prema Bogu.

Hoteći na taj način da od srpskog čoveka načini hrišćanina, sveti Sava je cenio kao najveću vrednost u čoveku ono što čini njegovo ljudsko dostojanstvo, a to je njegov razum i njegova sloboda, koji ga i uzdižu na stepen ličnosti onako kao što to propisuje i hristova nauka a kao što to odgovara i srpskoj narodnoj etici. Kod hrišćanskog čoveka dostojanstvo slobodne ličnosti sastoji se u onoj ulozi koju, na opštem kosmičkom planu, Bog dodeljuje svakom pojedincu. Zato je i svako ljudsko lice u isto vreme i slobodno i potčinjeno, individualno različito od zajednice i ipak vezano za nju. Ali dostojanstvo ličnosti nije u nekom posebnom fizičkom bitisanju nego u onoj posebnoj volji Božjijoj koja je u biću oličena. Prema tome, takav čovek ne samo što ima pravo da bude

poštovan i zaštićen od strane državne vlasti, nego ima još i više dužnosti da prema svome pozivu slobodno deluje u društvenoj zajednici, znajući da će za svoja dela on jedini snositi svu odgovornost.

Sveti Sava traži od svakoga pokornost državnoj vlasti, ali postavlja državnoj svemoći kao granicu: poštovanje ljudske ličnosti. To se jasno vidi iz ustavnih odredaba njegovih tipika. U njima se, ako se ne varam, nalazi jedinstven u Evropi ustavni tekst u kome se pojam o ljudskoj ličnosti ističe kao ograničenje ljudske samovolje, to jest državnog apsolutizma.

Istina je da se zamisao svetoga Save o odnosima među ljudima ticala strogo crkvenog uređenja. Ali se moglo očekivati da će obrazac takvih ljudskih odnosa imati odjeka i na državnom planu. Sva srpska istorija potvrđuje da su oblik i organizacija srpske crkve neizbežno uticali na karakter i sklop srpske države, ili upravo srpskog političkog života. Pretstave osnivača Nemanjićke Srbije o narodu, narodnoj zajednici i državi, razlikovale su se u sociološkom i etičkom smislu od sadašnjih društvenih i državopravnih pojmova. U očima svetoga Save i njegovog oca Nemanje, narod predstavlja jednu krvnu i duhovnu zajednicu u kojoj su svi članovi među sobom rod, a ne neku anorgansku ljudsku skupinu bez ikakve ni krvne ni duhovne povezanosti. Na uređenje osnovnih državnih ustanova, oličenih u vladaocu, državnim vlastima i saborima, sveti Sava je gledao jasnim i pronicljivim pogledom duhovnog organizatora a ne kratkovidim i zamagljenim očima modernog demokratskog reformatora za koga se sav društveni i politički život svodi na praznu i štetnu borbu između predstavnika društvenih klasa, partiskih interesa i ličnih ambicija.

Sve materijalne veze među ljudima slabe su i prolazne, ako među njima nema ljubavi koja je osnovna moralna podloga svakog zajedničkog, ne samo porodičnog nego i društvenog, života. Ljudi ne osećaju samo potrebu da rade, proizvode i trguju; oni još više čeznu za međusobnim prijateljstvom i poštovanjem. Služiti zajednici iz ljubavi prema bližnjem - to je bila najviša moralna zapovest u očima svetog Save, kako za njega samog tako i za druge. I svetitelj je dao najbolji primer kako se služi narodu iz ljubavi. U takvim primerima i najprostiji ljudi nalaze očigledan dokaz prijateljstva prema njima od strane onih koji ih prosvetuju i koji ih vode. I onda im veruju i idu za njima. Narod slepo sluša onog koji - u punom saznanju svoje slobodne volje - hoće da mu bude sluga.

U prosto narodnoj etici otkrivamo iskricu najviših moralnih istina i pravila, a u Hristovoj božanskoj mudrosti nalazimo njegovo najviše racionalno opravdanje. Tako je postupao i naš narodni svetac. Pravilo, koje je on preporučivao ljudima za njihovo upravljanje, veoma je prosto i za svačiji, pa i za dečiji, um shvatljivo. Njegov savet i velmožama kao i najsitnijim ljudima glasi: Ne čini nikakvo nevaljalstvo, ni malo ni veliko, i budi uvek čovek! Sofisti, skeptici i relativisti uzviknuće: Pa ko može definisati šta je nevaljalstvo, u jednom svetu gde je sve relativno? Gde je merilo za ocenu da li je jedan postupak nevaljao ili je dostojan

čoveka? Nije potrebna nikakva ni metafizika ni sociologija da bi se sa matematičnom tačnošću odgovorilo na to pitanje koje je za naše vladanje u životu i za razvijanje ljudskog dostojanstva u nama važnije od svih drugih pitanja. Hristos, u čijoj je neiscrpoj duhovnoj riznici sveti Sava crpeo svoje dragoceno filozofsko i etičko znanje, ostavio nam je dve kratke i proste zapovesti, jednu u negativnom a drugu u pozitivnom obliku, - obe od večne i apsolutne moralne vrednosti: "Ne čini drugom što ne želiš da se i tebi čini" i "čini drugom što želiš da i tebi drugi čine". Hristos je poznao bolje nego iko čovečiju prirodu, i da bi ljudi što lakše i neposrednije shvatili najviši moralni zakon on ih je upućivao na njihov vlastiti egoizam kao na polaznu tačku i merilo za ocenjivanje njihovih postupaka i za slobodno određivanje njihove volje.

"Budi čovek!"... Svi veliki Srbi i Srпкиnje - posle svetog Save i cara Lazara, majke Jevrosime i carice Milice, vladike Njegoša i Vuka Karađića - svi su ponavljali taj imperativni usklik... "Budi čovek!" - u njihovim očima znači: Diši uvek smelo dahom čoveštva i junaštva, a još smelije žibaj društvene licemere i moralne slabotinje!

Srpski narodni svetac naročito je polagao na strogo uređenje zajedničkog života u srpskom narodnom manastiru zato što je želeo da i u srpskoj nacionalnoj državi manastiri postanu rasadnici osećaja srpske nacionalne solidarnosti. U manastirima su duše ljudske povezane. Vreme, u kome je sveti Sava živeo, nije imalo o državnom ustavu pojmove koji vladaju u današnjem javnom pravu. Pa ipak tadašnje moralno i socijalno shvatanje države bilo je kod Srba veoma visoko, a sa gledišta individualne lične vrednosti i uzajamne organske povezanosti u narodnoj zajednici bilo je mnogo više nego danas. I da je stara srpska država potrajala, Studenički tipik bi jamačno poslužio kao obrazac za mnoge ustavne odredbe o životu i odnosima u državi kao što je ustanovio red i dužnosti u manastiru. Zar ovo ustavno uputstvo svetoga Save starešini manastira neće imati u svako doba i za svakog starešinu u državi svoju punu vrednost: "I ti, oče duhovni, vođo ovoga svetoga stada, budi smeran bratiji, brižljiv, pokazujući im svoju očinsku dobru volju. Brini se za sve, misli, trpi sve, izdrži, poučavajući, opominjući, učeći, težeći, isceljujući bolne, snažeći nemoćne, bodreći malodušne, vraćajući one koji greše, praštajući sedamdeset i sedam puta po reči Gospodnjoj".

* * *

Ovi zaključci o presudnom uticaju svetosavskog pravoslavlja na moralno biće i političku sudbinu srpskog narod mogu izgledati ponekom istoričaru preterani ili usiljeni. Istoričari objašnjavaju samo političkim uzrocima kretanje srpske povesnice. Oni tvrde da je pravoslavlje pobeđivalo među Srbima tamo gde je pretila manja opasnost od Vizantije nego od Rima. Ali ja sam ubeđen da svetosavska misao o najvišoj vrednosti čoveka kao ličnosti nema nikakve veze sa politikom i da je čisto duhovnog porekla. To se može još i na ovaj način utvrditi. Ko vidi u

poštovanju ljudske ličnosti jedno više načelo, taj u isto vreme ukazuje i na društvenu neophodnost da se taj osećaj kod ljudi vaspitava i neguje. Mi svi znamo da je baš vaspitanje i prosvetljenje srpskog naroda pretstavljalo od samog početka glavni problem za prvog srpskog prosvetitelja. Tako isto znamo da je apsolutizam uvek bio podržavan u izvesnim zemljama naročito moćnim uticajem jezuita koji nikad nisu marili da se kod njihovih vaspitanika razvija samosvest slobodne ličnosti i saznanje ljudskog dostojanstva. Sveti Sava, sasvim suprotno jezuitskom verskom prozelitizmu, gledao je drugim očima na čoveka i njegov poziv u ovom životu. Šireći veru u narodu, on je širio prosvetu i budio svest o dužnostima i o odgovornosti. Prosvetiti jednog čoveka ili jedan narod znači stvoriti od njega ličnost, to jest dati mu najviši duhovni lik. Seme hrišćanskog spiritualizma, zasejano neumornim trudom najvećeg srpskog prosvetitelja, naišlo je među Srbima na plodno zemljište i urodilo je obilatim verskim i nacionalnim plodovima. Zakon i običaji svojstveni srpskom domaćem životu tome su mnogo pripomogli a i od toga mnogo dobili. Patrijarhalni demokratski duh srpskog domaćina počiva od iskoni na zdravim moralnim i socijalnim osnovama srpske porodične zadruge koja je rađala samo slobodne ljude a nikad robove.

U srpskom domaćinstvu i u srpskoj urođenoj svojtljivosti nalazi se začetna klica srpske narodne zadružnosti. Suština nacionalnog shvatanja i svetosavske socijalne misli je istovetna. Filozofski protumačena, bitnost te misli je u onom visokom moralnom shvatanju ljudske ličnosti, u kome leži i glavna duhovna podloga srpske porodične zadruge. Ta je misao vezana za ono iskonsko srpsko gledanje na svet po kome se pravo svakog pojedinog zadrugara i dužnosti svih prema zajednici uzajamno dopunjuju i oplođavaju. U zadruzi lični rad i privatna svojina - ti materijalni atributi slobodnog čoveka - nalaze svoje moralno i pravno opravdanje u onoj socijalnoj funkciji koju vrše na opšte dobro zajednice. Takvo shvatanje društvenog poretka nije dakle za srpski narod nimalo novo. Ono takođe nije, kao što neki misle, sredina između liberalnog individualizma i diktatorskog kolektivizma - između plutokratskog imperijalizma i diktature proletarijata. Ono je središte svake istinite doktrine, bilo naučne bilo verske o čoveku i njegovoj moralnoj autonomiji, jednom reči o ličnosti.

Između hrišćanskog shvatanja života i internacionalnog komunizma postoji najveća psihološka i istoriska suprotnost. To su dva potpuno raznorodna i nepomirljiva stremljenja. U internacionalno-plutokratskom paganizmu i internacionalno-proleterskom ateizmu izvor je nepravde, mržnje i zla. Samo razbesneli stihijni kaos i podivljalo pomamno podzemlje mogu se radovati njihovoj pobedi. Istina mora pobediti. Nju treba shvatiti kao božanski zakon, kao večni temelj svake narodne zajednice. Iz takvog shvatanja izvire pravda, ljubav i dobro.

Hrišćansko shvatanje i danas je najispravnije gledanje na svet. Ono pruža puno jemstvo za razvitak slobodne ličnosti u okviru narodne zajednice, težeći da ostvari pomoću te zajednice za sve njene članove jednakost u blagostanju. Sasvim suprotno tome, internacionalni

komunizam je samo modernizovano nakaradno izdanje onog preistoriskog shvatanja čoveka iz trogloditskog doba. On lomi kosti i ispija dušu svakoj naciji koja mu padne šaka, pretvarajući slobodne ljude u bespravne i bezoblične "robote" i stvarajući za sve njih, u obruču najsvirepije sektaške diktature, potpunu jednakost u bedi.

Čovek sam po sebi ne znači mnogo. Ali prosvećeni čovek, u izvesnim trenutcima svoga života, znači više nego sve, ako je svestan svoje misije koju u tim trenutcima treba da ispuni. On je, radi te naložene mu misije, u ljudskoj zajednici moralno potpuno slobodan ali i strogo odgovoran. Samo pravi hrišćanin, onaj koji je proniknut istinitom verom, oseća svu ozbiljnost svoje odgovornosti pred Bogom.

I mi danas ozbiljnije nego ikad osećamo svu tačnost takvog shvatanja o čoveku. Prosvećeni evropski narodi nemaju više prava da uzimaju olako širenje ateizma u Evropi, gledajući na nju kroz naočare umnih i moralnih defetista ili političkih oportunističkih. Bezbožništvo nije ni desničarsko ni levičarsko; ono je satansko.

IV

U sadašnjem međunarodnom sukobu svi narodi stradaju i ispaštaju. Ali izgleda da se zao udes okomio na srpski narod nemilosrdnije nego i na jedan drugi. Srbin se ipak mora, i kao hrišćanin i kao nacionalist, do kraja boriti, braneći se u toj svirepoj borbi od svih onih kojima su srpski nacionalizam i svetosavsko pravoslavlje trn u oku. Primeri iz naše prošlosti treba da nam služe za pouku. Sveti Sava je gledao na narodne i državne zadatke drugim očima nego mnogi sadašnji apostoli lažne nauke i vere, koji sa sofistima svih vremena misle i propovedaju da je zlo boriti se protiv zla. Mi smo danas svedoci svih užasa koji su snašli narode i države od kako su, u devetnaestom i dvadesetom veku, službena prosveta i zvanična crkva - pravoslavna, katolička i protestantska - zauzele pasivan stav prema moralnom i socijalnom problemu čovečanstva. Boljševizam je bič Božiji za tu pasivnost. Dužnost je bila i građanske i crkvene inteligencije da u ime najvišeg moralnog zakona dignu svoj glas protiv idolopokloničkog kapitalizma i protiv bezbožničkog marksizma, jer politička ekonomija nije božanska nego ljudska tvorevina čije zakone ljudi mogu menjati prema svome razumu i svojoj savesti, dok je moralni zakon transcendentnog porekla i nepromenljiv. Čovečanstvu nije krajnja svrha proizvoditi što veće količine materijalnim dobara, nego dati čovečanski smisao toj ljudskoj proizvodnji. A to samo duh može da postigne.

Mi Srbi, moramo braniti svoj nacionalizam, i svoju kulturu prvo zato što smo hrišćani. Hrišćaninu je dužnost da u granicama najvešeg moralnog zakona deluje u ovom zemaljskom životu i brani taj život od svakog zla, drugim rečima, - da se bori za otadžbinu u kojoj je rođen i za njeno dobro. On nema prava ni

sam da izbegava tu dužnost ni da od nje druge odvrća. Kao i uvek tako i sad, opšta srpska borba mora se razvijati u okviru stvarnih činjenica koje su zapečaćene vlastitim zakonima srpskog života i specijalnim prilikama srpskog životnog prostora. Zato je i prva dužnost svakog prosvetiteljskog Srbina da iz tih opštih stvarnih činjenica izvuče pravilne zaključke u moralnom i nacionalnom smislu, to jest da sagleda i u svoju političku svest unese one trajne objektivne razloge kojima se misija srpskog naroda na Balkanu potvrđuje kao evropska nužnost.

Ali pre svega treba istaći da je sad na prvom mestu istoriski poziv i sveta dužnost svih Srba da što pre povrate lik svojoj otadžbini, majci Srbiji, da ponovo oslobode sve srpske krajeve, i da u istoriskim i etnografskim granicama srpskog prostora obnove svoju nacionalnu državu u kojoj će svi Srbi biti slobodni i ujedinjeni. Stoga nijedan svestan Srbin ne može priznati ni onakvu likvidaciju Jugoslavije kakva je, izvršena 1941. godine, niti ovakvu restauraciju Jugoslavije kakvu sad namerava da ostvari internacionalni komunizam na Balkanu, jer su obe podjednako naperene protiv Srpstva: u jednom i u drugom slučaju ne samo telo nego i duša srpskog naroda ostala bi raskomadana

Sadašnja borba srpskog naroda potiče iz ljubavi prema majci Srbiji. Ali je ona takođe i izraz srpske privrženosti srpskoj pravoslavnoj veri. To je ono najglavnije što nam je ostalo od svetoga Save. Mi nismo dobri hrišćani zato što smo dobri Srbi, nego smo dobri Srbi zato što smo dobri hrišćani. U toj bitnoj razlici ne sme biti dvosmislenosti. Kad se Srbin poziva na "veru pradedovsku", on to čini zato što smatra hrišćansko učenje kao jedino istinito, pa tek posle on pomišlja na svu ličnu i nacionalnu korist od takvog moralnog učenja. Srbin shvata svoje svetosavsko pravoslavlje u najčistijem jevanđeljskom smislu.

Šta je značio i šta znači srpski narod? Drugim rečima, šta je Srbija, kakav je njen istoriski smisao, i ima li ona uopšte neku svoju sudbinsku misiju, koliko-toliko različnu od sudbine njenih suseda? Prošlost, a sadašnjost možda i više nego sva prošlost, daju nam odgovor na to pitanje, odgovor pun pouke ne sme sa evropskog gledišta nego i sa gledišta samog srpskog naroda takvog kakvog su ga priroda i deset vekova njegove istorije stvorili.

Kao i svaki pojedinac, tako i svaki narod ima svoj poziv, svoju misiju, u ovom zemnom prostoru koji očevidno ne postoji kao neka usamljena oaza odvojena od ostalih zbivanja u vasioni. Ono što vredi za pojedinca vredi i za narod. I ako svaka jedinka prividno postoji sama za sebe, ipak je stvarno vezana za druge. Po mišljenju nekih filozofa, nijedan narod nije stvoren samo sebe radi, nego i radi svojih suseda, i jedan oblik njegove kosmičke misije javlja se u vidu te poslednje funkcije. O Švajcarskoj, na primer, Kajzerling kaže da je ona prema svojim susedima "u

funkciji" gostioničara koji stavlja na njihovo raspoloženje svoje velike i raskošne hotele. Ideal srpskog naroda je skrojen po srpskoj meri. I srpski narod ima da ispuni na opštem zemaljskom planu neku ulogu koju on nije sam sebi nametnuo. Srbija je uvek s heroizmom vršila svoju spoljnu funkciju u korist i svoju i svojih suseda, nekad kao brana hrišćanstva, a u prvom redu Vizantije, protiv islamizma, a sad kao balkanski živi bedem protiv komunizma, kao što će i dalje ostati "u funkciji" protiv svakog novog zla koje se u buduće bude pojavilo. Ali je težak greh kad sami susedi, mali i veliki, zaslepljeni sebičnošću, onemogućće jednom malom narodu da ispuni svoju predodređenu ulogu, koju mu je, na planu zajedničke sudbine, Proviđenje namenilo. Tako se samo može, sa kosmičkog gledišta protumačiti smisao srpske tragedije .

Srbija je svesna svoje više misije i vrši je u potpunoj slobodi svoga nacionalnog određivanja i svoga idealnog shvatanja stvarnosti, kao što je svesna i te sudbinske činjenice da je samo njoj na Balkanu takva misija dodeljena. Kod naroda kao što je srpski nikakva materijalna katastrofa ne može da oslabi svest o onome što čini njegov istoriski "raison d etre", kao ni onome što uzdiže njegov nacionalni prestiž koji se iz katastrofe rađa. Tako je bilo posle Kosova, tako je i sad.

V

Treba da pogledamo pravo u oči našoj velikoj prošlosti, treba da osetimo i prozremo svu njenu tragičnost i veličinu, da bi smo mogli i mi uspeti se do iste visine i ostati verni zavetima svojih predaka. Velika misija jednog malog naroda - tako bi se mogao rezimirati sadržaj srpske povesnice od svetog Save do naših dana. Taj za nas sveti sadržaj, srpskom krvlju ispisan i srpskim patnjama osveštan, postao je vremenom srpski narodni mit koji je besmrtno delo srpskog junaštva, srpske mudrosti i srpskog pesništva. Dobra ili zla kob narodnog života ga ne iskovala, a skolena na koleno živa narodna reč prenosila, ta narodna reč u kojoj su umetnički izvajana sva narodna usmena predanja, kao da se ceo narod pretvorio u genijalno nadahnute pesnike i besednike.

Naš narodni mit je samo naš. Ni u čemu on ne liči na prastari mnogobožacki "mitos". Srpski narodni genije nije se napajao božanskim mumijama iz drevne mitologije niti se oduševljavao uvelim i potamnelim grčkim alegorijama, nego je stvarao svoj živi mit. Njime je Srbin vezivao za Božanstvo sve što živi kao i savršenstvo za sam život. U borbi i stradanjima on je dolazio do saznanja da sve što je veliko i božansko nikad ne propada. Za dušu su bolovi jača hrana od radosti.

Istorija duše srpskog naroda se ne piše. Ona se opeva i pretvara u mit. Ona se pamti u živim uspomenama guslara, a ne u mrtvim zapisima letopisaca. Svetosavski i Kosovski mit sačuvali su i potomstvu predali bezimni pesnici iz Staroga Rasa, Zete, Južne Srbije, Bosne i Hercegovine, a epopeju o vaskrsu Srbije u devetnaestom veku - koja se sa pravom može nazivati Šumadiski mit - spevao je i svojim guslama proslavio neumrli srbijanski bard, slepi Filip Višnjić. Besmrtni genije Vuka Karadžića ocenio je visuku kulturnu i nacionalnu dragocenost toga srpskog duhovnog blaga, prikupio ga je i sačuvao kao večnu riznicu srpske duše.

Svetosavski mit, kojim su položene kulturne osnove srpskog nacionalizma, zadaznuo je srpsko narodno biće onim duhovnim vrednostima koje su Srbe uzdigle na stepen svesne kolektivne ličnosti. Kosovski mit, u kome narodni epos o slobodnom opredeljivanju srpske kolektivne volje dobija etički značaj vasijske drame, sankcionisao je herojsku odluku svekolikog srpskog naroda da u izboru između večnog ideala i prolazne stvarnosti, ma i po cenu najtežih zemaljskih odricanja brani i spasava one najviše vrednosti koje su nebeskog porekla. Šumadiski mit, koji se kao sudbinski nastavak svetosavskog i kosovskog mita, proteže sve do naših dana sve više postaje psihološka sinteza revolucionarnih i oslobodilačkih stremljenja jednog naroda za koga je nacionalna i duhovna sloboda ličnosti i najviši izraz čovekovog dostojanstva.

Sva ta tri mita čine nerazdvojnu celinu kao sastavni i samo hronološki odvojeni delovi srpskog nacionalnog mita. U svakome od njih živi i treperi nepromenljivi narodni duh, a u svima redom sruji neizbežna sudbinska misija Srbije.

Kicbil, mart 1945.
M. Spalajković

Dr.

DIPLOMATSKA PREPI SKA SRPSKE VLADE 1917.

RUSKA REVOLUCIJA

Sa Krfa 2.- III – 17.g. u 5č – po
U Solunu 3.-III – 17.g. u 3č – po

Lično. – Strogo poverljivo. – Samo i isključivo za Naslednika Prestola.-

Spalajković javlja: juče, 28. pošta i telegraf nisu radili. Revolucija¹ je bila dobro organizovana, zbog toga je uspeh brz i relativno bez velikih žrtava. Na privatne zgrade nije se napadalo osim odakle je policija pucala. Novine ne izlaze ali se štampaju izveštaji o događajima u Petrogradu. 20. saopštavaju, bio je najglavniji dan, - pre podne saopšten Dumi Carev Ukaz da se odlaže do aprila. Duma na to rešila da se ne razilazi i da svi poslanici ostanu na svojim mestima. Na stranu revolucionara prešlo 25.000 vojnika a docnije i ostatak koji su u jedan sat po podne poslali svoju delegaciju u dumu radi obaveštenja o njenom stnovništvu. Radžjanko im izjavio da je opsnovna parola ovog trenutka uklanjanje stare vlasti i postavljenje nove u čemu će duma uzeti najživljeg učešća, ali zato na prvom mestu je neophodan rad i spokojstvo. Predsednik Dume poslao je dva telegrama caru; u poslednjem kaže, stanje se pogoršava, treba odmah preduzeti mere, jer sutra biće dockan nastao jeposlednji čas kad se rešava sudbina zemlje i dinastije. Duma obrazovala provremeni komitet od predsednika i jedanaest poslanika. Predsednik Ministarstva Knez Galicin saopštio oko jedan sat po telefonu Predsedniku Dume ostavku kabvineta, osim Ministra unutrašnjih Dela, o kojem se govori da je ubijen, a njegov stan razgrabljen. Vojska zauzela Petropavlovsku tvrđavu i tu sad glavna baza revolucionara. Svi krivci politički pušteni. Okružni sud sav izgoreo. Razbijeno i zapaljeno odeljenje tajne policije. Vojska položila zakletvu Duminom izvršnom komitetu. Gorelikin, Štirmer, predsednik Saveta Ščeglov i gotovo svi racionari zatvoreni. Kuća grofa Frederiksa Ministra Dvora zapaljena, zimski dvorac zauzet. Ministar Inostr. Dela veoma spokojan i drži se vrlodobro. U 11 sati dva sibirski puka stigla u Petrograd i odmah se stavili na raspoloženje Dume. U 4 sata i četvrti streljački puk stigao je iz Carskog Sela pred Dumu. Radzjanko objavio da su svi zahtevi Dume usvojeni. U 5. sati Car i Aleksijev stigli u Carsko Selo. U francuskoj i engleskoj ambasadi veseli što je revolucija ovako brzo uspela. – Druga depeša pošla iz Peetrograda 14. u 1. č. a stigla 15. u 10.č.: Malo pre poslao sam Vam telegram o dogašajima jutros 27. gebruara. Sad u 4-č. po podne vojska i narosd sa crvenim zastvama vraćaju se od Dume i uz uzvike "ura" javljaju da je Duma proglasila Rusiju za republiku a načelnika Vrhovne komande Aleksejeva za Predsednika Republike. U odružnom sudu preko puta Poslanstva zapaljena arhiva. – Treća depeša pošla iz Petrograda 28. u 1. č. stigla 2. u 12. č. – Usled ršavog saobraćaja. – Juče ovde palo oko 300 duša. Volinski puk čuvao Nevski prospekt i prišao pobunjenicima. Jutros to isto učinio i preobraženski puk i gotovo ceo petrogradski garnizon. Iz

---

¹ Februarska revolucija – Masovni štrajkovi u januaru i februaru 1917. godine posebno u Petrogradu poprimili su obeležja političkih demonstracija protiv rata i samodržavlja. Krajem februara prerasli su u ustanak u kome su se zbližili radnici i vojnici koji su bili upućeni da brane carizam. Radnici i pobunjeni vojnici koji su 27. februara pohapsili mnoge ministre carske vlade više činovnike i generale. 28. februara prestonica Rusije je bila u rukama pobunjenika a istog dana je zauzeta i Moskva. Ustanak se širio celom zemljom da bi carska vlast bila definitivno zbačena 2. i 3. marta abdikacijom braće Romanov. (2. marta abdicirao Nikolaj II a 3. marta Mihailo Romanov).

kasarni oko Poslanstva vidi se borba oko Litejnog oružnog zavoda; zrna udaraju u kamen i zidove oko nas. Sve to vidimo sa naših prozora. Vojnici poseli sva Ministarstva u generalštab. Jutros saopšteno Dumi da je odložena. Sad vojnici sprovode poslanika jednog po jednog u Dumu. Revolucija već nosi vojnički karakter i može se reći da je pobedila. Sad reč vodi Duma. Tadić i Mihailović nisu došli u kancelariju zbog opasnosti i teškoća ulicam. Baš ovog časa borba sve jača u našoj ulici i učestani plotuni. Pored vojnika ima i naoružanih građana.-

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Sa Krfa 3.- III– 17.g. u 4č po
U Solunu 4.- III – 17.g. u 9č pre.
Za Naslednika Prestolon.-

Petrograd javlja: Car je abdicirao u korist Prestolonaslednika. Regent je veliki Knez Aleksandrović. Nova vlada² sastavljena. Predsednik vlade i Ministar Unutr. Dela Ljvov, Ministar Vojni i Mrine Gučkov, Ministar Inostr. Dela Miljukov, Ministar Pravde Kerenski Razboritnički poslanik i t.d. Ovaj poslednji uzlet da ne bi radnici i ekstremni elementi produžili revoluciju sa parolom protivu rata, kao što je pokazana njihova agitacija poslednjih dana. Munjukov uzet kao jedini poznavao spoljne politike u Dumi.-

N° = 1105

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

---

² Predstavници liberalne buržoazije obrazovali su 27. februara Privremeni komitet Dume koji se orjentisao na kompromis sa monarhijom i iznuđivnje ustupaka. Usled pritiska masa propao je pokušaj da se revolucija okonča dvorskim prevratom. Petrogradski sovjet, obrazovan uporedo sa obaranjem carske vlasti, imao je jači uticaj u ustničkim trupama i nije dozvolio da se one potčine Privremenom komitetu Dume. Uočavajući da se stvarna vlast nalazi u rukama sovjeta radničkih i vojničkih deputata, Privremeni komitat je stupio u pregovore sa njima. Uprkos otporu boljševika, esero-manjševička većina u Petrogradskom sovjetu bila je za sporazum sa buržoazijom i tako joj je predala vlast u ruke. Privremena vlada formirana je 2. marta 1917. godine i u nju su ušli predstavnici buržoazije i spahija a kao prestvnik esera ušao je Kerenski. Privremena vlada nije ispunila ni jedan od osnovnih zahteva revolucije – prekid imperijalističkog rata, nacionalizaciju spahijskih poseda, uvođenje osmočasovnog radnog dana i sl.

Sa Krfa 6.-III – 1917. u 1 po podne.
U Solunu 7.-III – 1917. u 10 pre podne

Petrograd javlja: Car abdicirao u Peskovu. Gučkov tamo poslan za to, a general Ruski presirao Cara da abdicira. Car je u isto vreme abdicirao za sebe i za sina u korist brata, a brat otkazao u korist naroda. Tima je položaj duminog komiteta komplikovan u Gučkov zatvoren (?) što je primio abdikaciju Carevu. U Dumi su zabrinuti jer nailaze na sve veće teškoće od strane krajnje partije. Kao izlazak iz situacije rešeno je u načelu da se proglasi "Direktorijum" od nekoliko, kojiće upravljati zemljom da saziva velike narodne skupštine koja bi imala da reši pitanje o formi vladavine ako se ustavna monarhija zadrži. Saziv svi bio posle rata. Situacija teškla i zavisiće od brzog rešenja i iodrcanja petrogradskih trupa od kojih jedan deo podrčava radnički program. Juče posle spora sa engleskim ambasadorom bio sam u Dumi i privatno govorio sa podpredsednikom kome sam saopštio da Saveznici apeluju na patriotizam ruskih radnika i nadaju se da će oni zbog rata shvatiti svoju dužnost kao njihovi francuski i engleski drugovi. Engleski ambasador telegrafisao u London da engleski radnici upute što pre telegram u tom smisluovde. Sinoć sam bio u Pavlovska i saopštio knjeginji Jeleni novosti kao i Carici Materi. One su telefonom govorili sa Carskim Selom. Carica nema nikakav telegaram od Cara, a primila je sasvim hladno vest o abdikaciji i čak smatra da to njima ide u prilog i da će revolucija pobediti. Sva bliska lica vide u tom progres njene nenormalnosti. Car nameraa povući se sa porodicom u Dansku.

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Sa Krfa 9.-III – 17. u 1 po podne
U Solunu 10.-III – 1917. u 3 po podne
Za Naslednika Prestolo.-

Petrograd javlja: "ruski ministar inostranih dela saopštio mi je notu, mirno, da je Car abdicirao za sebe i sina, a njegov brat takođe se odrekao da saziva velike skuštine, i pozvao Ruse dotle pokoravati se privremenoj vladi. Stranim vladama učinjena je notifikacija preko ruskih

predstavnik o promeni režima. – Da se raduje da stupi sa mnom u lične odnose i da se nada u moju pomoć u njegovanje i ojačanje intimnih odnosa prijateljstva i saveza između naših zemalja. Ja sam odgovorio da ću stupiti sa zadovoljstvom u lične odnose sa njime i staviti na raspoloženje njegovo potpuno sve svoje napore za trijumf opšte velike stvari kao i za prirodno nastavljanje bratske i savezničke vežće između nas i Rusije; da ću saopštiti njemu odgovor srpske vlade na notifikaciju čim budem mogao. "

Drugi telegram glasi: "Revolucija potpuno uspešno završena. Do juče je moglo biti reči još samo o neredima, ali sad zatonema izgleda. Revolucija uspela brza i bez žrtava, jer je potpuno sazrela ne samo u svima masama nego i u svakom čoveku; zbog toga se nije niko protivu nje bunio i već drugog dana Car i Carica bili su napušteni od svijetu. Veliki kneževi, činovništvo, oficiri, koji su bili blizu li dalje od Cara, solidarisali su se revoludijom i bez prethodne zavere preobraženski puk prvi puk Carevine, i garda otišli prvi braniti Dumu, koja je jednini vođa ove revolucije, a njeni prvi glasnici bili su radenici, u čijem rejonu nije bilo hleba i ako u Petrogradu ima svega. Bivši ministar unutrašnjeg dela naročito tako udesio da bi izazvao uličnu revoluciju, kkoja je bila neizbežna, i na prvoj demonstraciji odmah odgovorila oružjem. Prve trupe koje prešle na stranu revolucije bile su prekobrojne, zatim bez oklavanja i druge. Prvi utisak Dume bio je imao strah od posledica sa obzirom na rat. Staro stanje srušilo se kao organizam trošan. Od njega ostala gomila bez forme. Oficirsko stanje, ali nisu upravljali revolucijom, koja došla odozdo kao poplava, koju državnici gladaju da uguše. Prva parola bila je protest protivu pokvarenosti režima, a ne partijski program radenika, koji su posle prvih uspeha pokušavali pretvoriti revoluciju u socijalnu. Ipak preovladao kompromis između Dume i radenika, jer se videlo da se bez vojske i ostalog građanstva ne može. U budućem razvoju ruskog parlamentarizma igraće ulogu okolnost, što su radenici počeli revoluciju, i dali joj svoje obeležje, i ako je njihova zasluga samo u tome što prvi počeli. Nedostatak energije, koji pokazala inteligencija, svetiće se još dugo. Već prvi program vlade sadrži značajne ustupke radenicima. Značaj promene vrlo veliki, i čak buduće pograške nove vlade neće ga lako kompromitovati, jer Rusija do sad suviše stradala. Vlada ima rešiti dva pitanja: snabdevanje vojske i stanovništva, kao i uspešno završiti rat, i ona će raditi svom silom da bi time obezbedila budući politički razvoj Rusije. Naše pitanje, i pored Miljukova, može od ove promene samo dobiti, jer mi tražimo samo ono što je osnovano na elementarnoj pravičnosti i tazumnom shvatanju srpskih i ruskih interesa. Osim toga, sad imamo garantiju u slobodoumnoj Rusiji, gde su isključene zakulisane radnje i tek sada može biri koristi za nas od velikog rada u ruskoj javnosti.

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Sa Krfa 13.-III – 17. u podne
U Solunu 14.-III – 17. u 3 popodne

Saopštite Nasledniku Prestola: Petrograd javlja: "Komandant petrogradskog vojnog okruga saopštio je Carici da je lišena slobode; Car će biti sproveden i neće moći izlaziti; rešeno poslati ih u Englesku čim budu deca ozdravila. Socijalistička partija pokrenula pitanje o progonstvu svih članova carske porodice ali držim da do toga neće doći s obzirom na njihovu raniju otvorenu opoziciju prema dvoru. Očividno je da bi socijalistička partija htela time ojačati republikansku struju. Za umirenje krajnjih elemenata i uticaj na radenike i vojnike vlada se služi, "savetom radeničkih i vojničkih poslanika" koji su obrazovani odmah početkom revolucije i dejstvuje paralelno Duminom izvršnom odboru. U ovom rovitom stanju vlada mora bar formalno obratiti pažnju radenicima jer dok rat traje bez njih ne može se zbog izrade municije. 5. og marta Savet rešio sa 1170 glasova protivu 30, pošto je dosadašnji uspeh revolucije dovoljno obezbeđen pomoću radenika trea pristupiti radovima s tim ako bude trebalo na prvi mig nanovo prekratiti obnavljanje tada u ovom momentu u toliko potrebno što produženje štrajka preti trezveno najviše rastrojiti već podrivenu starim režimom ekonomsku snagu zemlje; takođe pozivaju radenike stvarati razne organizacije za dalju revolucionarnu borbu radi potpune likvidacije starog režima; rat ne pominje ni jednom rečju. Policija zamenjena milicijom. Jče publikovan ukaz da narodna banka izda još za 2000.000 rublja.

N° = 2035

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Iz Atine 13.-III – 17. u 5 po podne.
U Solunu 7.-III – 1917. u 4 po podne

Izveštaji iz Rusije koji stižu ovamo ne izgledaju povoljni. Utvrđeno je da je revolucionarna vlada izdavala manifeste u ime Carevo i u ime

Velikog Kneza Nikole, a koje ovi nisu pitpisali, ni odobravali. Revolucija počinje uzimati karakter koji je Brijan u svom telegramu nagovestio a to je republikanski. Prema jednom poverljivom telegramu oko 2000 radničkih izaslanika zasedaju stalno i dekretuju uredbe, ukidaju sve privilegije a na prvom mestu sve titule, pa i titulu careva, koga su oglasili za običnog građanina. Radnici su dobili nadmoćnost u svim poslovima državnim jer su objavili opšti štrajk i neće obnoviti rad po fabrikama naročito vojnim dok se njihovi politički zahtevi ne ispune. Umereniji elementi popuštaju ovim zahtevima jer nemaju nikakvog oslonca za sobom. Izgleda da revolucija zbilja nije htela zbaciti Cara već njegovo odvajanje od Carice ali Car nije hteo pristati na to i abdicirao je čime je ceo plan pobrkan. Ovi su došli u još teži položaj nepristajanjem Velikog Kneza Mihajla da primi presto. Time je umerena struja izgubila svoj oslonac i značaj i radnički elementi su u prevlasti. Vrlo su značajne zvanične izjave koje su poslednjih dana dali Knez Ljvov uredniku agencije "Radio", a Miljukov u svome cirkularu upućenom štampi. U oba ta dokumenta ističe se kao glavni cilj sređivanje unutrašnjih prilika, a produženje rata stavlja se na sporedno mesto. Poslanici na strani dobijaju masu uputstava nove vlade, ali svi pokazuju samo brigu za čisto unutarnje stvari i često su skroz sitničarski shvaćeni. Značajan je samo raspis Sv. Sinoda kojim se objašnjava da je Božijom milošću sa Cara prešla na Privremenu Vladu vlast i da njoj zato treba odavati poslušnost i poštovanje. Ovo pribegavanje Sv. Sinodu pokazuje da vlada revolucionara pokušava tražiti nov oslonac. Na granici kao da se vrši neka vrsta glasanja među komandantima i da nema još nikakve Vrhovne Komade. Kroz sve izveštaje i poverljive i otvorene izbijaju najpre velike unuarnje teškoće, a zatim se sve jasnije pokazuje da republikanska struja prevlađuje i da će briga za produženje rata sve manje znimati privremenu vladu.

N°=213

Balugdžić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Otpremljen sa Krfa 4/V dana 1917. g. u 4,30 čas po
Primljen u Solunu 5/V dana 1917. g. u 4 čas. po
Za Naslednika Prestola.

Spalajković javlja: Smatrajte kao strogo poverljivo. Nedavno izgledalo je da se stanje ovde popravlja, međutim simptomi su bili varljivi. Sad je nastupilo opšte očajanje. Pokazao se je potpun nedostatak političke i nacionalne svesti kod ruskih masa: dvovlašće je postalo bezvlašće. Vlada apsolutno nemoćna. Reči i saveti ne pomažu. Prinudna sila iluzorna. Rasulo se veće u zemlji i na frontu proces raspadanja raste. Vojnici se ne bore, radnici ne rade, seljaci gube imanjanja. U saobraćaju potpun slom. Načelnik Generalštaba kaže mi: "Vama kao bratu mogu sve reći. Ofanziva ne počinje jer verovatno zlo obuzelo i armiju Brusilova; hrana i rezera ne može se doturati železnicom jer dezorganizacija opšta, a ako se uputi ešalonima usput će iščeznuti kao prašina; niko ne izvršuje, spasa nema". Gučkov to isto rekao i jutros dao ostavku, a za njim će ićio cela vlada. Komandant petrogradskog garnizona takođe povukao se, a to se govori i za Aleksijeva i Brusilova Kerenski žali što nije umro pre dva meseca. Radičev kaže da su Rusi robovi i nedostojni slobode. Država je na kraju propasti i reakcija mora nastupiti. Pored svega ovakog stnja u Rusiji ne treba očajavati za rat, jer ni Nemačkoj nije mnogo bolje; s Engleskom i Amerikom moraju pobediti i raspolažu Japanom koji, čuje se, sprema vojsku za zapadni i naš front. Preokret na bolje nije ni ovde isključen; ruski narod je kao stihija. Radnički savet sprema patriotski manifest u korist rata. Biće spas ako najzad dadu punu diktaturu vladi i generalima.

K. Str. pov. N° = 45

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Otpavljen iz Atine 4/V dana 1917. u 2 čas. po
Primljen u Solunu 5/V dana 1917. u 11 čas. pre

Vesti iz Petrograda nisu ni malo povoljne. Sekretar poslanstva Dučić bio je kod načelnika ministarstva inostranih dela i dobio ova saopštenja: grčki predstavnik iz Petrograda javlja da su vesti o gubitku Stanislavova i Tarnopolja napravile težak utisak i izazvale rešenje za vrlo energičnu ofanzivu. Sve su mere pooštrene. Zakon o smrtnoj kazni protivu dezertera, koji je bio revolucijom ukinut, opet je stavljen u snagu. Drugom depešom javlja da je saznao pozitivno da ruska vlada odustala od namere koju je imala da ovih dana proklamuje republiku. Bivši predsednik ministarstva Ljvov publikovao je otvoreno pismo u

kome kaže da bi ruska vlada uzurpirala prava ustavotvorne skupštine kad bi na svoju ruku proklamovala režim republikanski. Treći telegram javlja kao dokaz da neredi popuštaju da je Lenjin izvestio zvanične krugove da je gotov predati se vlastima i da je jedan drugi šef revolucionara posredovao kod vlade da primi predaju Lenjina koji je u opasnosti da bude linčovan od naroda. Čohadžić.

N°=530

Balugdžić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Otpavljen iz Krfa dana 1917. g. 25/VII u 5 čas po
Primljen u Solunu dana 1917. g. 26/VII u 4 čas. po

Za Naslednika Prestola.-

Petrograd javlja: Lično.-

Nemci ušli u Rigu juče u jutro. To nije pobeda njihovog oružja, nego propagande internacionalaca i anarhista u ruskoj vojsci. Lenjin je prokrio put Hinderburgu. Udar je za Rusiju a naročito za Petrograd, veoma osetan.-

Sinoć publika ozlovoljena i zabrinuta, nervozno kupovala novine. Očekuje se opštra eksplozija protivu revolucionarne organizacije. Momenat je vrlo povoljan za vojničku diktaturu, i nadati se, da se neće propustiti kao početkom jula. Vrhovna Komanda naredila evakuisati ceo taj rejon. Kornilov, vojnički i politički krugovi gledaju u padu Rige početak spasa Rusije.

Str. Pov. N°=414

Ninčić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Otpravljen iz Krfa 30-X 1917. g. u 12 čas
Primljen u Solunu 31-X 1917. g. u 9 čas

Petrograd 27.o.m. javlja: oko opštinskog odbora grupisali se svi delegati organizacija i partija osim maksimalista koji ostali usamljeni. Organizacije sakupljene oko opštinskog odbora obrazovale komitet spasavanja otadžbine. Delegati komiteta išli u Zimski Dvorac da sondiraju minister ali ih buntovnici vratili. Opštinski odbor pozvao petrogradski savet. Odmah ministri maksimalisti poslali delegate u opštinu radi pregovora o sastavu kabineta, ali opština ih oterala, a oni pretili rasturiti opštinu. Zato je bila konferencija između kadeta i komiteta spasavanja o sastavu kabineta, ali kompromis nije postignut. Sad raspravljaju o sastavu kabineta socijalističkog na bazi odbrane zemlje i vernosti saveznicima. Maksimalisti obrazovali vladu.³ Predsednik ministarstva Lenjin, ministar inostranih dela Trocki, ministar vojni Verhovski. U Moskvi takođe obrazovao vladu Rodzijanko. Kerenski nije uspeo kod vojske i njegova uloga svršena. Severni front proglasio generala Čerenkova za šefa štaba vrhovne komande. U opšte prevrat maksimalista propao svi ih bojkotuju, a i sami pocepani. Sinoć na konferenciji svih stranih predstavnika rešeno za sada ne preduzimati nikakve zvanične korake za zaštitu naših podanika dok se ne obrazuje vlast koja bi se mogla priznati, a praktično svaki možemo raditi kako hoćemo.

Str. Pov. N° =46

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2, pov. br. 117.

Otpravljen iz Krfa, dana 1917. g. 30/X u 1 čas po
Primljen u Solunu dana 1917. g. 31/X u 10 čas pre

Za Naslednika Prestola.-

Spaljković šosla pod 28. oktobrom dva telegrama.

Prvi glasi: "trupe sa fronta idu na Petrograd protiv maksimilista. U Galini se Kerenski sa vojskom, koja je razoružala odrede poslone iz Petorograda. U Lugi očekuje se sukob vojske sa maksimilistima. U

II kongresu sovjeta 8. novem³ Savet narodnih komesara – prva radnička – seljačka vlada – obrazovan na bra 1917.

Moskvi desna grupa obrazovala vladu a na Donu Kozaci svoju. U Petrogradu niko osim maksimilista ne priznaje novu vladu."

Drugi telegram glasi: "nova vlada bojkotuje se. Petrogradska opština i sva Ministarstva, sve činovništvo i služitelji odriču da rade pod novim Ministrima. U Ministarstvu Spoljnih poslova Neratov i Petrajev izjavili delegatu nove vlade da smatraju sebe odgovornim za diplomatska dokumenta pred Rusijom i saveznicima i traže da se organizuje čuvanje Ministarstva, a rukovođenje predaže samo novom Ministru, kad se vlada definitivno konstituiše. Kad je juče novi Ministar Inostranih Dela javio se u Ministarstvu i naredio prevesti na sve jezike dekret o miru nove vlade svi činovnici i služitelji, saslušavši ga, napustili su Ministarstvo."

Str. Pov. N°46

Pašić

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Sa Krfa 5.XI-17. g. u 8 č. po.
U Solunu 6.XI-17. g. u 4 č. po

Za Naslednika Prestola.-

Petrograd javlja: Savet svih ruskih železničara razaslao po celoj Rusiji telegram sa zahtevom ultimatumu: odmah prekratiti bratoubilački građanski rat, jer takav rat nikad nije niti može stvrati vlast od autoriteta za zemlju; odmah se sporazumeti za sastav Kabineta homogenog, u koji bi ušle sve socijalističke partije bez isključenja boljševika radi dostignuća mira u zemlji; ako se borba u Petrogradu i u Moskvi ne prekrati do ponoći 29. oktobra železnički saobraćaj obustaviće se. Juče i danas vode se ovde i u Moskvi pregovori o obrazovanju demokratskog bloka na osnovu gornjeg ultimatumu; boljševici odmah popustili. Sporazum demokratskih organizacija postićiće se. Stavka takođe pristala na takvu kombinaciju, koja će osloboditi Rusiju i Kerenskig i od boljševika.-

N°3813

Janković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Sa Krfa 5.XI-17. g. u 8 č. po.
U Solunu 6.XI-17. g. u 4 č. po

Za Naslednika Prestola.-

Petrograd javlja 1 o.m.: kako građanski rat uzima sve više maha u celoj Rusiji, prvaci socijalističkih grupa rešili pokušati razrešiti spor na miran način i predložiti primirje i obrazovati vladu čistu socijalističku od nacionalnih socijalista do maksimalista zaključno. Primirje primljeno i danas počelo razmatranje uslova sporazuma između komiteta spasenja i maksimalista. Vrhovna Komanda primila ovo i naredila nastojavati da se obrazuje vlada svih socijalističkih grupa bez maksimalista, a ako je to apsolutno nemoguće, maksimaliste mogu ući u kabinet, ali u manjini. Kerenski se slaže sa mirnim razrešenjem. Opština petrogradska takođe rešila najenergičnije dejstvovati da se prestane i dođe do prethodnog sporazuma i obrazuje vlada bez maksimalista. Ima nade da će se doći do sporazuma mirnim načinom.

N° 3816

Janković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Sa Krfa 5.XI-17. g. u 8 č. po.
U Solunu 6.XI-17. g. u 4 č. po

Za Naslednika Prestola.-

Petrograd javlja: politička situacija u Petrogradu potpuno jasna. Na jednoj strani spas sa svima socijalističkim grupama, a na drugoj strani sve maksimaliste. Komitet socijalističkih dobija izveštaje i daje instrukcije po celoj Rusiji i šalje komisare pregledati (?) organizacije. U Komitetu pobedili seljaci. Černov predsednik. Centralni komitet socijalističke revolucionarne partije za obrazovanje vlade čisto socijalističke. On je takmac Kerenskom, kome prebacivao neodređenost. On je trinaest dana sa vojskom, koja ide na Petrograd. Program socijalističkog kabineta bio bi: likvidirati maksimalističke avanture da

upropaste zemlju energična politika u korist skorog zaključenja mira bez aneksija, ošteta, na osnovu samoopredeljenja narodnosti i neodložan saziv ustavne skupštine.-

N°3818

Janković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 13.-XI-17. g. u 3- č. po.
U Solunu 14.-XI-17. g. u 10- č. po

Šef štaba Vrhovne Komande, Duhonin, uputio je Komitetu fronta saopštenje, da su ga maksimaliste smenile jer je odbio da odmah počne pregovore o primirju. Moli za potporu, a ako ga ne pomognu ustupiće mesto novim Šefu dobrovoljno. Kerenski dao ostavku i ustupio vlast privremenoj vladi. Maksimaliste prete činovnicima Ministarstva, koji ih ne priznaju otpuštanjem bez penzije, a neke su već otpustili.-

Saopšteno Krfu u Parizu.

N°1073

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 13.-XI-17. g. u 4- č. po.
U Solunu 16.-XI-17. g. u 11- č. pre.

Smatrajte kao strogo poverljivo.- Trocki je bio kao novinar, dva puta u Srbiji, 1909. i 1912.g. za vreme rata. Kaže, da zna se naše Ministre, sa kojima je tada govorio.-

Svuda je nered i nečistoća. U Smolnom institut proizvodi odvratn utisak; pun je prljavih naoružanih tipova, vašarskih kockara i razbojnika, pokvarenih žena, većinom jevrejki. Sam olož i prava slika današnje anarhije u Rusiji.

N°1076

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 14.-XI-17. g. u 10.- č. pre.
U Solunu 17.-XI-17. g. u 10.- č. pre.

Povodom naredbe maksimilističke vlade Šefu Štaba Vrhovne Komande početi pregovore sa neprijateljem saveznički vojni izaslanici energično protestovali kod Vrhovne Komande i izjavili da će teške posledice za takav korak pasti na Rusiju. Šef Štaba Vrhovne Komande obratio se armijama da reše njegov konflikt. Armije osim druge, odbile. Armije ne priznaju maksimilističku vladu i novog maksimilističkog Šefa Štaba, a priznaće samo opšte demokratsku vlast. O tome izvestili novog šefa Štaba i saopštili da ne dolazi u Vrh. Komandu ili da dođe kao privatno lice. Novi Šef Štaba nije primljen od strane komandanta severnoga fronta, kad je tamo stigao.

N°1081

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 14.-XI-17. g. u 11.- č. pre.
U Solunu 17.-XI-17. g. u 9.- č. pre.

Kod maksimilista oseća se malaksalost usled opšteg bojkota i koraka poslanika velikih sila u ruskoj Vrhovnoj Komandi. Ruski ambasador u Londonu javlja da će publikacija tajnih dokumenata izazvati najveće negodovanje u Engleskoj. Japanski Ministar Inostranih dela izjavio je ruskom predstavniku, da će publikacija dokumenata odnosno

Japan uticati vrlo nepovoljno na dalje odnose između Rusije i Japana. Ovde se govori da će Japan napasti Rusiju ako zaključi zasebni mir. Te pretnje imaju veliki uticaj.

N°1084

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Petrograda 14/XI/917 u čas: 6.50
Primljeno 19/" " " " 15.

SRPSKOM KONSTULTATU – SOLUN

Rezultat izbora u Petrogradu Maksimilisti dobili 415.000 glasova t.j. šest poslanika među kojima Lenjin, kadeti 246.000 četiri poslanika među kojima Miljukov. Socijalisti revolucionari 150.000 dva poslanika među kojima Černov Stop Postignut je sporazum svih socijalističkih internacionalističkih grupa t.j. Maksimilista i Levih menševika i Levih socijalista revolucionera. Van sporazuma ostaju sve socijalističke centralne i desne grupe a takođe i nesocijalističke grupe. Po sporazumu partije obrazovale vladu i već su organizovale iz svojih pristalica pod imenom narodnog saveta organ pred kojim će vlada biti odgovorna. U narodni savet ulazi 108 delegata od radničkih 108 od seljačkih deputata. 80 deputata od armije i flote i 50 od profesionalnih saveza. Program sporazumnih grupa umereni maksimilista. Činovnici ministarstva i banaka objavili u znak protesta protivu maksimalista trodnevni štrajk. Naređeno zatvaranje svih vojnih škola. Vojnici poslani da rasteraju moskovsku opštinu odrekli to učiniti i ostali na opštinskoj sednici kao počasni gosti. Uhapšeni komandant severnoga fronta Čeremišov. Poslanici neutralnih država potvrdili prijem note Trockoga.

N°1096

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 14-XI-17. u 2 po.
U Solunu 19-XI-17. u 4 po.

Šef francuske vojne misije na rumunskom frontu general Bertelo saopštio 12. novembra Stavki po naredbi francuskog Ministra Predsednika da Francuska ne priznaje vladu narodnih komesara i uverena u patriotizam ruske vrhovne komande računa da će ova odlučno odviti svake prestupne pregovore sa neprijateljem. Amerikanski vojni izaslanik saopštio 12. novembra šefu ruskog generalštaba da američka vlada ne priznaje vlast boljševika i zabranila izvoz materijala u Rusiju, jer ne zna u čije će ruke ovaj pasti, pošto boljševici zaključuju mir sa Nemačkom i takvo rešenje ostaće u snazi do god se u Rusiji ne obrazuje jaka vlada koju Amerika može priznati. Službeni organ boljševika objavio jutros ta dva dokumenta sa primedbom da je ruski narod zainteresovan za održavanje prijateljskih ekonomsko političkih veza sa svojim sadašnjim saveznicima, ali ne pristaje prolivati krv dok to bude ugodno gospodinu Klemansou ili njujorškim kraljevima vojne industrije.

N°1085

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 15-XI-17. u 8.-č. pre.
U Solunu 18-XI-17. u 11.-č. pre.

Lično.- Smatrajte kao strogo poverljivo.- Onomad su maksimaliste publikovale notu ruskog ambasadora iz Londona, kojom sprovodi talijanski tajni ugovor, ali sam ugovor nije objavljen, o kome rečeno mome povereniku, da nije mogao biti nađen, a izgledalo je da se boje da publikuju tekst samih ugovora. Juče je moj poverenik otišao u Ministarstvo Inostr. dela i pomagao Polivanovu, delegatu Trockoga, naći ugovor koji je bio zabačen među hartijama. Juče je u celini štampan. 1., 2. i 3. čl. predviđaju vojnu i pomorsku Konvenciju sa Italijom. 4. čl. daje joj oblast Trijenta, ceo južni Tirol, grad i okrug Trst, grafstvo Goricu i

Gradište, svu Istru do Kvarnera sa Vahoskom i istrijskim ostrvima Hersolusin i manjim ostrvima. 5., 6. i 7. čl. tiču se Dalmacije, primorja i Arbanije, dakle nas. Njih sam dobio u originalnom tekstu i telegrafisao Parizu otvorenim telegramom francuski, a odatle molio saopštiti ih Krfu i Solunu.- 8. čl. priznaje Italiji suverensko pravo na zauzetim ostrvima. Dodekaneza.- 9. č. priznaje u načelu zainteresovanost Italije u održavanju ravnoteže na Sredozemnom moru i njeno pravo na takvu deobu Turske na bazi provincije Adalije (?). čl. 10. priznaje potpuno suverensko pravo Italiji u Libiji. Čl. 11. predviđa Italiji deo ratne štete srazumno žrtvama i naporima. Članovima 12. do 16. sporednog su značaja.- Ugovor potpisali u Londonu 26. aprila 1915. god. u četiri primerka Grej, Kambon i Benkendorf.- Saopšteno Parizu, Krfu i Solunu.-

Molim potvrite mi prijem ovog telegrama, kao i otvorenog francuskog.-

N°1091

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 16-XI-17. u 7 po.
U Solunu 18-XI-17. u 10 po.

Za Naslednika Prestola.

"Pravda" organ maksimalista objavljujući talijanski ugovor zove ga: tajni sporazum Engleske, Francuske i Rusije sa Italijom o njihovoj pomoći Italiji o otimanju srpsko-hrvatskih oblasti Trsta i južnog Tirola, Arbanije, grupe ostrva grčkih, dela Male Azije i Afrike za njenu oružanu akciju protivu Austrije Nemačke i o nedopuštanju mešanja Pape radi prekraćivanja rata. U petom članu Italija dobija Dalmaciju sa (nečitka reč) (?) i Trebinjem na severu, a na jugu do linije od grebena Diskonta (?) do vododelnice prema obali Dalmacije na toj dužini. Član šest daje joj Valonu, Saseno i teritoriju do Vojuše na severu i granice okruga Šimara na jugu. Član sedam, glasi: Italija dobija Trijent i Istriju, Dalmaciju i jadranska ostrva i valonski zaliv, obavezuje se u slučaju obrazovnja male, autonomne neutralne muhamedske Albanije ne protiviti se mogućoj želji Francuske, Engleske i Rusije za severnu i južnu oblast Albanije, između Crne Gore, Srbije i Grčke. Njeno južno primorje od granice talijanske oblasti Valone do grebena Stiros biće neutralna. Italija biće u pravu predstavljati "arbanašku državu" u odnosima sa

inostranstvom. U svakom slučaju Italiji se ostavlja u Albaniji dovoljno teritorije da bi granica ove poslednje zapadno od ohridskog jezera dodirivala sa granicom Srbije i Grčke.

Saopšteno Krfu, Parizu i Solunu. Molim potvrdite mi prijem ovog telegrama.

N°1092

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 17.-XI-17. u 6 po.
U Solunu 22.-XI-17. u 11 pre.

Glavni odbor kadeta⁴ uputio meni rezoluciju, koja izraz ruskog javnog mišljenja, da nikakvi predlozi maksimalista državama ne izražavaju volju ruskog naroda i ne mogu smatrati se obaveznim za Rusiju. Zatim izjavili duboko uvaženje srpskom narodu koji junački podnosi užas stradanja nametnutoga mu sudbinom.

N°1104

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 17-XI-17. u 10 po.
U Solunu 22-XI-17. u 11 pre.

---

⁴ Konstitucionalno-demokratska stranka, najjača buržoaska stranka u Rusiji, osnovana u oktobru 1905. Pristalice očuvanja carizma u obliku ustavne i parlamentarne monarhije. Posle februarske revolucije 1917. imali su vodeću poziciju u Privremenoj vladi.

Amerikanski i francuski vojni izaslanici učinili kod ruske vrhovne komande energičan protest protiv separatnog primirja. Trocki tim povodom dao izjavu kojom napominje saveznicima da mogu nastupiti najteže komplikacije ako oni produže opštiti sa vrhovnom komandom obilazeći savet narodnih komesara⁵. Maksimalistička vlada naredila opet armijskom komitetu da se razide i postavila nove komandante armija. Komitet i komandanti odbili izvršiti naredbu. Članovi stare vlade koji se nalaze na slobodi objavili manifest narodu u kome izjavljuju da su oni jedina zakonita vlast u zemlji. Drugim manifestom sazivaju veliku skupštinu u određeno vreme. Manifest je potpisao za predsednika ministarstva ministar snabdevanja Prokopović, za ministra inostranih dela Neratov i.t.d. Ukazom Trockoga otpušten pariski ambasador Maklakov. Kako engleska vlada nije ništa odgovorila na traženje Trockog osloboditi neke ruske emigrante, on zabranio do dalje naredbe izlazak iz Rusije engleskim podanicima.

N°1106

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Sa Krfa 17-XI-17. u 1 po.
U Solunu 18-XI-17. u 2 po.

Petrograd pod 11 o.m. javlja: "Smoljni institut je sedište nove vlade i saveta za tekuće poslove. Predstavnicima upućuju tamo kojega nižeg činovnika ili oficira. Tako radim i ja, jer apsolutno izdržavanje bilo bi opasno. Poslao naročito lice motriti Trockog da se poslanstvo može služiti telegramom generalnog štaba za neposrednu komunikaciju sa vojnim izaslanikom. To bio pretekst, a prava moja namera naglasiti da bar između Srbije i Rusije nema ruskog Cara i Naslednika Prestola moraju biti kakvi ciljevi iz tajnih ugovora. Poverenik odgovorio: oba telegrama štampana u našoj beloju (?) knjizi iz 1914. g. gde je samo poziv za pomoć koji je srpski narod u poslednjem času uputio ruskom

---

⁵ Oktobarska revolucija – odlučujuće borbe za pobjedu ustanka i revolucije vođene su u Petrogradu 6 i 7. novembra (24 i 25. oktobra po starom kalendaru). Privremena vlada je oborena 7. novembra nakon čega je Vojnorevolucionarni komitet objavio Lenjinovu poruku građanima Rusije u kojoj se kaže da je državna vlast prešla u ruke organa petrogradskog sovjeta radničkih i vojničkih deputata odnosno Vojnorevolucionarnog komiteta. Zauzimanjem Zimskog dvorca 8. novembra i hapšenjem članova privremene vlade značilo je pobjedu oružanog ustanka u Petrogradu.

narodu, ali i bez te pomoći Srbi bi branili svoju demokratsku slobodu i bez obzira na poslednje borbe bili do kraja u samoodbrani od imperijalističkih težnji Austro-Ugarske na putu za Carigrad i Bagdad. Trocki je rekao da je Carigrad ključ svemu krvoproliću. Na pitanje da li će objaviti dokumenta koja Srbe naročito intresuju odgovorio da će za sad objaviti samo dokumenta; drugo, sporazum između ruskog Cara lično i Predsednika francuske republike; i treće, prepisku bivše francuske vlade. Odnosno Italija reče: to ide u drugi red, i kokliko je do sada video, ni u jednom dokumentu nisu do sada izneti uslovi ugovora sa Italijom, a pergamenta ugovora još nema. Najzad obaćao objaviti, ako nađe što god interesantno, odnosno Italije i ponudio sa zadovoljstvom usluge poslanstvu i govorio da je bio u Srbiji. Pomoćnik Ministra Inostranih Dela Jovanović.

N°596

Janković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 20-XI-17. u podne
U Solunu 23-XI-17. u 11 pre.

Smatrajte kao strogo poverljivo.-

Posle poverljivog razgovora između engleskog ambasadora francuskog i mene general Nisel utvrdio sa mnom tačke koje traba veštım načinom sugerirati Trockom za njegove pregovore o primirju. Juče moj poverenik to izvršio. Po naredbi Trockog njegov pomoćnik Zalkin zapisao sve detaljno. Trocki veoma zahvaljuje jer oseća svu korist mojih saveta i obećao držati mene u toku. Povodom neprijateljskih zarobljenika Trocki rekao povereniku da je savet komesara odlučio izjednačiti njih u svemu sa neutralnim državljanima dakle i u pogledu prvo napustiti Rusiju. Moj poverenik primetio da je to veoma opasno jer mi imamo izveštaje od jugoslovenskih zarobljenika da se nemački zarobljenici već sad organizuju za kontra revolucionarnu propagandu u Nemačkoj. Trocki rekao razmisliće se i staviće odredbu da ne mogu odlaziti iz Rusije pre zaključivanja mira. Otezaće se pregovorima da bi dobio u vremenu za vezu sa saveznicima. Delegati nemaju mandat prigovarati nego samo saslušati predlog neprijatelja i vratiti se u Petrograd sa protokolom o tome. Sadašnja vlada ne misli pregovaranje o primirju vezati za dve pregovarajuće strane nego ih pomoću telegrafa

bez žica objaviti celom svetu i izazvati diskusiju. Zalkin redao da komesari nemaju punu uverenost u uspeh pregovora. Moje je mišljenje da se obzirom na sve to ne bi bilo dobro ni malo politički sad ostaviti Rusiju sebi nego saveznici treba da utiču svima indirektnim putevima i štampom. Socijalistička vlada narodnih komesara gleda u imperijalističkoj Nemačkoj svog neprijatelja i stoji na načelnom gledištu ruske revolucije o miru. Ali ako bude ostavljena sama sebi biće manje jaka odupreti sa izvesnim zahtevima Nemačke.

N°1021

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 20.XI 917. u 8 č. po podne
U Solunu 23.XI 917. u 11 č. pre podne

Trocki će biti smenjen, jer savet nezadovoljan njegovim oštirim držanjem prema saveznicima, naročito prema engleskom ambasadoru. Zameniće ga Pokrovski profesor Univerziteta, umereni maksimalista. Nadaju se tako lakše doći do diplomatskih odnosa sa saveznicima.

Saopšteno Krf, Pariz, Solun.-

N°1126

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 20-XI-17. u 10 po.
U Solunu 24-XI-17. u 11 pre.

Smatrajte kao strogo poverljivo.-

Francuski ambasador ima izveštaj iz Štokholma da je nemački agent Parvus rekao da Nemačka podržava anarhiju u Rusiji u cilju razdražiti saveznike, tako da oni prekinu sa Rusijom a Nemačka posle toga privukla bi je sebi. Saveznici zbog toga ne treba da idu na ruku Nemačkoj jer uspeh takve kombinacije, bio bi najveća opasnost za Evropu. U smislu toga utičem na savezničke ambasadore.

Saopštio: Krf, Pariz, Solun.-

N°1130

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 21. novembra 1917. god. u 12 čas. pre podne
U Solunu 23. " " god. u 6 čas. po podne

Sa pregovorima o primirju već u armijama otpočelo pripremanje demobilizacije, koja će se vršiti u samim armijama pomoću armijskih Komiteta, pošto svaka armija predstavlja neku vrstu samoupravnog organizma. Vlada ima plan raspustiti vojnike oružane, da po celoj zemlji organizuju crvenu gardu za svako selo, srez i okrug poču lokalnih saveta i revolucionarnih Komiteta, i na taj način izvrši revolucionisanje saveza zemalja i gradova.

N°1134

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 21.-XI-17. g. u 11.- č. pre.
U Solunu 24.-XI-17. g. u 12.- č. pre.

Vojska vlade narodnih Komesara zauzela je Vrhovnu Komandu bez boja. Tom prilikom ubijen je stari Vrhovni Komandant general Duhonin. Novi Vrhovni Komandant Krilenko, osuđujući u manifestu ubistvo, tumači ga narodnim gnjevom, koji je prekipeo, i veli, da je sa padom Vrhovne Komade, pala i poslednja prepreka na putu za ostvarenje mira. General Kornilov pobegao iz zatvora. Jutros zatvorene sve novine.

N°11326

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 22.-XI-17. g. u 6.-č. po.
U Solunu 24.-XI-17. g. u 11.- č. pre.

Vlada narodnih komesara sve više obelodanjuje svoje simpatije prema Nemačkoj i mržnju prema saveznicima, naročito Engleskoj. Tako je danas publikovala manifest muslimanima.....i istoku u kome im saopštava da je radnička revolucija pobedila u Rusiji i raskinula carske ugovore o otimanju Carigrada i Jerusalima. Na zapadu i istoku počinju da se dižu ugnjeteni narodi. Indija, koju su većito ubijali, pobunila se protiv tih razbojnika (?). Na kraju pozivaju sve muslimane da se dignu protiv svojih otmičara.-

N°1142

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 27. novembra 1917. god. 5 čas. večer
U Solunu, 29. " " god. 4 čas. večer

Vojni izaslanici nalaze se sad u Kijevu. Ukrajina primila pristalice bivše vlade, izjavila da ne priznaje vladu maksimalista i tim zauzela neprijateljsko držanje prema ovim, zbog toga Krilenko vraća se ih Vrhovne komande. Između njega i poslanika Ukrajine vode se razgovori, on govorio mome povereniku da čini defanzivan savez izbeći građanski rat, ali ako dođe do tog on će pobediti, na njegovoj je strani vojska sa fronta. Žalio se na saveznike koji pogrešno cene na kojoj je strani sila. Međutim i najmanja želja sa strane njihove ima dodira sa nama i dala bi neočekivanih rezultata, jer mi želimo pregovore i zaseban mir. U poslednje vreme opaža se zbivanja kod maksimalista. Njih gledaju oboriti anarhisti koji propovedaju da treba pobiti i opljačkati buržoaziju.

N°1167

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, pov. br. 117, F-2

Iz Petrograda 5.-XII-17. g. u 10.- č. pre.
U Solunu 8.-XII-17. g. u 9.- č. po.

Objavljeni su sledeći uslovi primirja:

Rok primirja od 4. decembra do 1. januara, sa pravom otkaza na sedam dana od roka. U slučaju neodkaza, primirje se produžuje dokle se ne otkaže na sedam dana do obnavljanja vojnog dejstva. Demarkaciona linija na Crnom Moru ušće Dunava – Geros, a na Baltičkom Moru Volmshegar. Rusija se obavezuje, da ni savezničke ratne lađe, koje se nalaze u njenim ratnim pristaništima, neće izlaziti izvan te linije. Demarkaciona linija na frontu prve zgrade prvih pozicija. Vojnici se mogu viđati danju u grupama, ne više od 30 ljudi, sa svake strane, bez oružja, sa pravom trgovati. Dopušta se morska i svaka trgovina. Komisija za izvršenje ugovora o primirju zasedaće u Rigi i Odesi. Rusija se obavezuje evakuisati Persiju i početi pregovore o miru. Nemcu se obavezuju ne prebacivati vojsku na zapad osim, bez otpočetih prebacivanja. Pregovore o miru vodiće u Brestu austrijski i nemački Ministar Inostarnih dela, a sa ruske strane profesor Pokrovski.-

N°1217

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Iz Petrograda 15-XII-17. u 10 pre.
U Solunu 17-XII-17. u 11 pre.

Boljševički list publikovao telegram ne saopštavajući od koga je i kome, a u kome govori se da je Francuska misija vojna na frontu rumunskom dobila od svoje vlade nalog stupiti u vezi sa ukrajinskom vladom u cilju reorganizovati rumunski i jugozapadni front i zadržati na njemu deo nemačkih snaga do marta. U vezi sa tim vlada narodnih komesara upućuje manifest Ukrajincima pozivajući ih zbaciti svoju sadašnju vladu, koja radi na tom da u sporazumu sa Francuzima omete zaključenje mira. Vrhovni Komandant Krilenko u manifestu vojsci saopštava da su Nemci pristali na ruske predloge o miru da saveznici smetaju zaključenju ovog no da će mir biti zaključen mimo saveznika i poziva vojnike slomiti Ukrajinu i Don kao prepreke mira. Ovde prispela nemačka delegacija u sastavu jednog admirala i dva oficira radi pregovora o trgovačkim poslovima i razmeni zarobljenika. U vezi sa jučerašnjim zauzećem svih privatnih banaka mnogi ugledni bankari uhapšeni. Objavljen dekret o nacionalizaciji privatnih banaka to jest o njihovom spajanju sa Narodnom Bankom i o otvaranju svih privatnih depozita po bankama. Boljševici spremaju dekret o konfiskaciji ovih privatnih fabrika i zavoda. Na skupu ovdašnjeg garnizona velika većina primila rezoluciju odnosno Velike Skupštine o boljševičkom duhu to jest dopustiti joj rad ako usvoji boljševiki program inače je raspustiti. Na skupu preovlađuje takođe boljševički duh.

N°1266

Spalajković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Sa Krfa 15.-XII-17. g. u 9.-č. po.
U Solunu 16.-XII-17. g. u 3.- č. po.

Smatrajte kao najstrože poverljivo.- Petrograd javlja: dolaze mi ruski poverenici sa juga i obaveštavaju o tamošnjem radu, a naročito

mole dejstvovati na saveznike za brzu finansijsku pomoć, bez koje stvar može ugasiti, jer bez sredstava teško je izdržavati tolike oficire koji u masi tamo pridolaze sa fronta i odavde, radi vojne organizacije, kojom rukovodi Aleksijev. Uspesi se već pokazuju. Jug se čisti od boljševika. Sporazum između Ukrajine i Dona postignut po želji saveznika. Sami Kozaci i Ukrajina mogu dati 3.000.000 vojnika do proleća, i prikovati za jugozapadni ruski front znatnu snagu neprijateljsku, što je za Francuze i Engleze više dobili nego trupe iz Amerike. Molim neprestano saveznike da ne štede sredstva i da se ugledaju na Nemačku. Uveralvali me, da čine sve što treba.

N°627

Janković

AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Sa Krfa, 24. decembra 1917. god. u 3 čas. več
U Solunu 25. " " god. u 10 čas. jutro

Petrograd javlja:

Za borbu sa Ukrajinom i Donom boljševici koncentrišu vojsku u raznim tačkama, što ide sa velikim teškoćama, jer trupe sa fronta smatraju da se demobilisu, a ne da se šalju za borbu protiv Ukrajine, i zato se razilaze, a Ukrajina ih propušta njihovim kućama, jer želi očistiti ceo svoj front od boljševika. Juče na jednom mitingu Vrhovni Komandant Krilenko priznao je da je opasnost od reakcionarnog Dona, a naročito od šovinističke Ukrajine, vrlo ozbiljna, i u borbi sa tom opasnošću više računa na unutarnju opoziciju radničkog i seljačkog stanovništva Ukrajine, nego na građanski rat sa ovom. Objavljen je kratak dekret vlade narodnih Komesara, kojim se priznaje nezavisnost Finlandije i naređuje obrazovanje mešovite Komisije za likvidaciju toga pitanja. Nemačke vlasti konfiskovale su listove, koje su boljševici pokušali da rasturaju među nemačkim vojnicima. Uhapšeni bankari osobođeni su na kauciju od 500.000 rubalja na čoveka. List "Den" saopštava da je Lenjin tražio u početku 1.000.000. N°4334 AJ, Kancelarija Nj. V. Kralja, F-2

Pašić

Sadržaj :

Predgovor
Biografija
O Karađorđevićima
Poslanik Srbije pljunuo Lenjina
Drama Rusije
Država i socijalna patologija
Govor na Sv. Savu na Sorboni
Izborni govor u Travniku
Velika Greška
Rat i Jugoslavija
Srbi !
Poslanica Don Kihotima
Omladini srpskoj !
O emisiji radio Londona o Titu
Crveni kameleon
Nasrtljivost Boljševizma
Bestidnici
San o velikoj Srbiji
O demokratiji
O liberalizmu
Misija Srbije
Diplomatska prepiska
srpske vlade 1917.